T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖRSEL KÜLTÜR ANABİLİM DALI
GÖRSEL KÜLTÜR BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

PAGAN İNANIŞINDA ANA TANRIÇA: ANTİK EGE'DE KUTSAL ALANLAR

ENVER EMİR KÜRKLÜ

1138247162

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ENGİN BEKSAÇ

TEZ II. DANIŞMANI

DOÇ. DR. HASAN HÜSEYİN ESENOĞLU

EDİRNE, 2020

Ek-4a
Jüri Üyelerinin Onay ve İmza Sayfası

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÖRSEL KÜLTÜR ANABİLİM DALI
GÖRSEL KÜLTÜR BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENVER EMİR KÜRKLÜ tarafından hazırlanan **PAGAN İNANIŞINDA ANA TANRIÇA: ANTİK EGE'DE KUTSAL ALANLAR** konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **20.01.2020 Pazartesi** günü saat **14.30**'da yapılmış olup, tezin **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ	Kabüline	
Doç. Dr. Simge Özer PINARBAŞI	Kabüline	
Dr. Öğr. Üyesi Özkan ERTUĞRUL	Kabüline	

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GÖRSEL KÜLTÜR ANABİLİM DALI

GÖRSEL KÜLTÜR BİLİM DALI

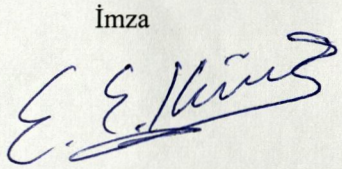
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

12/09/2020

Enver Emir KÜRKLÜ

İmza

Tez Adı: Pagan İnanışında Ana Tanrıça: Antik Ege'de Kutsal Alanlar

Hazırlayan: Enver Emir KÜRKLÜ

ÖZET

Paganizm, kökenleri dünyanın kadim doğa dinlerine uzanan bir inanç biçimi ve bu dinlerin genel adıdır. İnsanlar geçmiş çağlardan bu yana gökyüzünü ve gökyüzündeki olayları merak etmişlerdir. Dış dünyayı gözlemişler ve belirli çıkarımlarda bulunmuşlardır. İnsanlar toprağa ektiği ürünlerin, kendisine yararlı bir besin olarak döndüğünü görmüş daha sonra döngüsel bir şekilde toprağın aynı zamanda da verimsiz olabileceğine tanık olmuşlardır. Mevsimsel olan bu döngüler insan yaşamıyla özdeşleştirilmeye başlanmıştır. Daha sonra doğanın bereketli, şifa verici yaratıcı süreci kadının doğurganlığıyla, anaçlığıyla bütünleştirilmiş ve "Ana Tanrıça" inancı ortaya çıkmıştır. Tarihöncesi çağlardan beri insanların inancında önemli bir rol oynayan "Ana Tanrıça" "Ay" ile ilişkilendirilmiş ve Ay'ın evreleri ile bütünleşmiştir.

Çalışmamızda; Pagan inanışında önemli bir rol oynayan "Ana Tanrıça"nın Anadolu çevresindeki önemli kültürlerdeki kimliklerine değinilmiştir. Bu açıdan bakıldığında sırasıyla; Kemet Kültürü (Antik Mısır), Frig Kültürü, Grek Kültürü (Antik Yunan), Trak Kültürü, Kelt Kültürü ve Germen Kültürü'ndeki Ana Tanrıça'lardan bahsedilmiştir.

Çalışmamız kapsamında; Antik Ege'de bulunan "Ana Tanrıça" "Kutsal Alanları"; "mağaralar", "kayalıklar" ve "tapınaklar" olmak üzere üçe ayrılarak incelenmiştir. Bu "Kutsal Alanlar"; "Arkeoloji" ve "Arkeoastronomi" bilimleri kapsamında araştırılmıştır. Özellikle Çanakkale, Balıkesir (Burhaniye ve Ayvalık) ve İzmir'de görülen bazı "Kaya Sunakları" "Arkeoastronomik" olarak önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pagan İnanışı, Ana Tanrıça, Antik Ege, Kutsal Alanlar, Tapınaklar, Kült Mağaraları, Kaya Sunakları, Arkeoastronomi.

Thesis Name: Mother Goddess in Pagan Belief: Sacred Areas in Ancient Aegean

Prepared: Enver Emir KÜRKLÜ

ABSTRACT

Paganism is a form of belief whose origins go back to the ancient religions of the world and the general name of these religions. People have been curious about the sky and the events in the sky since the past ages. They observed the outside world and made certain inferences. People saw that the crops that they planted in the soil returned to him as a beneficial nutrient, and then cyclically witnessed that the soil could also be inefficient. These seasonal cycles have begun to be identified with human life. Then the fertile, healing creative process of nature was integrated with the fertility and maternity of the woman and the belief of the "Mother Goddess" emerged. The Mother Goddess, who has played an important role in people's belief since prehistoric times, has been associated with the Moon and integrated into the phases of the Moon.

In our study; The identities of the "Mother Goddess", which plays an important role in the pagan belief, in important cultures around Anatolia. From this perspective, respectively; Kemet Culture (Ancient Egypt), Phrygian Culture, Greek Culture (Ancient Greek), Thracian Culture, Celtic Culture and Germanic Culture are the main goddesses.

Within the scope of our study; The "Mother Goddess" "Sacred Areas" in the Ancient Aegean; It was divided into three as "caves", "rocks" and "temples". These "Sacred Areas"; It was explored within the sciences of "Archeology" and "Archeoastronomy". Some "Rock Altars" especially seen in Çanakkale, Balıkesir (Burhaniye and Ayvalık) and İzmir are important as "Archeoastronomic".

Key Words: Pagan Belief, Mother Goddess, Ancient Aegean, Sacred Areas, Temples, Cult Caves, Stone Altars, Archaeoastronomy.

ÖNSÖZ

Arkeoastronomi bilimi alanında ülkemizde sayılı isimlerden birisi olan, bilgisine ve deneyimlerine daima güvendiğim, dertlerimi paylaşabildiğim, gerektiğinde bir dost gibi konuşabildiğim, bana "Ana Tanrıça" ve "Kaya Sunakları" hakkında tez yapmam konusunda önerilerde bulunan, değerli hocam ve I.Danışmanım sayın Prof. Dr. Engin BEKSAÇ'a sabrı, özverisi ve yardımları için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Arkeoastronomi bilimi alanında yine ülkemizde sayılı isimlerden birisi olan, bilgisine ve deneyimlerine daima güvendiğim, verdiği bilgilerle ve önerilerle tezimizin daha güzel olmasını sağlayan, İstanbul Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri akademisyenlerinden, değerli hocam ve II.Danışmanım sayın Doç. Dr. Hasan Hüseyin ESENOĞLU'na sabrı, özverisi ve yardımları için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Her zaman dertleşebildiğim, yaptığı manevi yardımlarla tezin bitmesinde önemli payı olan, zor zamanlarımda gerçek bir dost gibi konuşabildiğim sayın Dr. Öğr. Üyesi Özcan AYGÜN'e sabrı ve yardımları için büyük bir teşekkür ederim. Umarım en kısa zamanda sağlığınıza kavuşur ve daha güçlü bir şekilde aramıza dönersiniz.

Benim eğitim ve öğretim hayatımda her zaman sonuna kadar mücadele etmemi öğreten, bıkmadan usanmadan bir işi hakkıyla yapmamı öğütleyen ve bu özelliğin bende oluşmasını sağlayan İstanbul Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri bölümü akademisyenlerinden eski danışmanım Prof. Dr. Ahmet Tâlat SAYGAÇ'a çok teşekkür ederim.

Özellikle Ayvalık, Dikili ve Bergama'daki "Kaya Sunakları"nı yerinde görmemizi sağlayan, tez kapsamında olan diğer mağaralar ve kaya sunakları hakkında fotoğraflarını bizlerle isteyerek paylaşan, Taylan KÖKEN'e çok teşekkür ederim.

Bu uzun ve zahmetli, sıkıntılı stres dolu süreçte göstermiş oldukları hoşgörü, vermiş oldukları enerji, maddi ve manevi üstün destekleri için ananem Saliha YEŞİLKÖY'e, dayım Haşim YEŞİLKÖY'e, teyzem Yelda YILDIZ'a ve kuzenim Berk YILDIZ'a çok teşekkür ederim.

Son olarak benim bu noktaya gelmemi sağlayan gerçek kahramanlar "Ailem"e;

Bu süreçte desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, yıllardır "Arkeoloji" ve "Astronomi" ile ilgili sohbetler yaptığımız, değişik fikirleriyle bana yeni ufuklar açan ve beraber bu yola baş koyduğumuz canım abim Ali Emre KÜRKLÜ'ye kocaman bir teşekkür borçluyum...

Aramızdan ani ayrılışı hala içimizde tarifi mümkün olmayan bir üzüntü olan canım babam Nezih KÜRKLÜ'nün ışık ve huzur içinde uyuduğunu biliyorum. Bize bıraktığın güzel anılar için çok teşekkür ederim. Her zaman bizimlesin, özlemimizdesin ve daima kalbimizdesin…

Eğitim-öğretim hayatıma başladığımdan beri asla maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, her zaman yanımda olan, her zaman moral veren, tezimi yaparken yorulduğum anlarda beni motive eden; "Her Ana Tanrıça'dır" sözünü söylerek tezimi, bu sürecin bitmesinde en çok emeği olan yaşam kaynağımız canım annem Melis Oya KÜRKLÜ'ye adıyorum...

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İ**
ABSTRACT ..... **İİ**
ÖNSÖZ ..... **İİİ**
İÇİNDEKİLER ..... **İV**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **Vİİ**
TABLO LİSTESİ ..... **Xİİİ**
KISALTMALAR ..... **XİV**
1. GİRİŞ **1**
2. PAGANİZM **2**
2.1. PAGANİZM'İN TANIMI 2
2.2. PAGANİZM'İN KÖKENLERİ 5
2.3. PAGANİZM'İN ÖZELLİKLERİ 7
2.4. PAGANİZM'İN SINIFLANDIRILMASI 9
2.4.1. Paleo-Paganizm 9
2.4.2. Mezo-Paganizm 10
2.4.3. Neo-Paganizm 10
3. PAGAN İNANIŞINDA "ANA TANRIÇA" **11**
3.1. ANA TANRIÇA'NIN TANIMI 11
3.2. ANA TANRIÇA'NIN KÖKENLERİ 11
3.3. ANA TANRIÇA'NIN YANSIMALARI 13
4. TARİHÖNCESİ AVRUPA'DA ANA TANRIÇA **16**
4.1. PALEOLİTİK ÇAĞ'DA ANA TANRIÇA 16
4.2. NEOLİTİK ÇAĞ'DA ANA TANRIÇA 24
4.3. ANA TANRIÇA'NIN MEGALİTİK ÜLKESİ: MALTA 27
5. ANTİK AFRİKA VE AVRUPA'DA ANA TANRIÇALAR **31**
5.1. KUZEY AFRİKA 31
5.1.1. Kemet Kültürü 31
5.1.1.1. Nut 44
5.1.1.2. Hathor 48
5.1.1.3. İsis 51
5.2. GÜNEY AVRUPA 56
5.2.1. Frig Kültürü 56
5.2.1.1. Kibele 56
5.2.2. Grek Kültürü 61
5.2.2.1. Hekate 61
5.2.2.2. Demeter 65
5.2.2.3. Artemis 68

5.3. ORTA AVRUPA 73
5.3.1. Trak Kültürü 73
5.3.1.1. Bendis 77
5.3.2. Kelt Kültürü 79
5.3.2.1. Danu 88
5.3.2.2. Brigid 90
5.3.2.3. Morrigan 92
5.3.3. Germen Kültürü 94
5.3.3.1. Freyja 96
5.3.3.2. Frigg 98
5.3.3.3. Hel 100
6. PAGAN İNANIŞINDA "ANA TANRIÇA" VE "ARKEOASTRONOMİ" 101
6.1. GÜNEŞ 101
6.2. AY 103
6.3. VENÜS 105
7. ANTİK EGE'DE ANA TANRIÇA KUTSAL ALANLARI 106
7.1. MAĞARALAR 106
7.1.1. Metropolis Kült Mağarası (Manisa) 107
7.1.2. İnkaya Kült Mağarası (Balıkesir) 110
7.1.3. İnönü Kült Mağarası (Balıkesir) 112
7.2. KAYALIKLAR 114
7.2.1 Ana Tanrıça Kaya Anıtı (Manisa) 117
7.2.2. Zeus Kaya Sunağı (Çanakkale) 119
7.2.3. Dedekaya Sunağı (Balıkesir) 122
7.2.4. Hisarköy Kaya Sunağı (Balıkesir) 125
7.2.5. Şeytan Sofrası Kaya Sunağı (Balıkesir) 126
7.2.6. Deliktaş Kaya Sunağı (İzmir) 129
7.2.7. Zindancık Kaya Sunağı (İzmir) 132
7.2.8. Dikili Kaya Sunağı (İzmir) 135
7.2.9. Kapıkaya Sunağı (İzmir) 138
7.2.10. Haylazkaya Sunağı (İzmir) 141
7.2.11. Kibele Asartaşı Kaya Sunağı (İzmir) 143
7.2.12. Kibele Kaya Sunakları (İzmir) 146
7.3. TAPINAKLAR 147
7.3.1. Hekate Kutsal Alanı (Lagina) (Muğla) 147
8. BÖLÜM: GÜNÜMÜZDE PAGANİZM 154
8.1. WİCCA (VİKA) 154
8.2. SEMBOLLER 160
8.2.1. Üçlü Ay Tanrıçası 160
8.2.2. Hekate Çemberi 162
8.2.3. Spiral Tanrıça 164

8.3. ZAMAN DÖNGÜLERİ 166
8.3.1. Yule (Kış Gündönümü) 169
8.3.2. Imbolc 170
8.3.3. Ostara (İlkbahar Ekinoksu) 171
8.3.4. Baltane 172
8.3.5. Litha (Yaz Gündönümü) 173
8.3.6. Lughnasadh (Lammas) 174
8.3.7. Mabon (Sonbahar Ekinoksu) 175
8.3.8. Samhain (Halloween) 176

9. SONUÇ 177

9.1. TEZDE VARILAN SONUÇLAR 177
9.2. GELECEK ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER 177

KAYNAKÇA 178

ÖZGEÇMİŞ 182

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Bir paganın "Doğa"ya olan inanışını gösteren illüstrasyon. 3

Şekil 2: "Paganizm" ve "Doğa Ana" ilişkisini gösteren bir illüstrasyon. 4

Şekil 3: Üstte; Paleolitik Çağ Ay Takvimi. Altta; Alexander Marshack'ın 1970 yılında yaptığı çizimi (MÖ 32.000) (Bordeaux, Fransa). 6

Şekil 4: Doğurganlığın ve bereketin sembolü olan Ana Tanrıça illüstrasyonu. 8

Şekil 5: Paganizmin sınıflandırılması 9

Şekil 6: "Dünya Ana" illüstrasyonu 11

Şekil 7: Kronolojik olarak Tarihöncesinden Antik Çağ'a kadar Ana Tanrıça idolleri. 15

Şekil 8: Hohle Fels Venüsü (MÖ ~35.000) (Almanya) (Görsel: H. Jensen). 20

Şekil 9: Lespugue Venüsü (MÖ ~26.000) (Fransa). 21

Şekil 10: Laussel Venüsü (MÖ ~24.000) (Bordeaux Müzesi, Fransa). 22

Şekil 11: Willendorf Venüsü (MÖ ~24.000) (Avusturya). 23

Şekil 12: Çatalhöyük rekonstrüksiyonu. 25

Şekil 13: Oturmuş Çatalhöyük Ana Tanrıçası. Baş kısmı restorasyondur (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara). 26

Şekil 14: Ggantija Megalitik Tapınak (MÖ 3600) (Malta). 29

Şekil 15: "Hal Saflieni Hypogeum" adlı yeraltı tapınağı. 30

Şekil 16: Nubya Çölü'nde bulunan "Nabta Playa" alanı ve taş çemberler. 32

Şekil 17: Nabta Playa'da bulunan taş çemberlerden bir tanesi (MÖ ~5000) (Nubya Müzesi, Mısır) 35

Şekil 18: Nabta Playa'da yukarıdaki resimde bulunan taş çemberi gösteren bir illüstrasyon. 35

Şekil 19: Mark Borda Mağarası'ndan hayvan başlı erkeklerin resimleri (Gilif Kebir / Jebel Uwainat, Libya) (Fotoğraf: Robert Bauval). 37

Şekil 20: Mısırlı gökyüzü tanrıçası Nut'un olası Neolitik prototipi, altında tanrıların Geb ve Shu ile birlikte durması (Yüzücüler Mağarası, güneybatı Mısır çölü) (MÖ 5000) (Çizim: D. Nez). 38

Şekil 21: Nut, göklerin Mısır tanrıçası altındaki tanrılar Shu ve Geb ile birlikte (Çizim D. Nez). 38

Şekil 22: Gize Piramitleri (MÖ ~2600) (Kahire, Mısır). 39

Şekil 23: Giza, yaz gündönümü. Büyük Piramit'in adı olan "Akhet", 4500 yıldan beri Giza platosunda, şimdiye kadar tasarlanmış en karmaşık ve muhteşem kutsal tezahürlerden biridir (Magli, 2016). 40

Şekil 24: Gize Platosu'nda dikilmiş farklı anıtların, özellikle Sfenks ve piramitler ile göksel ve karasal "coğrafyanın" belirli unsurları arasındaki çeşitli astronomik ve topografik ilişkilerini gösteren şematik diyagram (Grafik: Juan Belmonte). 41

Şekil 25: Mısır tanrıları ve tanrıçası. Soldan sağa; Sekmet, İsis, Ra, Horus, Wadjet ve Set. .. 43

Şekil 26: Tanrıça "Nut" illüstrasyonu. 44

Şekil 27: Samanyolu ve tanrıça Nut arasındaki benzerliği gösteren bir görsel 46

Şekil 28: Tanrıça "Hathor" illustrasyonu 48

Şekil 29: Tanrıça "Hathor" illüstrasyonu 50

Şekil 30: Tanrıça "İsis" illüstrasyonu. 51

Şekil 31: Tanrıça "İsis" illustrasyonu 54

Şekil 32: Ay, Sirius ve piramitlerin illustrasyonu 55

Şekil 33: Geceleyin gökyüzünde "Sirius" yıldızının konumu 55

Şekil 34: Roma mermerinden yapılmış, aslan ve bereketi simgeleriyle birlikte başındaki taç ile onurlandırılmış Kibele heykeli (Getty Müzesi, Los Angeles, California, A.B.D.). 57

Şekil 35: Bu plakta, Aşağı kısımda, Kibele, aslanlar tarafından sürülen savaş arabasında sağ taraftaki adak olarak verilen kurbana yönelmiştir. Yukarı kısımda, Güneş Tanrısı ve gökyüzü cisimleri vardır (Yaldızlı gümüş, Boyut: 25 cm) (MÖ 2. yüzyıl) (Baktriya, Afganistan). 59

Şekil 36: Kibele Çeşmesi. Çeşme geleneksel olarak Real Madrid C.F. takımının zaferlerini kutladığı yerdir, takım kaptanı bir Real Madrid bayrağı yerleştirir ve heykelin üzerine atkısını koyar (Madrid, İspanya). 60

Şekil 37: Hekate heykelleri. 62

Şekil 38: Hekate çizimi (Çizim: Richard Cosway) 62

Şekil 39: Hekate illüstrasyonu. 64

Şekil 40: MÖ 4. yüzyıldan kalma Antik Yunan orijinalinin kopyası olan Antik Roma'nın Demeter büstü (Ulusal Roma Müzesi, Roma, İtalya). 67

Şekil 41: "Efesli Artemis". Efes Tapınağı'nda bulunan kült heykelinin MÖ 1.yüzyılda Antik Roma tarafından yapılmış kopyası (Efes Müzesi, İzmir, Türkiye). 69

Şekil 42: "Versailles Diana" olarak bilinen bir geyik ile Artemis heykeli. (Mermer, Roma sanat eserleri, İmparatorluk Dönemi) (MÖ 1-2. yy) (İtalya). 71

Şekil 43: Artemis illustrasyonu 72

Şekil 44: "Ana Tanrıça" ile ilişkili olduğu düşünülen bir "Trakya Dolmeni" fotoğrafı (Gündüz). 75

Şekil 45: "Ana Tanrıça" ile ilişkili olduğu düşünülen bir "Trakya Dolmeni" fotoğrafı (Gece). 75

Şekil 46: Beglik Tash 76

Şekil 47: "Artemis Bendis". Helenistik Dönem pişmiş toprak heykel (MÖ 350-300) (Louvre Müzesi, Paris, Fransa) 78

Şekil 48: Avrupa'da Kelt kültürüne ait bir ev rekonstrüksiyonu. 79

Şekil 49: "Kromlek" yapısına uygun bir örnek olan "Stonehenge" (İngiltere) 82

Şekil 50: "Dolmen" yapısına bir örnek (İngiltere) 84

Şekil 51: "Menhir" yapısına bir örnek (İngiltere) 85

Şekil 52: Tanrıça "Danu" illustrasyonu 89

Şekil 53: Tanrıça "Brigid" illustrasyonu. 91

Şekil 54: Tanrıça "Morrigan" illustrasyonu 93

Şekil 55: Avrupa'da Germen kültürüne ait bir ev rekonstrüksiyonu. 95

Şekil 56: Tanrıça "Freyja" illustarsyonu 97

Şekil 57: Tanrıça "Frigg" illustarsyonu 99

Şekil 58: Tanrıça "Hel" illustrasyonu 100

Şekil 59: Paganizm'de "Güneş" ve "Ay" ile ilişkili kavramlar. 102

Şekil 60: Ay Tanrıçaları 104

Şekil 61: Metropolis antik kenti kuş başkışı fotoğraf 109

Şekil 62: Metropolis antik kentindeki tiyatro 109

Şekil 63: Panonun sol tarafında insan grubu vardır. Bu grubun sol tarafında doğum yapan anne ve sağ tarafında ise post giymiş birisi durmaktadır, Panonun sağ tarafında ise yılan betimlenmiştir (MÖ 6000) (Dursunbeyli, Balıkesir). 111

Şekil 64: İnkaya Kült Mağarası (Dursunbeyli, Balıkesir) 111

Şekil 65: İnönü Mağarası (Fotoğraf: Taylan Köken) 113

Şekil 66: Devadam Ağzı (Fotoğraf: Taylan Köken) 113

Şekil 67: Ana Tanrıça Kaya Anıtı (Siplos Dağı, Manisa) 118

Şekil 68: Ana Tanrıça Kaya Anıtı (Siplos Dağı, Manisa) 118

Şekil 69: Sarıkız Kazdağı Etnografya Müzesi (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 01.08.2016). 120

Şekil 70: Zeus Kaya Sunağı (Ayvacık, Çanakkale) (Fotoğraf: Taylan Köken) 120

Şekil 71: Zeus Kaya Sunağı'ndan "Güney" yönü (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 01.08.2016). 121

Şekil 72: Zeus Kaya Sunağı'ndan "Batı" yönü (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 01.08.2016). 121

Şekil 73: Dedekaya Kült Kompleksi tabelası (Fotoğraf: Taylan Köken) 123

Şekil 74: Dedekaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) 123

Şekil 75: Dedekaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) 124

Şekil 76: Dedekaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) 124

Şekil 77: Şeytan Sofrası'ndaki "Ayvalık Adaları Tabiat Parkı" tabelası (Fotoğraf: Taylan Köken) 127

Şekil 78: Şeytan Sofrası'ndan "Kuzey" yönüne doğru bir fotoğraf. Ayvalık ilçe merkezi ve Cunda Adası gözükmektedir (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 31.07.2016). 127

Şekil 79: Şeytan Sofrası Kaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) 128

Şekil 80: Şeytan Sofrası Kaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) 128

Şekil 81: Deliktaş Kaya Sunağı (Dikili, İzmir) (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 12.08.2015). 130

Şekil 82: Deliktaş Kaya Sunağı (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 12.08.2015). 130

Şekil 83: Deliktaş Kaya Sunağı'ndaki oyuklar (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (12.08.2015). 131

Şekil 84: Deliktaş Kaya Sunağı'nın üst kısmı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 12.08.2015). 131

Şekil 85: Zindancık Kaya Sunağı (Dikili, İzmir) (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 12.08.2015). 133

Şekil 86: Zindancık Kaya Sunağı merdivenli bölüm (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 12.08.2015). 133

Şekil 87: Deliktaş Kaya Sunağı'nın adak alanı (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 12.08.2015). 134

Şekil 88: Zindancık Kaya Sunağı'ndaki mezarlar (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 12.08.2015). 134

Şekil 89: Dikili Kaya Sunağı alanı ve Dikili (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 29.08.2015). 136

Şekil 90: Dikili Kaya Sunağı alanı ve Dikili (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 29.08.2015). 136

Şekil 91: Dikili Kaya Sunağı alanı (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 29.08.2015)..... 137

Şekil 92: Dikili Kaya Sunağı (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 29.08.2015). 137

Şekil 93: Kapıkaya Sunak alanı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019). 139

Şekil 94: Kapıkaya Sunak alanı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019). 139

Şekil 95: Kapıkaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019). 140

Şekil 96: Kapıkaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019). 140

Şekil 97: Haylazkaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019). 142

Şekil 98: Haylazkaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019). 142

Şekil 99: Asartaşı Kibele Kaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) 144

Şekil 100: Asartaşı'nın kaba planı (Fotoğraf ve Plan: Taylan Köken)..... 145

Şekil 101: Asartaşı Kibele tahtı (Fotoğraf: Taylan Köken)..... 145

Şekil 102: Değirmentepe'de bulunan Ana Tanrıça tabelası (İzmir) (Fotoğraf: Taylan Köken) 146

Şekil 103: Hekate Tapınağı (Yatağan, Muğla) 147

Şekil 104: "Hekate Kutsal Alanı" planı 148

Şekil 105: Hekate Tapınağı (Yatağan, Muğla). 150

Şekil 106: Hekate Tapınağı (Tarih: 21 Mart, MÖ 100) (Yön: Güneydoğu) (Program: Stellarium)..... 152

Şekil 107: Hekate Tapınağı (Tarih: 21 Haziran, MÖ 100) (Yön: Güneydoğu) (Program: Stellarium)..... 152

Şekil 108: Hekate Tapınağı (Tarih: 23 Eylül, MÖ 100) (Yön: Güneydoğu) (Program: Stellarium)..... 153

Şekil 109: Hekate Tapınağı (Tarih: 21 Aralık, MÖ 100) (Yön: Güneydoğu) (Program: Stellarium)..... 153

Şekil 110: Bir pentacle ve bir daire içine alınmış pentagram, Wicca'nın birçok üyesi tarafından kullanılır. Bu sembol genellikle elemanları ve yönleri onurlandırmak için bir Wiccan sunağına yerleştirilir. 155

Şekil 111: Bir Wiccan sunağında, bitkilerin ve kristallerin yanında oturan bir "Gölgeler Kitabı". 156

Şekil 112: "Cadı" illustrasyonu 158

Şekil 113: "Cadı" illustrasyonu 159

Şekil 114: "Üçlü Ay" sembolü. 160

Şekil 115: Ay'ın üç evresini gösteren görüntü. 161

Şekil 116: Ay'ın üç evresini gösteren "Ana Tanrıça" illüstrasyonu. Bereket ve avcılık (solda), doğurganlık ve toprak (ortada), yeraltı ve büyü (sağda). 161

Şekil 117: "Hekate Çemberi" sembolü. 162

Şekil 118: Hekate'nin Antik Yunanca'da "Çemberi" veya "Strophalosu" eski bir Yunan sembolüdür ve bu sembolün öncüsü Ay Tanrıçası Hekate (Diana Lucifera)'dir. 163

Şekil 119: "Spiral Tanrıça" sembolü. 164

Şekil 120: "Spiral Tanrıça" sembolü illüstrasyonu. 165

Şekil 121: "Spiral" sembolü. 165

Şekil 122: Paganizm'de zaman döngülerini gösteren "Yılın Çarkı" görseli. 166

Şekil 123: "Yule" bayramını simgeleyen bir fotoğraf. 169

Şekil 124: "Imbolc" bayramını simgeleyen bir fotoğraf 170

Şekil 125: "Ostara" bayramını simgeleyen bir fotoğraf. 171

Şekil 126: "Baltane" bayramnı simgeleyen bir fotoğraf 172

Şekil 127: "Litha" bayramını simgeleyen bir fotoğraf (Stonehenge, İngiltere). 173

Şekil 128: "Lughnasadh" bayramını simgeleyen bir fotoğraf 174

Şekil 129: "Mabon" bayramını simgeleyen bir fotoğraf. 175

Şekil 130: "Samhain" bayramını simgeleyen bir fotoğraf 176

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Paganizm'de yılın önemli zaman döngüleri..... 168

KISALTMALAR

MÖ: Milattan Önce

MS: Milattan Sonra

yy: Yüzyıl

vb.: Ve benzeri

1. GİRİŞ

Avrupa ve Afrika bu çalışmanın coğrafi sınırını belirler. Tarihöncesi Avrupa'daki "Ana Tanrıça" idollerinin en eskisi olan "Hohle Fels Venüsü" yaklaşık MÖ 40.000'e tarihlendirildiği için bu tarih çalışmamızın en alt kronolojik sınırını belirlerken, Paganizm'in günümüzde hala yaşayan bir inanış biçimi olmasından dolayı günümüz zaman dilimi de en üst kronolojik sınırı belirler. Bu açıdan bakıldığında bu çalışma yaklaşık 42.000 yıllık bir zaman dilimindeki "Pagan İnanışı" ve "Ana Tanrıça" inancı hakkındaki tarihsel süreci ele almaktadır."Ana Tanrıça" inancı tanımlanmış olup kökenleri araştırılmıştır. En eski kökenlere baktığımızda Ay ve Ay'ın evreleri ile bağlantılı olan bir "Ana Tanrıça" inancı vardır. Tarihöncesi çağlardan beri insanların inancında önemli bir rol oynayan "Ana Tanrıça" Ay ile ilişkilendirilmiş ve Ay'ın evreleri ile bütünleşmiştir. Daha sonra doğanın bereketli, şifa verici yaratıcı süreci kadının doğurganlığıyla, anaçlığıyla bütünleştirilmiş ve "Ana Tanrıça" inancı ortaya çıkmıştır.

Pagan inanışında önemli bir rol oynayan "Ana Tanrıça"nın Anadolu çevresindeki önemli kültürlerdeki kimliklerine değinilmiştir. Bu açıdan bakıldığında sırasıyla; Kemet Kültürü (Antik Mısır), Frig Kültürü, Grek Kültürü (Antik Yunan), Trak Kültürü, Kelt Kültürü ve Germen Kültürü'ndeki Ana Tanrıçalar'dan bahsedilmiştir.

Çalışmamız kapsamında; Antik Ege'de bulunan "Ana Tanrıça" "Kutsal Alanları"; "mağaralar", "kayalıklar" ve "tapınaklar" olmak üzere üçe ayrılarak incelenmiştir. Bu "Kutsal Alanlar"; "Arkeoloji" ve "Arkeoastronomi" bilimleri kapsamında araştırılmıştır. Özellikle Çanakkale, Balıkesir (Burhaniye ve Ayvalık) ve İzmir'de görülen bazı "Kaya Sunakları" "Arkeoastronomik" olarak önem arz etmektedir. Bu kapsamda üç mağara, oniki kaya sunağı ve bir tapınak araştırılmıştır. Batı Anadolu'da bulunan bu kutsal alanları Ana Tanrıça inancı açısından önem teşkil etmektedir.

Bu çalışma için; ağabeyim Ali Emre Kürklü ve araştırmacı Taylan Köken ile birlikte 2015 ve 2019 yıllarında Balıkesir ve İzmir'de bulunan bazı "Kaya Sunakları"nı araştırmak için buralar ziyaret edilmiş ve yerinde fotoğraflandırılmıştır.

Tez kapsamında; Alman Arkeoloji Enstitüsü (DAI), Hollanda Arkeoloji Enstitüsü (NIT) kütüphanleri ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ziyaret edilerek araştırma yapılmıştır. Ayrıca "Google Earth" ve "Stellarium" programlarından yararlanılmıştır.

2. PAGANİZM

2.1. Paganizm'in Tanımı

Paganizm, kökenleri dünyanın kadim doğa dinlerine uzanan bir inanç biçimi ve bu dinlerin genel adıdır. Bu dinlere mensup kişilere pagan denir. 20. yüzyıldan itibaren paganizm terimi "neo-paganizm" olarak adlandırılmış, semavi dinler öncesi eski pagan dinlerinin canlandırılmasıyla yeniden gündeme gelmiştir. "Pagan" terimi çok geniş kapsamlı olduğundan ve tanımları çok belirli olmamasından çoğu kez bu başlık altında incelenebilecek bir inanç tanımlanırken daha belirli isimler tercih edilir. Örneğin; politeizm, şamanizm, animizm gibi[1].

Altunay (2019), bu konu hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Paganizm Latince "paganus" sözcüğünden gelir. "Köye ait", "köylü" anlamındadır. Ancak zaman içinde, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığın kabul etmesiyle birlikte Hıristiyanlık şehirlerde oldukça hızlı yayılmış ve eski din sadece köylerde yaşamaya devam etmiştir. Eski dini köylerde devam ettiren köylülere "paganus" denmiştir. Paganus terimin kökenine baktığımızda Hint-Avrupa kökü olarak pagr kökünü görürüz ki bu da "yerine bağlı" anlamına gelmektedir. Etimoloji'de paganın toprağına bağlılığını göstermektedir.

Pagan terimi zaman içinde Hıristiyanlık dışı çok tanrılı dinleri tanımlarken kullanılmıştır. Özellikle Kelt, Germen gibi eski inançlar pagan terimi ile ifade edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında pagan terimi Hıristiyanlar tarafından, daha çok aşağılamak amacıyla kullanılmıştır. Ancak Rönesans'tan sonra, Antik düşünceyi ve daha sonra da tek tanrıcı dinler öncesindeki dinleri tanımlayan bir terim olmuştur. Paganizm'in günümüzde de tam olarak anlaşıldığını söylemek zordur."

Kısaca özetlemek gerekirse, paganizm önceleri Hıristiyanlık'tan önceki dinleri tanımlamakta kullanılıyordu ve günümüzde, bildiğimiz tek tanrılı dinlerin dışında kalan ancak evrensel ve kutsal bir gücü kabul eden, doğa temelli eski inançları ifade etmekte kullanılmaktadır (Altunay, 2019). Günümüzde yaşayan paganizmse, eski temellerini koruyan, Dünya'nın tükenmesine karşı duruş gösterebilen ve kutsallığı yeniden tesis etmeyi amaçlayan bir yaşam biçimidir (Altunay, 2019) (Şekil 1).

[1] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Paganizm (Ziyaret Tarihi: 21.10.2019, 15.47)

Şekil 1: Bir paganın "Doğa"ya olan inanışını gösteren illüstrasyon[2].

Altunay (2019), bu konu hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Paganizm'in Doğa temelli olması iki şekilde ortaya çıkmaktadır.

Öncelikle ilk insanların varoluşları tamamen Doğa'ya bağlıydı ve yaşamları Doğa olaylarından kesinlikle bağımsız değildi. Bu nedenle ilk insanların Doğa'daki her unsurun bir "kutsal"lık atfettikleri ve bunlarla uyum içinde yaşamaya çalıştıklarını bilmekteyiz.

O zaman paganizmin Doğa ile uyumlanmasının temelinde Doğa'nın daha geniş bir deyişle, etrafımızda gördüğümüz her şeyin "kutsal" olduğuna ve bu kutsallıkta "tanrısallığın" tezahürü olduğuna inanç vardır; bu aynı zamanda bu kutsallığı taşıyan insanın evrensel kutsallıkla uyumlaşması demektir.

Pagan, Doğa ile uyumlanarak ulaştığı bu kutsalllığı ya da Evren'in Yaratıcı Gücü'nü çeşitli sembollerle ifade eder. Paganizm'de Tanrılar ve Tanrıçalar bu gücün farklı yönlerinin sembolleridir." (Şekil 2)

[2] **Görsel:** https://www.ancient-origins.net/ancient-places-europe/return-ancient-gods-resurgence-paganism-008033 (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 16.35)

Şekil 2: "Paganizm" ve "Doğa Ana" ilişkisini gösteren bir illüstrasyon[3].

"Paganizm" ve "Arkeoastronomi" birbiri ile ilişkilidir. Bu açıdan bakıldığında, Altunay (2019) şu şekilde açıklamıştır:

"Doğa ile uyumlanmanın bir değer şekli de Doğa'nın zamansal döngülerine uyum sağlamaktır. Bilindiği gibi Dünya'nın yörünge düzlemiyle ekvator düzlemi arasında 23° 27' açı olması mevsimlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu da gece-gündüz döngüsünden sonra Dünya'nın en önemli döngüsünü oluşturmaktadır. Kuzey Yarımküre'de, Avrupa ve Akdeniz havzasında yaşayan paganlar, bu döngüden etkilenmektedirler."

Paganizm'de, döngülerin en önemlileri olan 21 Haziran Yaz Gündönümü, 21 Aralık Kış Gündönümü, 21 Mart ve 23 Eylül'deki ekinokslardır (Altunay, 2019).

[3] **Görsel:** https://humanisticpaganism.com/2015/09/28/the-mythology-of-nature-by-xia/ (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 16.45)

2.2. Paganizm'in Kökenleri

Altunay (2019), Paganizm'in kökenlerinden şu şekilde bahsetmektedir:

"Paganizm, Doğa ile olan bağlantısını ilk insan topluluklarıyla beraber kurmuştur. MÖ 100.000 civarında ölüsünü gömebilen Neandarthal insanı Doğa ile insan arasındaki ilişkiyi keşfetmişti. Bu nedenle Paganizm'in tarihi insanlık tarihi kadar eskidir.

Uygarlık dediğimiz, kültür kalıplarını ve bilgileri depolayan erken dönem insan toplulukları, tarihinin ilk devirlerinde Doğa ile olan ilişkileri çok daha özgürce keşfetmiş ve günümüze kadar gelecek olan Paganizm'in temellerini atmıştır. İlk insanın Doğa'yı kutsallaştırması, günümüz Paganizm'inin içinde de özgür haliyle yer almaktadır."

Ancak bazı görüşlere ise Paganizm, MÖ 10.000 yıllarında insanların göçebe oldukları ve yiyeceklerini avlamak zorunda oldukları bir zamanda başladı. Erkekler daha sonra Av Tanrılarına, Güneş'e, boynuzlu geyik Tanrılarına ve hayvanların diline ibadet ederlerdi. Bu avlar sırasında, bizon veya antilop sürülerine yaklaşmayı kolaylaştırmak için hayvan derileri ve boynuzları kullanırlardı[4].

Tarihöncesi insanlar Ay'ın evreleri ile uyumlu olduğunu keşfetmişlerdi. Böylece "Ay" ve "Tanrıça"lara ibadet ettiler. Tarihöncesinde kadınlar ayinleri yönlendiren ve erkeklerinkinden daha fazla güç sahibi oldukları düşünülen insanlardı, çünkü onlar yaşam verenlerdi[5]. Hasta veya yaşlı olan ve avlanamayan erkekler, av gezileri sırasında kadınlarla birlikte kalacaklardı ve bu, kadınların Ay Kültü'nde rahip olmalarını sağlayan Ay gizemlerini onlarla paylaşmalarıydı[6].

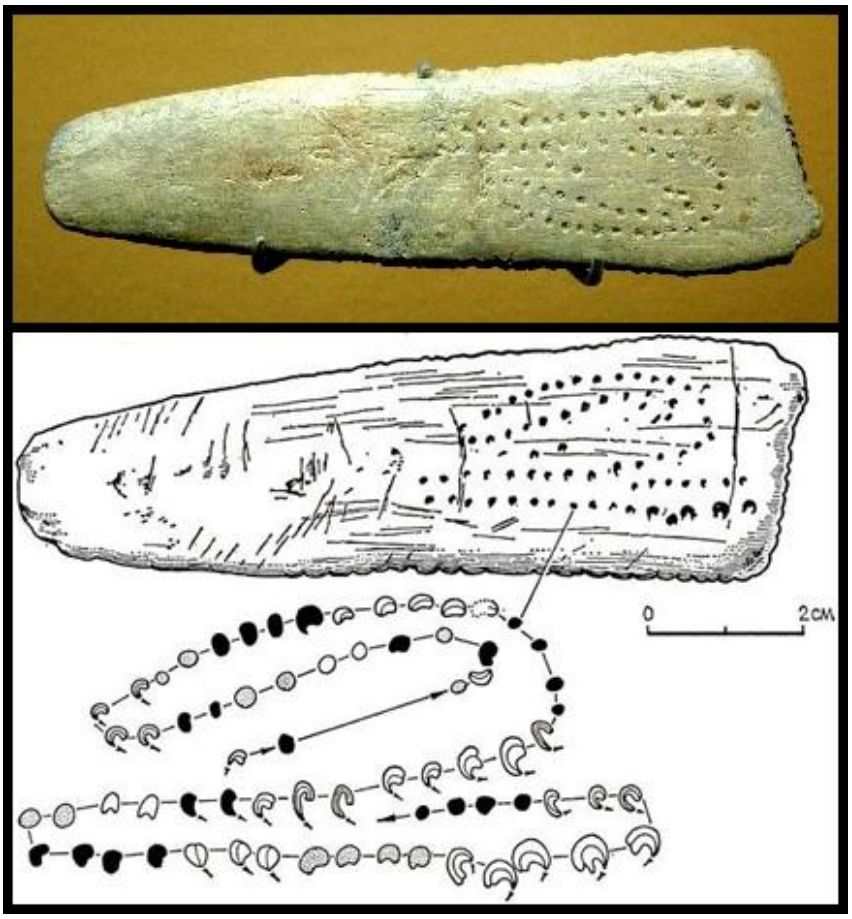
MÖ 8.000 yıllarında kabileler yanlışlıkla tarımı ve göçebe bırakma gerekliliğini keşfettiler çünkü artık erkeklerin ve kadınların üremedeki rolünü anladılar ve erkekler artık girdilerinin gerekli olduğunu biliyorlardı. Kabileler göçebe olmaktan çıkıp kendi mahsullerini yetiştirmeye ve kendi hayvanlarını yetiştirmeye başladıklarında, "ülke sakinleri" anlamına gelen "Paganlar" olarak anıldılar[7].

Fransa ve Almanya'da bulunan mağara sanatında En Eski Ay Takvimleri ve İlk Takımyıldızlar belirlenmiştir. Bu geç Üst Paleolitik Kültürlerin astronomları rahipleri

[4] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/What-is-Paganism (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 17.05)
[5] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/What-is-Paganism (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 17.07)
[6] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/What-is-Paganism (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 17.09)
[7] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/What-is-Paganism (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 17.11)

matematiksel kümeleri ve ayın yıllık döngüsü, ekliptik, gündönümü ve dünyadaki mevsimsel değişimler arasındaki etkileşimi anladılar[8].

Arkeolojik kayıtlar, yıldızların ve göklerin farkında olan insan bilinciyle ilgili ve yaklaşık MÖ 32.000'de "Paleolitik Çağ Avrupa Kültürü"ne dayanan en eski veriyi göstermektedir. 1964 ile 1990'ların başları arasında Alexander Marshack, Avrupa'nın "Geç Üst Paleolitik Kültürleri"nde matematiksel ve astronomik bilgileri belgeleyen yeni bir araştırma yayınladı[9]. Marshack, Ay döngüsünün kayıtları olarak hayvan kemiğine ve bazen de mağara duvarlarına oyulmuş işaret kümelerini deşifre etti. Bu işaretler hilal veya çizgi kümesidir. Sanatçılar çizgi kalınlığını dikkatlice kontrol etti, böylece Ay evreleriyle ilgili olan bir döngüyü algılamak daha kolay olacaktı. İşaret çizgileri genellikle yılan tanrısı veya akarsular ve nehirler gösteren yılan gibi bir düzende dizilirdi[10] (Şekil 3).

Şekil 3: Üstte; Paleolitik Çağ Ay Takvimi. Altta; Alexander Marshack'ın 1970 yılında yaptığı çizimi (MÖ 32.000) (Bordeaux, Fransa)[11].

[8] **Kaynak:** https://sservi.nasa.gov/articles/oldest-lunar-calendars/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 18.58)
[9] **Kaynak:** https://sservi.nasa.gov/articles/oldest-lunar-calendars/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 18.58)
[10] **Kaynak:** https://sservi.nasa.gov/articles/oldest-lunar-calendars/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 18.58)
[11] **Görsel:** https://sservi.nasa.gov/articles/oldest-lunar-calendars/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 18.58)

2.3. Paganizm'in Özellikleri

"Ulularası Pagan Federasyonu" Paganizmin özelliklerini şu şekilde söylemektedir[12]:

- Paganlar belirli geleneklerde eğitilmiş olabilir veya kendi ilhamlarını takip edebilirler.

- Paganizm dogmatik değildir. Paganlar, İlahi olan vizyonunu doğrudan ve kişisel bir deneyim olarak sürdürürler. Paganizm, tüm insanlığın atalarının dinidir.

- Bu eski dini bakış açısı, hem Japonya hem de Hindistan gibi karmaşık medeniyetlerde ve dünya çapında daha az karmaşık kabile topluluklarında, bugün dünyanın her yerinde aktif olmaya devam etmektedir.

- Avrupalı klasik antik dinlerin (Mısır, Pers, Yunan, Roma) yanı sıra kuzey bordürlerinde "barbar" komşularının görünümleriydi ve Avrupa şekli, modern batıdaki acil çağdaş dini önceliklerin açıklanması olarak açık bir farkındalığa dönüşüyor.

- Pagan görünüm üç yönlü olarak görülebilir. Yandaşları Doğayı canlandırıyor ve hem tanrıça hem de tanrı olmak üzere birçok tanrıya ibadet ediyor.

- Bir yerin ruhu, bir dağ, göl veya bahar gibi kişiselleştirilmiş bir doğal özellik veya Atina tanrıçası Athena gibi tamamen açık bir şehir koruyucusu olarak kutsaldır ve Pagan inanışında tanınır.

- Farklı mevsimlerin getirdiği farklı vurgu ile doğal yılın döngüsü, çoğu Pagan tarafından bir manevi gelişim ve yenilenme modeli olarak ve farklı tanrılara farklı ilişkilere yakınlıklarına göre erişim sunan festivaller olarak işaretlenmiş yılın zamanları bir dizi olarak görülmektedir.

- Pek çok Pagan, Dünya'nın kendisini kutsal görmekteydi: Eski Yunanistan'da, Dünya'nın rahipleri ve tapınakları olmamasına rağmen, Dünya'ya her zaman bereketin sembolü olan şarabın ilk kurtuluşu olarak görüldü.

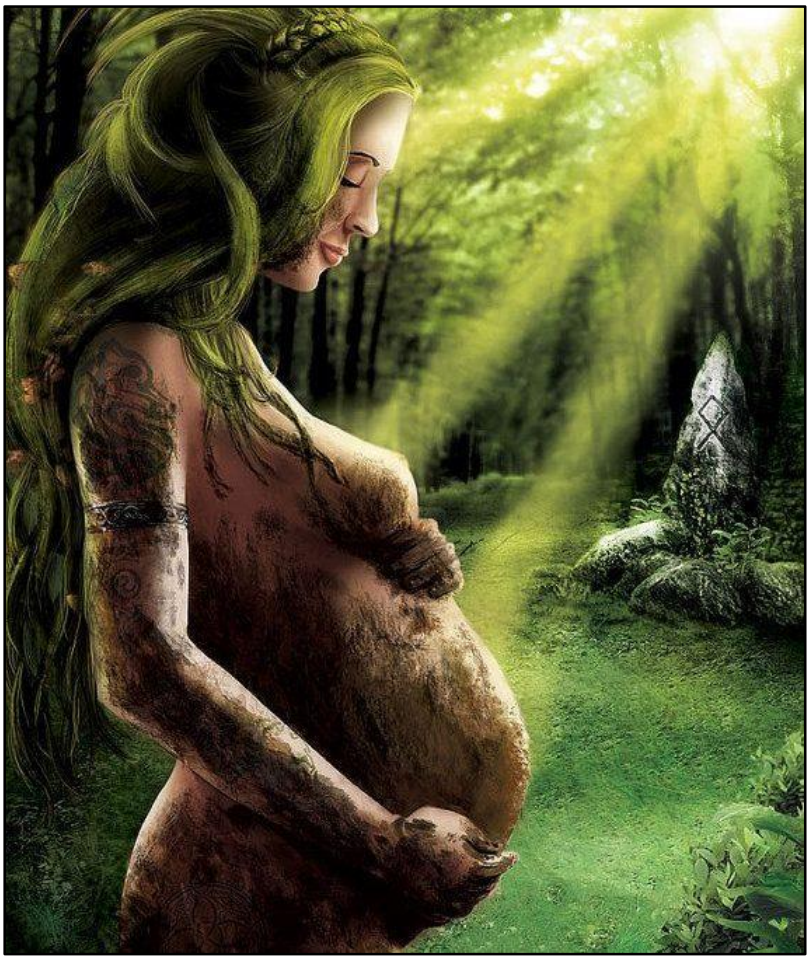
- Paganizmin birçok tanrısı Doğanın çeşitliliğinin tanınmasıdır. Bazı Paganlar tanrıçaları ve tanrıları bu dünyadaki farklı insan topluluklarına çok benzeyen bireyler topluluğu olarak görürler.

[12] **Kaynak:** https://www.paganfederation.org/what-is-paganism/

- Eskiden beri İsis ve Osiris'in takipçileri ve modern dünyadaki Wiccan merkezli Paganlar gibi diğerleri, bütün tanrıçaları tek bir büyük tanrıça, bütün tanrıları ise uyumlu etkileşimi evrenin sırrı olan tek bir tanrı olarak görürsünüz.

- Heraclitus'un, MÖ 5. Yy'da yazdığı gibi ya da "Herşeyin Büyük Tanrıça Annesi" olan İsis MÖ 1. yüzyılda "Büyük Tanrıça" olarak, bugünlerde ise pek çok Batı Paganizmi'nde yerini almıştır.

- Pagan dinlerinin hepsi ilahiyatın kadınsı yüzünü tanır. Tanrıçaların olmadığı bir din Pagan olarak sınıflandırılamaz (Şekil 4).

Şekil 4: Doğurganlığın ve bereketin sembolü olan Ana Tanrıça illüstrasyonu[13].

[13] **Görsel:** http://boozymommy.com/2017/11/08/time-goddess-myth/ (Ziyaret Tarihi: 23.01.2019, 18.05)

2.4. Paganizm'in Sınıflandırılması

20. Yüzyıldaki çok tanrılı canlanma hareketlerinin tarihsel yandan çok tanrılı politeizm hareketleriyle diğer yandan çağdaş halk din geleneği ile ilişkisini inceleyen çok sayıda yazar vardır. Isaac Bonewits, bu ayrımı yapmak için bir terminoloji tanıtmıştır[14] (Şekil 5).

Şekil 5: Paganizmin sınıflandırılması[15]

2.4.1. Paleo-Paganizm

"Neopaganizm" teriminin karşıtı olan bir retronim, diğer kültürler tarafından müdahaleye maruz kalmamış pagan kültürlerini tanımlamakta kullanılmaktadır. Bu terim ile Hinduizm, Şinto, göç öncesi Germen paganizmi, Kelt paganizmi, Yunan ve Roma dinleri[16].

Altunay (2019), "Paleo-Paganizm" hakkında şöyle bahsetmektedir:

[14] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Paganism (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 21.35)
[15] **Kaynak:** https://app.emaze.com/@ACZQZCZR#2 (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 21.31)
[16] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Paganism (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 21.36)

"Eski toplumların inançları. Tek tanrılı dinler öncesi Paleolitik toplumlardan Roma'ya kadar yaşayan, diğer toplumlarda daha da süren çok tanrılı ve Doğa temelli inançlar. Çok tanrılı dinlerin gelmesiyle ya da medeniyetin yayılmasıyla yok olduğu öne sürülen bu inançlar aslında hem günümüzde yaşamaktadır hem de günümüz pagan inançlarının temelini oluşturmaktadır."

2.4.2. Mezo-Paganizm

Monoteistik, dualistik veya teistik olmayan dünya görüşleri, inanç veya öğretilerden etkilenmiş olsa da dini uygulamalar açısından bağımsızlığını korumuş pagan kültürlerini tanımlar. Buna Amerikan yerlileri, Avustralya aborijinleri, Farmasonluk, Teosofi ve Sihizm vb. dâhildir[17].

Altunay (2019), "Mezo-Paganizm" hakkında şöyle bahsetmektedir:

"Rönesans'tan 19.yy'a kadar, eski inançların yeniden canlandırılmasına dayanır. Ancak bazı araştırmacılar Gül-Haç, Masonluk, Altın Şafak gibi bazı ezoterik hareketleri de bu akıma dahil ederler."

2.4.3. Neo-Paganizm

Modern insanlar tarafından çoğunlukla doğa ile (insanlık ve yaşam arasında) yeniden sıkı bir bağ kurmak temelinden yola çıkan, doğal, Hristiyanlık öncesi veya diğer doğa temelli ruhani öğreti ve inançların yeniden canlandırılmaya çalışılması. Bu tanıma Slavianstvo, Neo-Druidizm ve Wicca (Vika) dâhildir[18].

Altunay (2019), "Neo-Paganizm" hakkında şöyle bahsetmektedir:

"20.yy'ın ikinci yarısında tam olarak ortaya çıkmış. Ancak kökenleri daha eskiye dayanan bir düşüncedir. Neo-Paganizm Doğa'ya bağlı, Doğa'nın döngülerini takip eden ve Doğa'yı "Tanrıça" kavramı özdeşleştiren bir düşünce biçimidir. Bu nedenler Neo-Pagan eski pagan atalarının yolunu günümüz koşullarında takip etmeye çalışan kişidir."

---

[17] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Paganism (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 21.36)
[18] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Paganism (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 21.36)

3. PAGAN İNANIŞINDA "ANA TANRIÇA"

3.1. Ana Tanrıça'nın Tanımı

Bir Ana Tanrıça, doğayı, anneliği, doğurganlığı, yaratımı, yıkımı temsil eden veya kişileştiren veya Dünya'nın cömertliğini temsil eden bir tanrıçadır. Dünya veya doğal dünya ile eşit olduğunda, bu tanrıçalara bazen "Toprak Ana" veya "Dünya Ana" olarak da değinilir[19] (Şekil 6).

Şekil 6: "Dünya Ana" illüstrasyonu[20]

3.2. Ana Tanrıça'nın Kökenleri

Tanrıça figürü zaman içinde izlenebilir ve genellikle yılanlar, boğalar ve kuşlar ile ilişkili bulunur. Tanrıça'nın anne olarak düşüncesi, modern insanların tarih öncesi ataları ile bulunabilir. Yaklaşık 30.000 yıl önce, insan evriminin bir özelliği olan erken dönem dinleri,

[19] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Mother_goddess (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.03)
[20] **Kaynak:** https://tr.pinterest.com/pin/87890630204067251/ (Ziyaret Tarihi: 27.11.2019, 00.47)

erken Homo Sapiens'in belirli manevi inançlara sahip olduğu şüphesini destekleyen gerekli bir kanıtıdır[21].

Tanrıça'ya ibadet etmek, ya da en azından kadın prensibi, Paleolitik zamanlara dayanmaktadır. Bazı antropologlar tarafından ilk "Tanrı"nın, ilk yaratma mitlerine göre, kendinden döllenen ve evreni kendinden yaratan ve tek başına hüküm süren bir kadın olduğu öne sürülmüştür; erken tarımsal dinlerin Tanrıça ibadetlerinin hâkim olduğu; bu tanrıların yalnızca Tanrıça'nın yararı ve bilgeliği ile süslendiğinde zenginleştiği düşünülebilir (Guiley, 2008).

Altunay (2019), bu konu hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Arkeologların "tanrıça idolü" olarak sınıflandırdıkları heykelciklerin tarihine insanlık tarihi içinde baktığımızda, 20.000 yıldan daha gerilere gitmemiz gerekmektedir. Özellikle Avrupa'da 20.000 yıldan daha eski idoller bulunmuştur. Bunun gibi birçok buluntu bizlere insanlığın en eski dinlerinden birinin Ana Tanrıça tapımı olduğunu göstermektedir. Ana Tanrıça tapımı bilinen en eski toplumlarla birlikte var olmuş ve değişik görüntülerle günümüze kadar gelmiştir. Ana Tanrıça inancının tarih içinde kaybolduğu söylenemez. Günümüzde yaşayan birçok dinde ve inanç sisteminde etkisi hala sürmektedir. Ana Tanrıça kültü zaman içinde kaybolmuş olsa da bilinçaltımızda ortaya çıkmaktadır. Paganizm'de ise "Tanrıça", Dünya'yı ve bu dünya üzerindeki yaşamı sürdüren gücü temsil eder. Her şey O'ndandır, her şey O'nadır. Pagan tanrıçası, eski kültürlerdeki Ana Tanrıça ile şekillenir."

Bu ilkel tanrıçalar, Mezopotamya, Girit, Mısır, Yunanistan, Ege ve Güney Avrupa'daki ilk topluluklarla ilişkilendirildi ve bu özelliklerin bir özelliği idi. Akdeniz, Yakın Doğu, Ege ve Avrupa toprakları arasında kültürlerarası bir yayılma olmasına rağmen antik Akdeniz'de tek bir kültür merkezi yoktu[22].

Tanrıça fikri, doğaüstü özelliklere sahip olan ilahi ve kutsal bir kadına aittir. Tanrıça, insanlar tarafından inanılan ve tapılan ve tüm yaşamın kaynağı olarak kabul edilen ilkel bir varlıktır. Bu düşünce, "Paleolitik dönemden modern zamanlara kadar kültürel bir devamlılık"

[21] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019)
[22] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.20)

sembolü olan ibadet eden bir "Anne"yle ortaya çıktı. Böyle bir tanrıça, "Tüm Yaşamın Annesi", binlerce yıl boyunca başlıca tanrı olarak ibadet edildi[23].

İngilizcede, etimolojik olarak, tanrıça kelimesi iki bileşenden türetilmiştir - tanrı artı dişil öz. Büyük, Dünya veya Ana Tanrıça'nın tarih öncesi dini, kadınların her zaman siyasi ya da sosyal lider olduğu anlamına gelmeyebilir, daha çok manevidir. Ana Tanrıça sembolik olarak dünyanın kendisi olarak görülüyordu[24].

Altunay (2019), bu konu hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Ana Tanrıça tapımının kökeninde "anne"nin ve toprağın olduğu söylenir. Toprağın doğurganlığı ile annenin doğurganlığı arasında bağlantı kuran ilk toplulukların, topraktan olan beklentilerini, toprağı Ana Tanrıça olarak kişileştirerek ortaya koydukları söylenir. Buna göre insanın ilk yaşam sembolü de Ana Tanrıça figürleridir.

Ana Tanrıça, her şeyden önce doğurgandır ve toprağın bereketini temsil eder. Kadın, ilk toplumlardan bu yana toplum içinde "yaşamı üretmek" ve "yaşamı korumak" görevini üstlenmiştir. İlk toplumlardan beri bakarsak erkekler avcılıkla uğraşırken, bitkiler ve toplayıcılık kadına kalmış bu aynı zamanda, toprağı işleyen ve toprak kültleriyle alakalı olan kadının "bereket" kültleri ile olan ilişkisini de oluşturmuştur. Bu bağlamda Ana Tanrıça-kadın bağlantısını yok sayarak Ana Tanrıça konusu işlenemez."

3.3. Ana Tanrıça'nın Yansımaları

Başlangıçta bir doğa tarikatı olan Dağ Tanrıçası'na ibadet etmek, onun dünyadaki doğurganlığına saygı duymaktan kaynaklandı. Dünya Ana ve Dağların Büyük Tanrıçası olarak, aynı zamanda ilk Girit'te ibadet edilen Hayvanların Metresi idi. Onun tarikatı anakara Mycenean Yunanistan'a yayıldı. Kült, dağ tanrıçasını aynı zamanda doğurganlığın, yeraltı dünyasının, denizlerin ve savaşın koruyucusu olan Evrensel Anne olarak öngörüyor. Frigya'da tanrıça Cybele oldu. Efes'te Artemis, Suriye'de Anat ve Asherah, Comana'da ise Ma idi. Anat veya Anath, kültü Mısır'a da yayılan, Tanrıların Hanımı olan Cennetin Kraliçesi olan ilkel bir Semitik ve Kenanlı savaş tanrıçasıydı. Hellenistik dönemde Athena ile

[23] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.21)
[24] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.22)

özdeşleşmiş, aynı zamanda Baal'ın kız kardeşi ve aynı zamanda ritüel kurbanları konusunda yetki sahibidir[25].

Leeming (2017), "Ana Tanrıça" kavramının antik mitolojilerdeki yansımalarından şu şekilde bahsetmektedir:

"Yüce varlık gibi Ana Tanrıça da söz konusu kültüre uygun biçimi alır. Çatalhöyük'teki gibi, tarihöncesi kültürlerde bolluk ve bereket saçan geniş vücutlu iri göğüslü bir figürdür. Benzer özelliklere sahip Ana Tanrıçalar Sümerler'deki Ninhursag, Frigyalı Kibele, Yunan (yeryüzü) toprak analar Gaia ile Rhea, İskandinav Freyja, Aztec Coatlicue, Efes-Anadolu'daki çok göğüslü Artemis ve Mısır Ana'nın bazı Amerikan yerlilerine özgü versiyonlarıdır.

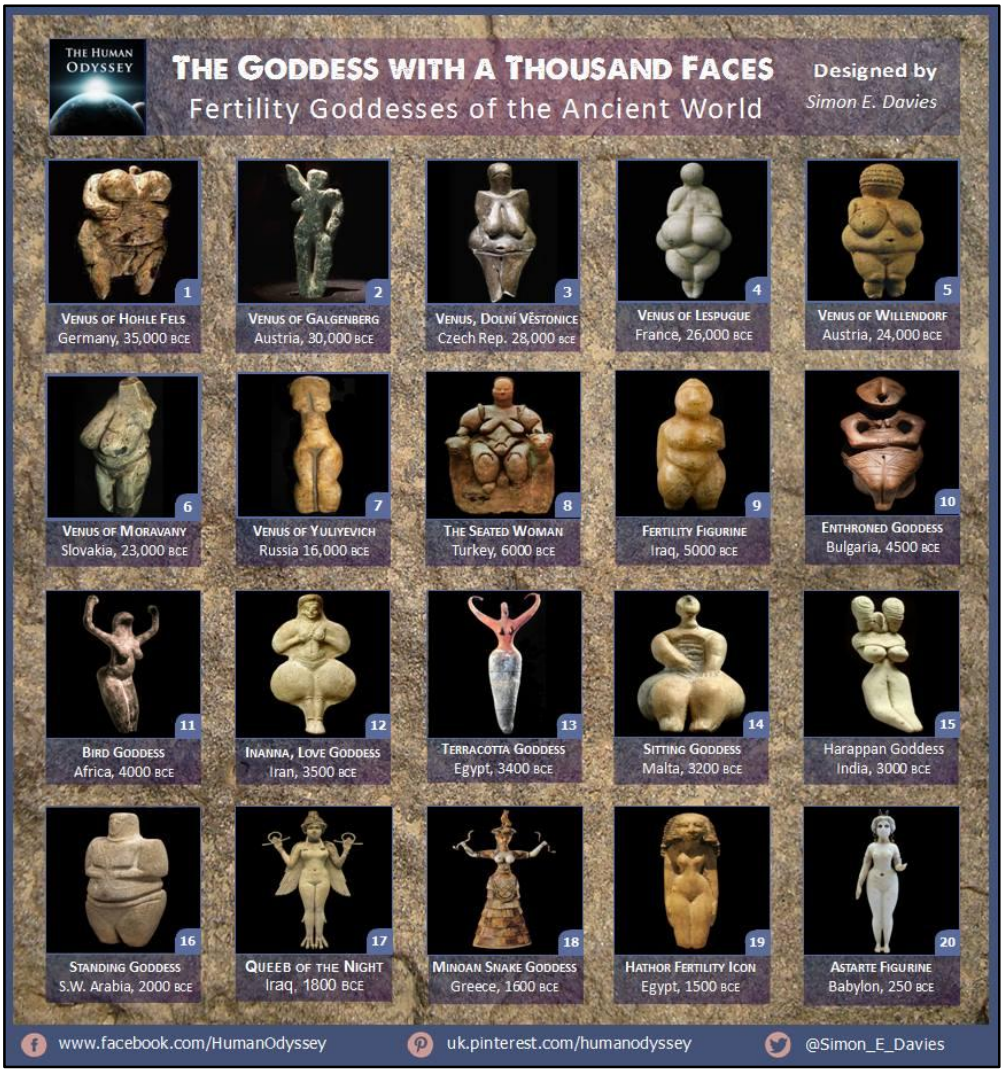
Ana Tanrıça, Yunanlıların Gaia'sı, bazı yorumlarda Mısırlıların Neith'i, Kızılderililerin Mısır Ana'sı, Acomaların Düşünen Kadın'ı, Şintocuların İzanami'si ve Iraqualarının gökyüzünden Ana Tanrıçası gibi fiilen yaratı da olabilir.

Ana Tanrıçalar, geleneksel olarak yeryüzü ile ilişkilendirilirler, dolayısıyla bizim için erişilebilir durumdadırlar. Yüce Varlık bilinemeyen bir gerçekliktir, ama Toprak Ana her gün bize seslenir. İster Devi ya da Gaia olsun ister gökyüzünden düşen Iraqua kadını olsun, Toprak Ana bize yiyecek verir, ölü bedenlerimizi geri alır ve bize bir yuva sağlar. Alışık olduğumuz için ona karşı duyarsızlığımız ve sık sık ihanet ettiğimiz annedir. Çağdaş Gaia hipotezi bilimsel olarak bu ihanetten söz eder." (Şekil 7)

Leeming (2019) Tanrıça'nın Tanrı'yı oranla daha uzun süren bir inanç olduğunu söylemiştir:

"Arkeolojik kanıtlardan anlaşıldığına göre, MÖ 3.binyılda Mezopotamya ve Mısır'da büyük uygarlıkların kurulduğu zamana gelininceye kadar, Tanrıça Dünya'nın çoğu bölgesinde en azından yak. 25.000 yıldan beri bugün tanrı olarak düşündüğümüz varlığa kıyasla üstün olagelmişti. En sonunda üstünlük kazanan erkek yönelimli görüşün, ancak yaklaşık 5000 yıllık bir tarihe sahip olduğu tarihe sahip olduğu iddia edilebilir."

[25] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.25)

Şekil 7: Kronolojik olarak Tarihöncesinden Antik Çağ'a kadar Ana Tanrıça idolleri[26].

Çağdaş büyücülükte ise Tanrıça, El Sanatları'nın özünü temsil eder: Sınırsız doğurganlığı tüm hayatı beraberinde getiren Büyük Anne'dir; Tabiat Ana, gezegenin yaşayan biyosferi ve elementlerin kuvvetleri; o hem yaratıcı hem de yok edicidir; o cennetin kraliçesidir; o, büyülü gücün kaynağı olan Ay'dır; o duygu, sezgi ve psişik fakültesidir. İlahi Güç cinsiyetsizdir ancak evrende erkek ve dişi ilkelerin kutupsallığı ile kendini gösterir. Cadılık geleneğinin çoğu, bazıları neredeyse Boynuzlu Tanrının, erkek ilkesinin dışlanmasına, İlahi Güç'ün Tanrıça yönünü vurgular. Tanrıça, her biri farklı bir yön veya yönü temsil eden birçok isimle adlandırılır. Tanrıça, Pagan geleneklerinde de tanınır (Guiley, 2008).

[26] **Görsel:** https://www.ancient-code.com/wp-content/uploads/2014/10/a1.jpg (Ziyaret Tarihi: 30.09.2019, 19.07).

Tanrıça, medeniyetin ilerlemesi ile birçok yönden kimlik kazanmıştır. Ölen veya mevsimlerin yıllık doğum-ölüm-yeniden doğuş ayinlerinde feda edilen bir koca, sevgili veya oğlu aldı. Yaratıcı, anne, bakire, yıkıcı, savaşçı, avcı, ev hanımı, eş, sanatçı, kraliçe, hukukçu, şifacı, büyücü oldu. Bin yüz ve bin isim aldı. Hem Güneş hem Ay ile ve hem Dünya hem de gökyüzü ile ilişkilendirildi (Guiley, 2008).

Boynuzlu kadınların efsanesi, pagan ve Hıristiyan yönlerinin bir karışımı gibi görünmektedir. Kuyu, ortak bir putperest inancı olan bir ruhla yaşar. Cadıların boynuzları, bazen bir ineğin temsil ettiği Tanrıça'nın anne ve besleyici yönünü sembolize eder. Boynuzlar ayrıca bir başka Tanrıça sembolü olan Hilal Ay'ını da sembolize eder. Antik Yunan ve Babil sanatında, Ana Tanrıça sıklıkla küçük boynuzlu bir başlık giyerek tasvir edilir (Guiley, 2008).

4. TARİHÖNCESİ AVRUPA'DA ANA TANRIÇA

4.1. Paleolitik Çağ'da Ana Tanrıça

Anımsayamadığımız, hatta belli bir kesinlikle hayal bile edemediğimiz kadar uzak olan okuryazarlığın olmadığı tarihöncesi çağın herhangi bir anında Tanrıça arketipi bilincimizde şekillendi (Leeming, 2019). Tanrıça'nın özellikle Avrupa'da, Ortadoğu'da ve Afrika'da bulunan Yukarı Yontma Taş Devri'ne (MÖ 30.000-7000) ait heykelciklerde, mağara resimlerinde ve başka arkeolojik malzemede tasvir edilmesinden bu yana araştırmacılar bir çocuğun erken yaşamına ilişkin birşeyler öğrenebilmemize benzer şekilde onun hakkında belirli tahminlere ulaşmışlardır (Leeming, 2019).

Tarih öncesi halkların yaşamı döngüseldi ve dahası güneşe değil ay takvimine dayanıyordu. Bu aynı zamanda kendi alıcı ve üreme döngüleri tarafından kontrol edilen hayatlarına da yansımıştır. Bu "Ana Merkezli" kabileler elbette anaerkildi ve doğayı bugün olduğu gibi doğrusal bir süreç olarak görmedi[27].

Leeming (2019), Paleolitik Çağ'da Ana Tanrıça kavramıyla ilgili şu şekilde bahsetmeketedir:

[27] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.53)

"Böylesine uzak bir döneme dayanarak bir Tanrıça efsanesi türetirken, entelektüel açıdan tehlikeli bir zeminde bulunduğumuza işaret etmek gerekir. Taş Devri'nden kalma mağara resimleri ve insan yapımı nesneler bulunmasına rağmen, bunların yaratıldığı psikolojik ve kültürel bağlamı zihinde canlandırmak zordur. Kadın üreme organlarının abartılı şekilde tasvir edildiği bir heykelciğe bakıp Yontma Taş Devri'nde cinselliğin ve üretkenliğin sevinçle kutlanışını ortaya koyduğu kanısına varabiliriz ama emin olamayız. Araştırmacılar, kadın nesnelerinin bol bulunduğunu ve erkek nesnelerinin kıt olduğunu belirterek bu insanların, cinsel ilişki ile doğum arasındaki bağı anlamadıkları sonucuna çar çabuk varma eğilimi taşıyorlar. Ama hayvanbilimcilerin anlattıklarına göre, genç gibonlar, sezgisel olarak kendi erkek yavrularını gruptan kovacak kadar ataerkilliğin farkındadır. Bunların insansı atalarının, bu iç güdülerin evrimini paylaştıklarını farzetmek mantıksız olur muydu?"

Bugüne kadar bulunan ilk insan imgeleri arasında, MÖ 35.000 ila 10.000 arasında Yukarı Paleolitik döneminin Cro-Magnon'larına tarihlenen abartılı cinsel parçaları olan çıplak kadın formları "Venüs Figürleri"dir. Laussel Venüs, güney Fransa'da bir zamanlar bir av tapınağı olduğu anlaşılan, bir kaya sığınağı üzerinde tabandan oyulmuş, MÖ 19.000 yıllarına tarihlenen kırmızı kille boyanmış ve bir elinde bizon boynuzu tutuyor. Cro-Magnon mağara resimleri de doğum yapan kadınları tasvir etmektedir. Çıplak bir tanrıça, Pireneler'deki mamut avcılara avın himayesi olarak göründü ve aynı zamanda vahşi şeylerin ocağını ve hanımını koruyordu (Guiley, 2008).

Leeming (2019) bu konu hakkında yorumlarını şöyle açıklamaktadır:

"Kaynaklarımızın bulanıklığına rağmen, yine de Tanrıça'nın erken dönemine ait bir portresi eldeki kanıtlardan -hiç değilse siluet olarak- ortaya çıkıyor. Tıpkı ilk evlerindeki biçimiyle insan cenini gibi Tanrıça tepeden tırnağa dişiydi. Tanrı-Tanrıça şeklindeki herhangi bir farklılaşmanın öncesindeydi. Öyle anlaşılıyor ki mutlaktı, partenogenetikti –yani kendinden doğmuştu- ve tüm varlığın temeliydi. "Herşeyi veren" ve "herşeyi alan" idi; yaşamın, ölümün ve yeniden doğumun kaynağıydı. Bir Ana Tanrıça'dan ya da doğurganlık tanrıçasından fazlasıydı. Sanki toprağın ve doğanın kendisiydi, sanki –biz insanların en sonunda bağımızı keseceği- muazzam organik, ekolojik ve bilinçli bir bütündü.

Ortaya çıktığı ilk haliyle Büyük Tanrıça'nın işaretleri mağaralarda bulunmaktadır; öyle görülüyor ki buralar, onun varlığının yoğunlaşmış biçimde deneyimlenebildiği, sonraki dönemlerin diliyle ifade edilirse, ona topluca "tapınılan" yerlerdi. Mağara, Tanrıça ibadeti

için uygun bir yerdi; yeryüzünün içinde oluşmuş, sıcaklık, güvenlik ve gizem sağlayabilen nemli, gizemli bir delikti. Mağarayı andıran kendi tapınaklarımızdan, yenilenmek üzere içine çekildiğimiz ana rahimlerinde, bu uygunluğun kalıntılarını beki de hissedebiliriz. İbadet yerleri ile Tanrıça bedeni arasındaki bu bağlantı bazen apaçıktır; Malta'daki Geç Cilali Taş Devri'ne ait Ggantija (Devin Kulesi) Tapınağı bunun örneğidir."

Sevin (2003) ise bu konu hakkındaki yorumlarını şöyle açıklamaktadır:

"Üst Paleolitik Çağ'da doğanın kural ve gerçeklerini yavaş da olsa anlamaya başlayan, ancak bunların ardındaki gerçekler konusunda yeterince bilgi sahibi olmayan insanın, öncelikle soyun devam etmesi, yani çoğalmaya önem verdiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında, topluluk içindeki sınıf sistemi olasılıkla erkeklerin avlanma yetenikleri ile belirlenmiş, kabilenin kulübeleri ve bununla ilgili temizlik işlerini kadınlar görmüş olmalıydı. Böylece insanoğlunun düşünce dünyasında kadın giderek bir verimlilik-bereket simgesi olarak ortaya çıkmış gibidir. Nitekim bu anlayış zaman zaman "Venüs" denen ve daima kadınlara ilişkin küçük heykelciklerden anlaşılmaktadır. Bunlar çoğu kez göğüs, kalça ve cinsel organları abartılmış bir durumda ve gebe olarak biçimlendirilmiştir. Ana Tanrıça kavramının en eski somut örnekleri sayılabilecek bu heykelcikler Üst Paleolitik insanın iç dünyasını yansıtması bakımından önem taşırlar."

Leeming (2019), Paleolitik Çağ'da Ana Tanrıça tasvirleri için şöyle demektedir:

"Arkeologların Yontma Taş Devri'ne ait mağaralarda buldukları nesnelerin büyük kısmı kadınları tasvir eden heykelcikler ve çizimlerdir. Bunların bazıları açıkça gebedir, neredeyse tamamı abartılı şekilde iri memelerle ve kalçalarla (örneğin, ünlü Toprak Analar yada Laussel veya Laspegue Venüsleri gibi), ferç yarıkları bulunan disklerle ve başka nesnelerle tasvir edilmiştir. Ferç yada vulva mağaralarda özel bir önem taşır. Sayısız biçimlerde yalıtılmış ferç çizimleri ve oymaları vardır. Fransa'nın Dordogne şehrinde MÖ yak. 30.000 yılına tarihlenen gravürlerin olduğu mağaralarda, ferç sıklıkla çana benzeyen ve bir girişi olan basit bir nesnedir. Ukrayna'nın Mezin örenyerindeki daha Geç Yontma Taş Devri'ne bezemelerde, ferç soyut bir üçgendir."

Venüs heykelcikleri, Paleolitik Dönem'de, çoğunlukla Avrupa'da bulunan, ancak Sibirya'ya kadar bulunan buluntularla yapılmış, tarih öncesi kadın heykelcikleri koleksiyonuna verilen bir terimdir. Bugüne kadar, hepsi büyük göğüsleri, altları, karnı, kalçaları ve uylukları olan kıvrımlı gövdeleri de dâhil olmak üzere, benzer fiziksel özelliklerle

tasvir edilen ve genellikle üstte ve altta sivrilen 200'den fazla figürin bulundu. Başlar genellikle nispeten küçük boyuttadır ve ayrıntıdan yoksundur ve çoğu eller ve ayaklar eksiktir. Bazıları hamile kadınları temsil ederken, diğerleri böyle bir belirti göstermiyor (Holloway, 2014).

Leeming (2019), bu konu hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Kadın bedeninin gizemli, üretici ve besleyip büyütücü süreçlerinde, ilahi varlıkla ilgili mecazların bulunması şaşırtıcı değildir. Kadın, insan hayatının görünen kaynağıydı, yavruyu besleyen sütün üretcisiydi ve başkalarını kendi bedenine cezbeeden güç aracıydı. Erken Taş Devri'nde insanlar, cinsel birleşme ile doğum arasındaki bağı gerçekten anlamış olsalar da olmalar da, kadının yalnızca kendi cinsinden değil erkek bebekler de doğurduğunu ve erkeğin bunların ikisini de üretemediğini farkedeceklerdi."

Paleolitik dönem, MÖ 30.000'den MÖ 10.000'e kadar sürdü ve insan yaratıcılığının ortaya çıkışı ile karakterize edildi. Bu döneme ait insan yapımı eserler, küçük kişisel süslemelerden ve mağara resimlerinden, bilinen en eski eserler olan Venüs heykelciklerine kadar en eski işçilik belirtilerini göstermektedir (Holloway, 2014).

Leeming (2019), bu konu hakkında şöyle devam etmektedir:

"Yine mağaradan gelip hem garip esriklik hem de insan yaşamını yineleme olanağı sağlayan ve yaşam sıvısı olduğunu kavradıkları düzenli aylık akıntıyı da elbette farkedeceklerdi. Laussel'de bulunan ve MÖ 25.000 yılına tarihlenen Toprak Ana'lardan birinin bir elinde, muhtemelen Ay takviminin aylarını ve düzenli kanamaları işaretleyen on üç çentiğin bulunduğu Yeniay gibi bir boynuz vardır. Diğer eli ise belirgin ürogenital üçgenin yukarısında açıkça gebe karnın üstünde durur. İlk zamanlardaki Tanrıça kutlamaları denilebilecek etkinliklerde yansımalar yaşayan sonraki bir efsanede Sümer'de İnanna'nın olarak Tanrıça, fercinden "boynuz, cennet kayığı" olarak söz eder."

Heykelcikler, yumuşak taştan (steatit, kalsit ya da kireçtaşı gibi) kemik, fildişi ya da kil gibi her türlü farklı malzemeden oyulmuştur. İkinci tip henüz keşfedilen en eski seramik eserleri arasındadır. En eski heykelciği 2008 yılında Almanya'da ortaya çıkarıldı. "Hohle Fels Venüsü", o zamandan beri çağrıldığı gibi, bir mamutun tusk'undan oyulmuş ve en az 35.000 yaşındadır (Holloway, 2014).

Hohle Fels Venüsü

2008 yılında Almanya Schelklingen yakınındaki bir mağara olan Hohle Fels'te ortaya çıkarılan mamut fildişinden yapılmış bir Üst Paleolitik Venüs heykelciktir. Avrupa'daki en eski Cro-Magnon varlığıyla ilişkili olan Üst Paleolitik'in başlangıcında, erken Aurignacian'a ait olan 40.000 ile 35.000 yıl arasında tarihlendirilmiştir[28] (Şekil 8).

Şekil 8: Hohle Fels Venüsü (MÖ ~35.000) (Almanya) (Görsel: H. Jensen)[29].

[28] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Venus_of_Hohle_Fels (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 23.01)
[29] **Görsel:** https://arkeofili.com/almanyada-40000-yillik-kadin-figurini-bulundu/ (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 18.45)

Laspugue Venüsü

26.000 ila 24.000 yıl öncesine tarihlenen, Gravettiyenin çıplak kadın figürünün heykelciği olan bir Venüs heykelciktir. 1922'de, Pirene Dağları eteklerinde, René de Saint-Périer (1877-1950) tarafından Lespugue'nin Rideaux mağarasında keşfedildi. Yaklaşık 155 mm (6 inç) uzunluğunda, fildişi fildişinden oyulmuş ve kazı sırasında hasar görmüştür[30] (Şekil 9).

Şekil 9: Lespugue Venüsü (MÖ ~26.000) (Fransa)[31].

[30] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Venus_of_Lespugue (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 23.05)
[31] **Görsel:** https://arkeofili.com/paleolitik-donemden-en-etkileyici-10-venus/ (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 23.26)

Laussel Venüsü

Çıplak bir kadının 46,0 santim kireçtaşı kısmalarından biridir. Kırmızı toprak boyası ile boyanmış ve güneybatı Fransa'nın Dordogne bölümünde, Marquay komünündeki bir kaya sığınağının kalkerine oyulmuştur. Oyma Gravettiyen Üst Paleolitik kültürü (yaklaşık 25.000 yaşında) ile ilişkilidir. Şu anda Fransa'nın Bordeaux kentindeki Musée d'Aquitaine'de sergilenmektedir[32] (Şekil 10).

Şekil 10: Laussel Venüsü (MÖ ~24.000) (Bordeaux Müzesi, Fransa)[33].

[32] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Venus_of_Laussel (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 23.20)
[33] **Görsel:** https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/70/Venus-de-Laussel-vue-generale-noir.jpg (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 23.31)

Willendorf Venüsü

MÖ 30.000 yapılmış olduğu tahmin edilen 11,1 santim uzunluğunda bir Venüs heykelciktir. 7 Ağustos 1908'de, arkeologlar Josef Szombathy, Hugo Obermaier ve Josef Bayer tarafından yapılan kazılar sırasında Krems kasabası yakınlarındaki Aşağı Avusturya'da Willendorf yakınlarındaki bir paleolitik alanda yapılan kazılarda bulundu[34] (Şekil 11).

Şekil 11: Willendorf Venüsü (MÖ ~24.000) (Avusturya)[35].

[34] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Venus_of_Willendorf (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 23.16)
[35] **Görsel:** https://arkeofili.com/paleolitik-donemden-en-etkileyici-10-venus/ (Ziyaret Tarihi: 23.10.2019, 23.27)

4.2. Neolitik Çağ'da Ana Tanrıça

Tarihöncesi halkların, özellikle Neolitik dönemlerin yaşamları, yiyecek, barınma ve giyeceklerini sağlamak için toprağa ve hayvanlara bağımlıydı. Hem yerli hem de vahşi türler için mahsul ve hayvan verimliliğine bağımlıydılar. Klanın ve kabilenin sosyal birliği, varoluş ve hayatta kalma mücadelesinde büyük öneme sahipti[36].

Popüler bir bakış açısına göre Neolitik kültürler, anaerkil ya da en azından matrifokal idi. Ana Tanrıça'nın ibadetine dayanan yaygın tarih öncesi dine ilişkin akademik ve bilimsel bir varsayım geleneği vardır. Bir Akdeniz matrikültür toplumsal evrim bağlamındaki orjinal varlığı, erken bir tartışmaya ilham veren Lewis Henry Morgan, Frederick Engels ve Johann Jacob Bachofen'in çalışmalarının ürünüdür. Bachofen, en eski insan topluluklarının kadın merkezli olduğunu ve yalnızca tarihin başlangıcından önce ataerkil bir şekle değiştirildiğini savundu. Öngörülen anaerkil toplumlar, yerini alan saldırgan, savaşçı ve ataerkil toplumların aksine, uyumlu ve barışçıl topluluklar olarak tasarlandı[37].

Ayrıca, bu anaerkil toplumlarda koca yoktu, ama erkekler inşaat, zanaat ve ticarette önemli roller üstlendiler. Kadınların yaşamları liberal, sosyal ve cinsel ve ayrılmaz bir şekilde öne çıkan zengin dini sisteme bağlıydı. Bu kadın merkezli ve eşitlikçi toplumlar, Hint bozkırları ataerkil kabilelerini Rus bozkırlarından işgal ederek tahrip etti. Sosyal hiyerarşik olarak örgütlenmiş toplumların varlığı, Doğu Avrupa, Yunanistan, Eski Mısır ve Mezopotamya'daki mezarlıklar tarafından anlaşılmıştır[38].

Kadın figürinleri MÖ 7000-9000'de proto-Neolitik dönemde örnekleri vardır. MÖ 6000-5000'e tarihlenen Orta Neolitik Çağ'da ve MÖ 4500-3500 tarihlenen Yüksek Neolitik Çağ döneminde, süslü kadın figürinleri muhtemelen ibadet nesnesiydi. Afrika'da, Boynuzlu Tanrıça'nın mağara görüntüleri (daha sonra İsis) MÖ 7000-6000 arasındadır. MÖ 3200'den önce Handanlık öncesi dönemde Mısır'da, Tanrıça Ta-Urt ("Büyük Bir") olarak biliniyordu ve arka ayakları üzerinde duran hamile bir su aygırı olarak tasvir edildi. Dicle Nehri üzerindeki Halaf kültüründe MÖ 5000'de, Tanrıça figürinleri daha sonraki tarihsel dönemlerde genellikle Tanrıça'ya bağlanmış semboller inek, yılan, kambur öküz, koyun, keçi, domuz, boğa, güvercin ve çift balta ile ilişkilendirilmiştir. Sümer Medeniyeti'nde, MÖ

[36] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.52)
[37] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.54)
[38] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.55)

4000'de, bir kentin prensesi ya da kraliçesi, Tanrıça ile ve kral ise Tanrı ile ilişkilendirilmiştir (Guiley, 2008).

Çatalhöyük, Anadolu'da MÖ 6000'den 7000'e kadar obsidiyen, çanak çömlek, sepet ve büyükbaş hayvan yetiştiren büyük bir Neolitik köy topluluğuydu. Site aynı zamanda yüksek statüye sahip bireylerin özel tapınak mezarları ile ilişkilidir. Çok sayıda kazılan kadın figürin, MÖ 7500 yıllarına ait bir anaerkil kültür panteonunu yöneten Ana Tanrıça'nın kanıtıdır. Şu anda bir sunak ve tapınağın, MÖ 7000 yıllarında olduğu gibi, Büyük Tanrıça'yı temsil eden kil figürinlerinin zorlayıcı kanıtları, ayrıca, boğaların sembolleri ve duvar resimleri, Magna Mater kültünün varlığını 6000 yıl önce bulunduğunu göstermektedir. Tanrıça'nın merkezi görüntüleri genç bir kadını, doğum yapan kadını ve yaşlı bir kadını gösterir. Çatalhöyük'teki tanrıça görüntülerinin genellikle leoparlardan veya aslanlardan yapılmış tahtlara oturduğu gösterilmiştir. Ataerkilden ataerkilliğe geçiş sırasında, Neolitik tarımdan Tunç Çağı'na geçiş sırasında; kadın ilkesi, gizemli doğum ve nesil süreçleri etrafında gelişen kültürü baskınlaştırmaya devam etti[39] (Şekil 12) (Şekil 13).

Şekil 12: Çatalhöyük rekonstrüksiyonu[40].

[39] **Kaynak:** https://ericwedwards.wordpress.com/2013/07/17/the-cult-of-the-mother-goddess/ (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.56)
[40] **Görsel:** https://www.pinterest.it/pin/512988213787247845/ (Ziyaret Tarihi: 29.11.2019, 23.35)

Şekil 13: Oturmuş Çatalhöyük Ana Tanrıçası. Baş kısmı restorasyondur (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara)[41].

Sevin (2003), Neolitik Çağ'da Ana Tanrıça ile ilgili şunları söylemektedir:

"Son olarak Neolitik Çağ topluluklarında ortaya çıkan üreticilik faktörü insanoğlunun düşünce sistemi ve inanç biçimini de derinden etkiledi. Bunun sonucunda kadının doğurganlığı ile doğum bereketi arasında ilişki kuruldu. Bu da inanç sisteminde kadının biraz daha öne çıkmasına yol açtı. Önceleri iyi bir av peşinde koşan topluluklar, artık dikkatlerini toprağın verimliliğinin arttırılması konusuna yöneltmeye başladılar. Çatalhöyük'te bulunmuş, tanrıçanın doğum anını gösteren heykelcik ve kabartmalar insanoğlunun bu doğum olayının ne denli etkisinde kaldığının en canlı belirtisidir. Böylelikle Anadolu yarımadasında doğuran Ana Tanrıça kavramı iyiden iyiye yaygınlaştı ve kökleşti. Tarihi dönemlerde bu tanrıça Matar, Magna Mater, Kubaba, Kubile, Kuvava ve Kibele adlarıyla tanınıyordu."

[41] **Kaynak ve Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Seated_Woman_of_%C3%87atalh%C3%B6y%C3%BCk#/media/File:Museum_of_Anatolian_Civilizations_1320259_nevit.jpg (Ziyaret Tarihi: 25.11.2019, 22.50)

4.3. Ana Tanrıça'nın Megalitik Ülkesi: Malta

Malta'nın, İtalya'nın ucu ile güneydeki Afrika'nın ortasında çok iyi bir stratejik konumu vardır. Aynı zamanda, batıdaki bakır ve kalay madenleri ile doğudaki zengin bronz pazarının da ortasında bulunur. Malta üzerine, Araplar ve Hıristiyanlar, Fransızlar ve Britanyalılar ve son olarak da 2.Dünya Savaşı'nda Britanyalılar ve Almanlar savaşmıştır. Ada, nihai olarak 1964 yılında bağımsızlığını kazanmıştır (Menzies, 2013).

Malta'da ilk insan izleri MÖ 5000 yılına kadar gitmektedir. MÖ 4000 ve MÖ 3600-3100 senelerinde gelen halklarla adadaki kültür de gelişmiştir. Adanın Erken Bronz Çağı MÖ 2500 yıllarına tarihlenmektedir. Ada MÖ 218 yılında Romalılar'ın eline geçene kadar birçok kültürün geçiş noktası da olmuştur (Altunay, 2019).

Arkeolojik kayıtlar, tartışmasız bir şekilde MÖ 2500 civarında Ada'ya tamamen farklı bir kültüre sahip yeni insanların geldiğini ortaya koymaktadır. Yeni yerleşimciler, ölülerini yakıyor ve bronz aletler ve silahlar kullanıyordu. Her iki etken de, bu insanların aynı dönemde Yunanistan'da, Güney İtalya'da ve Sicilya'da bulunan savaşçı Bronz Çağı kültürleriyle akrabalıklarını gösterir. Bu, Platon'un Atlas ve kardeşleriyle ilgili hikâyesinin güçlü bir anımsatıcısıdır (Menzies, 2013).

Altunay (2019) bu konu hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Bugün Malta'ya baktığımızda eski eserlerin ve yapıların büyük ölçüde tahrip olduğunu ve yok olduğunu görüyoruz. Ancak tek tük kalan bu eserler bize bazı ipuçları sağlamaktadırlar.

Menhirler Malta'nın birçok yerinde olmalıydılar. Ancak günümüze çok az sayıda Menhir ulaşmıştır, bazılarının da yeri değiştirilmiştir. Bunlardan 3 m yüksekliğe kadar olanları da vardır. Bulunan Menhirler'in Erken Bronz Çağı'na tarihlemek olasıdır.

Dolmenlerin ise liman ve çok nüfus olan yerlerde büyük ölçüde tahrip edilmiş olma olasılığı yüksektir. Ancak adanın orta kısmında Dolmenler'e rastlanmaktadır. Bu Dolmenler'in İtalya'daki Dolmenler'e benzerliği söz konusudur.

Doğru düzgün tek kazılan Dolmen olan "Ta'Hammut"tur. Dolmen tek büyük yatay taş ve onu destekleyen taşlardan oluşmuştur. Adanın kuzeyindeki Wied Filep Dolmeni de iyi bir örnektir."

Akdeniz coğrafyasındaki megalitler biçim ve boyut olarak birbirinden farklı olabilirdi fakat pekçok önemli ortak özellikleri vardı. Sıklıkla onlara *cursi*, yani megalitler[42] tarafından sınırları çizilen ve taş çembere götüren törensel patikalar eşlik ediyordu. Aynı ölçüm birimi, yani megalitik uzunluk ölçüsü (megalithic foot), kullanılarak aynı astronomik olayları - genellikle ekinokslarda ve gündönümlerinde gündoğumlarını ve günbatımlarını, Ay'ın doğuşunu, Ay'ın batışını ve Ay tutulmasını ve zaman zaman da Venüs'ün doğuşunu ve batışını- kaydetmek için inşa edilmişlerdi. Tasarımları ise, farklı enlem derecelerinden dolayı astronomik olayları kaydetmek için uyarlanmıştı (Menzies, 2013) (Şekil 14).

Altunay (2019) Malta Megalitleri'nden şu şekilde bahsetmektedir:

"Malta'nın kuzeybatısındaki Gozo Adası da Megalitik buluntular bakımından zengindir. Adanın Xaghra platosunda Menhir ve Dolmenler'e rastlanmıştır. Adanın güneyinde de dairesel şekilleri ile birbirini çevreleyen Dolmenler bulunmuştur.

Aslında Malta'da ortaya çıkarılan ve Neolitik Dönem'e tarihlenen tapınaklar da Menhir kültüne benzemekte, hatta Hagar Qim Tapınağı (ki Hagar Qim de ayakta duran taş anlamındadır) örneğinde olduğu gibi Megalitler'den oluşan ve astronomik verilere göre sıralanan taşlara da rastlıyoruz. Bu tapınağın MÖ 3500-2900 arasında çeşitli safhalarda yapıldığı ortaya konduğuna göre Megalitik Kültür'ün daha da eski olabileceği söylenebilir. Tabii ki bu tapınakların Ana Tanrıça adına yapıldığını düşünürsek daha da anlam kazanır."

Magli (2016), Malta'daki Megalitik tapınaklardan şu şekilde bahsetmektedir:

"Her şeyden önce Malta ve Gozo adaları üzerine inşa edilen tapınaklar var. Bu binaların inşası Ggantija fazında (MÖ 3600–3200) başlamış ve MÖ 2500 yılına kadar başlamış olduğu gibi bitmeden önce devam etmiştir. Bu tapınakların dış kısmı anıtsal bir portal cephesi sunarken, iç mekânları iki veya daha fazla kez çoğaltılmış mimari birime dayanmaktadır; Çoğu durumda, aynı birime dayalı ilaveler yüzyıllar boyunca yapılmıştır. Ünite ikiz loblara dayanır ve merkezi bir eksen genellikle girişe dik olan bir eksendir. Devasa bir dış duvar, iç mekânın karmaşıklığını maskeleyerek binanın etrafını sarmaktadır. Apsis dizisi değişebilir, ancak modüler bir evrim gösterir. Ancak bazı durumlarda, oryantasyondaki değişikliklerle önceden var olanların yanına yeni tapınaklar inşa edildi. Örneğin, bu, tapınak kompleksinin birbirinden birkaç asırlık bir mesafede inşa edilmiş iki benzer yapıdan oluştuğu

[42] **Megalit:** Megalitik bir yapı veya anıt oluşturmak amacıyla kullanılan büyük bir taştır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Megalit) (Ziyaret Tarihi: 04.04.2019, 19.53).

Ggantija'da meydana gelir. Buradaki temel parça, dev bakan taşlarla sınırlandırılmış küçük bir koridor yoluyla içeri giren bir ovüler giriş yolu olan trilobat yonca yaprağı formudur. Benzer bir örnek, Mnajdra, deniz kenarında, çok uzakta olmasa da, yokuş yukarı yerleştiğinde, Hagar Qim tapınağı aynı yapıya birikmiş eklemeler gösteriyor." (Şekil 14)

Şekil 14: Ggantija Megalitik Tapınak (MÖ 3600) (Malta)[43].

Magli (2016), Malta'daki "Ana Tanrıça" inancından şu şekilde bahsetmektedir:

Özellikle abartılı, zengin kadınsı özellikleri olan çok sayıda heykelcik ve aynı türde devasa bir heykel tarafından temsil edilirler. Bu tür görüntüler, Paleolitik Çağ'ın başlangıcından beri Akdeniz bölgesinde her yerde bulunmaktadır ve genellikle Toprak Ana veya Ana Tanrıça olarak tanımlanan tanrıça ile ilgilidir. Şüphesiz doğurganlık ayinleri ve gökyüzü ile hiç kuşkusuz bağlantılar olmasına rağmen, onunla ilişkili sembolizmlerin ve onunla ilgili ayinlerin pek farkında değiliz. Tapınaklarda muhtemelen hayvan kurban ayinlerinin izleri bulundu ve arkeologlar sözde kâhinsel (oracular) pencerelerdeki dini

[43] **Görsel:** https://www.mymaltatours.com/tours/gozo-hop-on-hop-off-tour/ **(**Ziyaret Tarihi: 30.09.2019, 19.35).

faaliyetlerin, kâhinsel ve itiraf amaçlı olarak kullanıldığı düşünülen bazı duvar plakalarından geçen yuvarlak deliklerin delillerini keşfettiler.

Tapınaklar bu nedenle Ana Tanrıça'ya tapınak veya kehanet alanları olarak yorumlanır. Tüm arkeologlar bu görüşü paylaşmasalar da, Tanrıça'nın ikonografisi tapınak planının en muhtemel anahtarıdır. Aslında, iç loblu yerleşim düzeninin anlamı, bir tanrıçanın bedeninin yukarıdan görüldüğü gibi, silueti dışında bir şey olmadığını fark edince belirginleşir. Tapınaklar, sembolik bir mekanizmanın ardından, ilahiyatın dev kopyalarıdır."

"Ana Tanrıça" ile "Kehanet Merkezi" kavramlarının birleşiminin ilk örneklerini "Hal Saflieni Hypogeum" adlı yeraltı tapınağında görmekteyiz. "Hal Saflieni Hypogeum", üç ayrı seviyede yer alan ve birbiriyle bağlantılı kaya odalarından oluşan bir komplekstir. Kompleks, yüzyıllar boyunca kullanılmış, ilk kalıntıları MÖ 4000 yıllarına kadar uzanmış ve en son kalıntıları Erken Tunç Çağı'na (MÖ 1500) dayanmaktadır[44] (Şekil 15).

Şekil 15: "Hal Saflieni Hypogeum" adlı yeraltı tapınağı[45].

[44] **Kaynak:** https://heritagemalta.org/hal-saflieni-hypogeum/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 20.31)
[45] **Görsel:** https://heritagemalta.org/hal-saflieni-hypogeum/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 20.32)

5. ANTİK AFRİKA VE AVRUPA'DA ANA TANRIÇALAR

5.1. Kuzey Afrika

5.1.1. Kemet Kültürü

MÖ 5.binyılda, Mısır tarihinin hanedan-öncesi döneminde Nil Nehri boylarında alet yapmak, ilkel gemicilik, el sanatları ve çiftçilik becerilerine sahip halkların yaşadığı yerleşimler bulunuyordu. Bu dönem için Lemming (2017)'e göre; bu insanların etnik yapısı üzerine yapılan araştırmalarda çok fazla uyuşmazlık mevcuttur. Bu dönemin sonunda Mısır, "iki ülke" olarak tanınıyordu. Çoğu bilim insanı kuzeyde (Aşağı Mısır'da) yaşayan Doğu Akdeniz ile bağları olan Merimde Kültürü'nden geldiğinde güneyde yaşayan halkın ise, kaynağı Kuzeydoğu Afrika ve Nubya olan Nakada ve Badari Kültürleri'nden doğduğunda hem fikirdir (Leeming, 2017).

Mısır'ın Batı Çölü'nde bulunan Kaya Sanatı da Sahara'da, en erken evcil hayvan bitkilerden ve hayvanlardan yararlanılmaya başlandığını göstermektedir. Kaya çizimlerinin tarihlendirilmesinin zor olmasına rağmen, büyükbaş hayvanların boynuzlarının taklit edilmesinden Eski Mısır'da, bilinen bir uygulama ve çizimi yapan sanatçıların büyükbaş hayvan memesini özenle tasvir etmek istemesinden dolayı bu çizimlerin yaygın olarak evcilleştirilmiş büyükbaş -uzunboynuzlu- hayvanları temsil ettiği düşünülmektedir. Mısır'ın çöllerinde evcil hayvan ve bitkilerden yararlanıldığına dair edinilen başka bir kanıt, Batı Çölü'nü derinliklerinde bulunan Nabta yerleşim bölgesinde bulunan yakın tarihlerde yapılan kazılardan elde edilmiştir. Nabta'dan elde edilen bulgular ve bulguları destekleyen kaya sanatı çizimleri, evcil hayvanların ve bitkilerin çölde kullanılmaya başlandığı tarihin Nil Vadisi kadar eski, hatta belki daha eski olduğunu ortaya koymaktadır (Brewer ve Teeter, 2017).

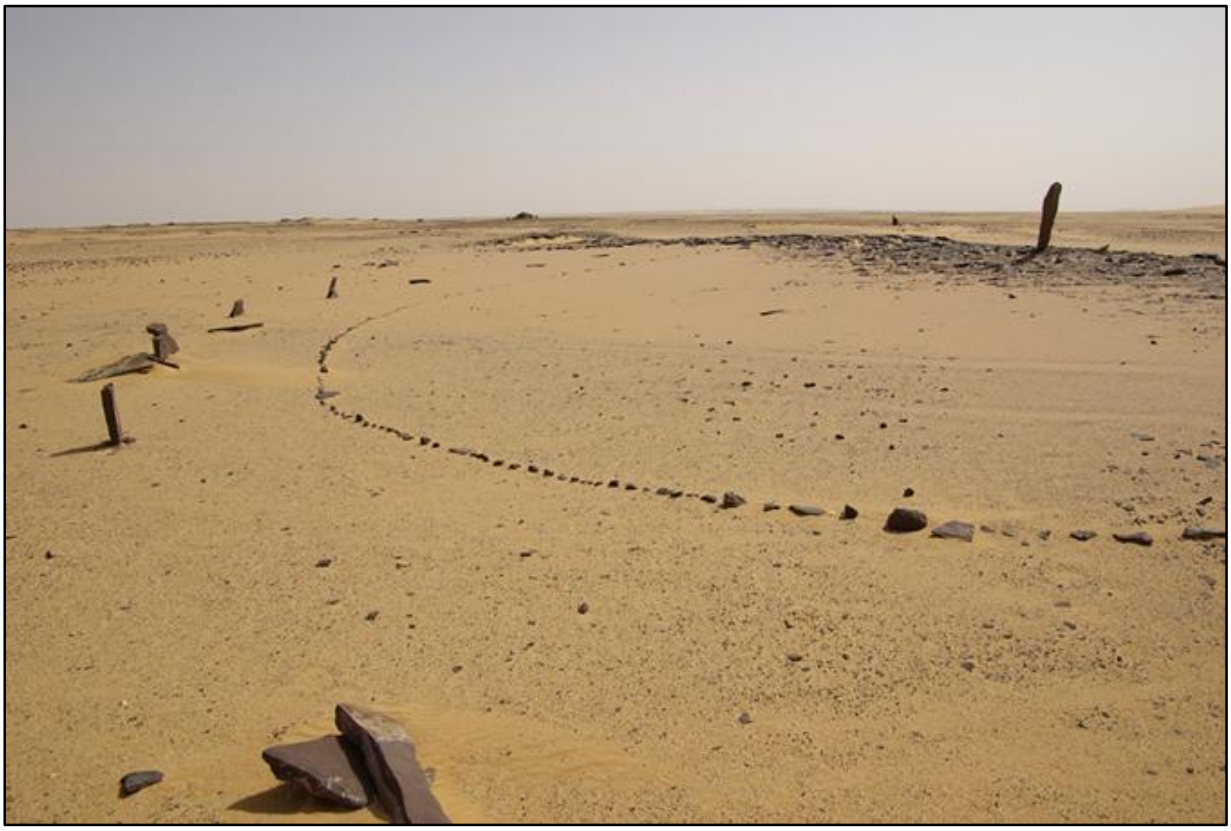
Arkeolojik kaynaklara göre Antik Mısır Uygarlığı'nın kökeni Nabta Playa diye isimlendirilen bir bölgeye dayanır. Nabta Playa, Mısır'ın güneyinde Ebu Simbel'in yaklaşık 100 kilometre batısındaki Nubya Çölü'nde bulunan yüzlerce tarihöncesi tümülüs[46], stel[47] ve megalitik yapılardan oluşan dikkat çekici bir alandır (Gillan, 2018). Nabta Playa şu anda kuru ve çorak bir çölde yatıyor olmasına rağmen, daha eski zamanlarda bu şekilde değildi (Gillan,

[46] **Tümülüs:** Latince bir sözcük olup (çoğulu tümüli), bir mezar ya da mezarlık içeren, toprak yığılarak oluşturulmuş tepeciklere verilen addır (https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCm%C3%BCl%C3%BCs) (Ziyaret Tarihi: 04.04.2019, 19.45).

[47] **Stel:** Dikilmiş, yüksekliği eninden uzun yekpare bir taştan oluşan bir yapıttır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Stel) (Ziyaret Tarihi: 04.04.2019, 19.48).

2018). Bazı arkeologlar, Nabta Playa halkının, Mısır'da binlerce yıl sonra ortaya çıkan ilk Nil kentleri için öncül medeniyet olduğuna inanmaktadır (Gillan, 2018).

Yaklaşık MÖ 7000-6000 yılları arasında yaşamış ilk insanların Nil Vadisi'ndeki çağdaşlarından çok daha gelişmiş olduğunu gösterir. Hem yeraltında hem de yerüstünde inşaalar gerçekleştirmişler ve yerleşim yerleri planlamışlardır; Güneydoğu Asya'dan sığır ithal etmiş bile olabilirler. Büyük Mısır elbette ki daha sonra onlara yetişmiştir (Menzies, 2013) (Şekil 16).

Şekil 16: Nubya Çölü'nde bulunan "Nabta Playa" alanı ve taş çemberler[48].

Nabta Playa'nın antik kalıntıları, ilk olarak 1974 yılında Teksas'taki Güney Methodist Üniversitesi'nden Antropoloji Profesörü Fred Wendorf'un liderliğindeki bir grup bilim adamı tarafından çöl kumu dışına yapışmış çanak çömlek parçalarını ve diğer eserleri gördüklerinde keşfedildi (Gillan, 2018). Günümüzde ise, bilim adamları, MÖ 10000 yıllarında, yaz musonlarının kuzeye kayması nedeniyle Kuzey Afrika'da iklim değişikliği yaşandığını belirlemeyi başardılar (Gillan, 2018). Arkeolojik kanıtlar, Nabta Playa'daki ilk yerleşim

[48] **Görsel:** http://mitchtestone.blogspot.com/2011/05/nabta.html (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 21.31)

yerlerinin 11000 ile 9300 yıl önce geldiğini öne sürmektedir (Gillan, 2018). Son buzul çağının sonuna doğru, yaklaşık 12000 yıl önce, hava kalıpları, yaklaşık 5600 yıl öncesinde kuzeye doğru kaymıştır (Roth ve Clark, 2018). Yaklaşık 9000 yıl önce, yerleşim yerleri daha da büyümüş, daha karmaşık hale gelmişti ve insanlar yangın ocakları ile kulübe yapmışlardı, düz sıralar halinde düzenlenmiş ve bir yıl boyunca su kaynağına sahip olmaları için derin girintili kuyuları kazmaya başlamış, böylece kalıcı yerleşim için gerekli koşulları sağlamışlardı (Gillan, 2018). Yaklaşık 8100 yıl önce, keçiler ve koyunlar dâhil, hayvanların evcilleştirildiğine ve organize bir işgücünün kuruluşuna dair kanıtlar vardır (Gillan, 2018). Bölge, 8000 ile 7000 yıl arasında su seviyesinin önemli ölçüde düşürülmesine neden olan iki büyük kuraklık yaşadı (Gillan, 2018). Nabta Playa, aşırı kurak ve neredeyse cansız hale gelmiş ve yerleşim yerleri terk edildi. Ancak kuraklık sonunda azaldı ve 1000 yıllık bir aradan sonra, insan grupları Nabta Playa'ya geri dönmeye başladı (Gillan, 2018). O zamandan bu yana, bölge oldukça daha karmaşık ve gelişmiş bir toplumun gelişini gördü ve bu dönemde büyük megalitik yapıların çoğunun inşa edildiği görülmekteydi. Bu dönem, Nabta Playa'da insan işgalinin doruk noktası olarak kabul edilir (Gillan, 2018).

Güneşin döngülerini anlama arzusu, bir zamanlar tahmin edilenden çok daha erken bir zamanda güneş ve yıldız "gözlemevi" oluşturulmasına yol açtı (Roth ve Clark, 2018). Binlerce yıllık yaşam alanı boyunca, Nabta Playa halkı, taş daireler, yeraltı mezarları, devasa taş döşemeler ve yaklaşık 2500 metreden fazla uzanan steller dâhil olmak üzere çok sayıda megalitik anıt inşa etti (Gillan, 2018). Nabta Playa'daki megalitik anıtlar, dünyanın en eskileri arasındadır ve Stonehenge'den binlerce yıl öncesine aittir. Göksel görüntüler ve ritüeller için kalıcı yapılar arasında büyük taşlar veya megalitler, ahşap direkler, toprak işleri ve mezarlar vardı (Kanas, 2014). Nabta Playa'daki en önemli yapılardan biri taştan bir çemberdir. Çapı yaklaşık dört metre olan (Kanas, 2014) ve en az 7000 yıl öncesine dayanan taş daire, iki önemli gök olgusunu işaretlemek için tarih öncesi bir takvim olarak tasarlanan en eski arkeoastronomik cihazlardan biridir (Gillan, 2018). Bu olgulardan bir tanesi, yaz yağmurlarının başlangıcı ile ilişkili olan yaz gündönümleri ve diğeri ise o zaman ki insanların çölde kendilerini yönlendirmek için ihtiyaç duydukları geceleyin gökyüzündeki yıldızların düzenidir (Gillan, 2018). Ufukta çeşitli noktalarda ortaya çıkmış tören amaçlı, zaman tutma ve gök cisimlerini görme amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir (Kanas, 2014). Bu anıtta yaz gündönümünde Güneş'in yönünü işaret eden ve zamanın sakinlerine yaz muson yağmurlarının başladığını işaret etmiş olabilecek belirgin bir görüş alanı vardır (Kanas, 2014).

Sadece dört metre çapında olan taş daire, dört çift daha büyük taş ve daha sonra da daha küçük taşlardan oluşan bir dizi taştan oluşur (Gillan, 2018). Çemberin ortasında üç taştan iki sıra vardır. Uydu teknolojisini kullanan Wendorf ve Colorado Üniversitesi'nden Profesör J. McKim Malville tarafından yapılan araştırmalar, çiftlerin ikisinin kuzey-güney hattını oluştururken diğer iki çiftin doğu-batı hattını oluşturduğunu ortaya koydu (Gillan, 2018). Doğu-batı hizası, 6500 yıl önceki yaz gündönümünde Güneş'in doğduğu ve battığı yer olarak hesaplandı (Gillan, 2018).

Menzies (2013), Nabta Playa'dan şu şekilde bahsetmektedir;

"Ay'a benzeyen bu manzara dikkatlice yerleştirilmiş megalitler dağıtılmıştı: ufukta gözcüler nöbet tutuyordu. Garip, kambur taşlardan oluşan bir çember çoğunlukla farklı uzunluklarda olan dik taşlardan oluşan bir grubu çevreliyordu. Merkezde iki çift taş kuzeyi ve güneyi gösteriyordu. Başka bir çift de, yaz ortasındaki gündoğumuna doğru işaret ediyordu. MÖ 5.milenyumda taş çember, tam olarak yengeç dönencesi üzerine inşa edilmişti.

Nabta'nın taş çemberi, Stonehenge'deki gibi olan gözlemevlerinden oldukça küçüktür. Buradaki ilk gelişme evresi yaklaşık MÖ 4800'de başlamıştır. Daha sonra MÖ 4500-3600 arasında megalitler yeni yerleri sürüklenmiş ve Sirius, Arktürüs, Alfa Erboğa ve Avcı kuşağı ile hizalanmıştır. Gökyüzü değiştikçe daha fazla dikilitaş, Ursa Minor yani Küçük Ayı takımyıldızındaki Kochab gibi en parlak yıldızlarla hizalanmak için yeniden düzenlenmiştir."

Nabta Playa, sofistike astronomik düzenlemelere göre düzenlenmiş dik duran monolitlerin (ayakta duran taşların) bir çemberidir. MÖ 4500-4000 yıllarında inşa edilmiş, bin yıl öncesine kadar Stonehenge'den daha eskidir ve Neolitik dönem boyunca dünyaya yayılacak olan en eski megalitik anıt yapı örneklerinden biridir[49].

(Şekil 17) (Şekil 18)

[49] **Kaynak:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 23.12)

Şekil 17: Nabta Playa'da bulunan taş çemberlerden bir tanesi (MÖ ~5000) (Nubya Müzesi, Mısır)[50].

Şekil 18: Nabta Playa'da yukarıdaki resimde bulunan taş çemberi gösteren bir illüstrasyon.

[50] **Görsel:** https://www.ancient-origins.net/ancient-places-africa/nabta-playa-and-ancient-astronomers-nubian-desert-002954 (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 21.32)

Arkeoastronom J. McKim Malville, Nabta Playa'nın dini törenleri yapmak için coğrafi olarak dağılmış halkların periyodik olarak toplandığı bir tören merkezi olmasını önermektedir. Başlangıçta o zamandan bu yana buharlaşıp çöl haline gelen eski bir gölün kıyısında inşa edilmiştir. Yapı, on büyük taştan ve bir kısmı dokuz fit uzunluğunda bir dik plakalardan oluşuyor. Aynı zamanda, uzun boynuzlu bir boğaya ait kalıntıları içerdiği ve bunun dini bir ritüelin parçası olduğunu öne sürdüğü iki levha kaplı tümülüs de var. On iki ayak çaplı taş daire, iki set kuzey-güney yönünde hizalanmış dört set dikey taş içerirken, diğer çift yaz gündönümü ufkuna doğru yönlendirilir. MÖ 5. bin yılı boyunca gece gökyüzündeki en parlak yıldızlara da uyumu tespit edildi: Arcturus, Sirius, Alpha Centauri ve Alnilam - Orion takımyıldızının kemerindeki üç yıldızdan biri[51].

Nabta Playa'daki megalitlerin birçoğu yontulmuştur ve ölüleri temsil ettiklerini öne süren antropomorfik bir yapıya sahip gibi görünmektedir. Ayrıntılı mezarlar yakınlarda bulunmuş ve alan bir "nekropol" ya da eski mezarlık gibi görünmektedir. Malville, şekillendirilmiş taşları ve insan ve sığır mezarlarının cennete erken sembolik bir bağlantı olduğunu ortaya koyarak, gökyüzünün kuzey bölgesine bakar. Gökyüzünün kuzeyindeki çevresel kutup bölgesinin daha sonraki firavun dönemindeki Mısır'ındaki sonsuz yaşam ile ilişkili olduğuna dikkat çekiyor. Yaz ve sonbahar mevsimi boyunca, taşlar kısmen yağışlı mevsim başlangıcı için ritüel belirteçler olarak göle batmış olacaktı. Malville, bu nesnelerin ölüm, su, sığır, güneş ve yıldız kavramlarını birleştiren sembolik bir geometri oluşturduğuna inanıyor[52].

Malville, Bauval ve diğer araştırmacılar, Neolitik Nabta Kültürü'nün astronomik sembolizminin, bin yıl sonra ilk piramitleri inşa eden firavun dönemi Mısır Kültürü'nün gelişimine katkıda bulunduğunu öne sürüyorlar. Mısırlılar astral bir din uyguluyorlardı ve Nabta Playa ile ortak olarak takımyıldız Orion, Sirius ve firavunsal mezar ritüellerinde çevreleyen yıldızlara saygı duyuyorlardı. Nabta Playa'da keşfedilen sığırlara tapınma, inek kafalı Hathor ve Apis Boğa gibi Mısır tanrılarında sürdürüldü[53].

Neolitik çobanların bıraktığı kaya resimlerinin bulunduğu Mısır, Libya ve Sudan sınırındaki çok sayıda mağarayı ziyaret eden Bauval'a göre, bu göçebe halklar tarafından bir tür şaman törenliği uygulanmıştır. Şamanik sanatın tipik bir örneği olan, hayvanlarla birleşen ya da "morphing" yapan insanları gösteren görüntüleri görüyor. Ayrıca, Mısır tanrıçası

[51] **Kaynak:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 23.13)
[52] **Kaynak:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 23.14)
[53] **Kaynak:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 23.15)

Hathor'u andıran inek kafalarına sahip insanların resimlerini ve Mısır'ın çöl bölgeleri tanrısı olan tanrı Set'e çarpıcı bir benzerliği olduğunu iddia ettiği görüntülerini buldu[54] (Şekil 19).

Şekil 19: Mark Borda Mağarası'ndan hayvan başlı erkeklerin resimleri (Gilif Kebir / Jebel Uwainat, Libya) (Fotoğraf: Robert Bauval)[55].

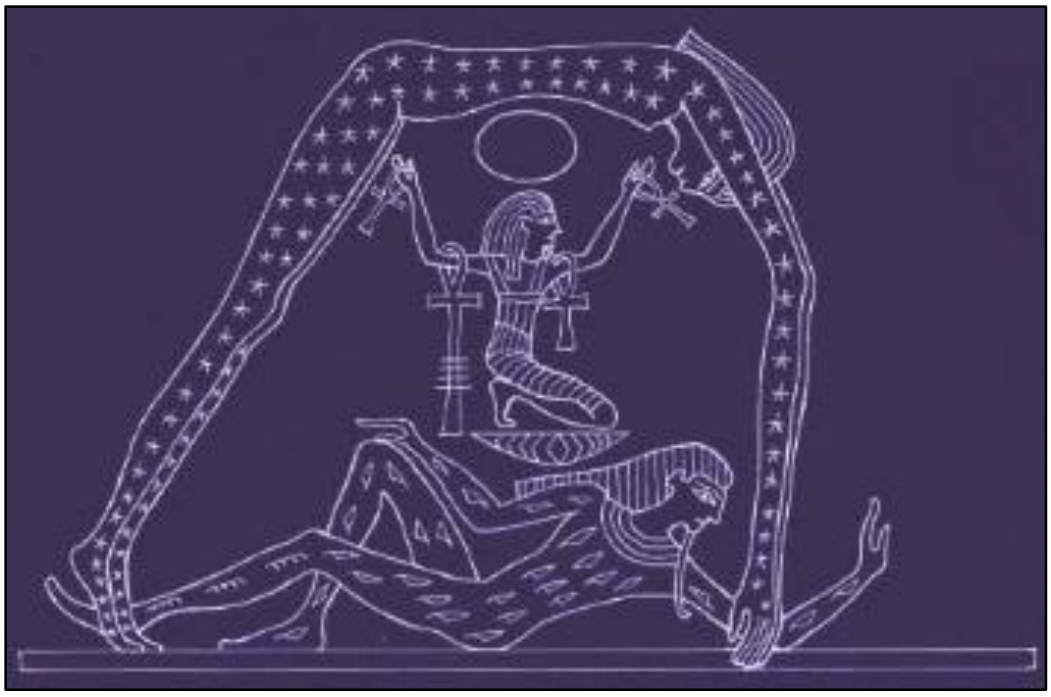
Mısırbilimci Miroslav Barta, Güneybatı Mısır'daki uzaktan "Yüzücüler Mağarası" ve "Canavarlar Mağarası" nın kriptik Neolitik kaya sanatını inceledi. Orada resimlerinin Mısır firavunu ilahilerinin öncüsü olan tanrıların yanı sıra Mısır ikonografisi ve mitolojik kavramların ilkel versiyonlarını canlandırdığını iddia ediyor. En çarpıcı biçimde, Barta, altında iki küçük erkek figürünün bulunduğu büyük, kemerli bir kadın figürünün resmini tanımlar. Bu tablonun, Mısır'ın tanrıçası Nut'un yeryüzündeki kemerli tanınmış motifinin, genellikle altında durduğu gösterilen erkek tanrıları Shu ve Geb'in eşlik ettiği antik bir versiyonudur[56].

(Şekil 20) (Şekil 21)

[54] **Kaynak:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 23.16)
[55] **Kaynak ve Görsel:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 21.32)
[56] **Kaynak:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 23.17)

Şekil 20: Mısırlı gökyüzü tanrıçası Nut'un olası Neolitik prototipi, altında tanrıların Geb ve Shu ile birlikte durması (Yüzücüler Mağarası, güneybatı Mısır çölü) (MÖ 5000) (Çizim: D. Nez)[57].

Şekil 21: Nut, göklerin Mısır tanrıçası altındaki tanrılar Shu ve Geb ile birlikte (Çizim D. Nez)[58].

[57] **Kaynak:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 21.33)

Bauval, bu sahneleri boyayan ve Nabta Playa'yı inşa eden Neolitik göçebe halkların, bu kez bereketli Nil Vadisi'ne tekrar kuzeye göç etmek için artan derecede kurak bir iklim tarafından zorlandığını iddia ediyor. Orada eski Mısır medeniyetinin ataları olmak için yerleştiler[59].

Nabta Playa'dan sonra Kemet Kültürü'nü en önemli yeri Giza Platosu'nda bulunan piramitlerdir. Giza platosu, dördüncü Hanedanı ve ailelerinin birkaç kral ve kraliçesinin mezarını içeren bir nekropoldür (Belmonte, 2010). Aynı zamanda kutsal bir bölge ve kutsal alan olarak kabul edildi ve orada, özellikle Sfenks bölgesinde ve İsis (Piramitlerin Hanımı) Tapınağı'nda onlarca nesile kült uygulamaları yapıldı (Belmonte, 2010) (Şekil 22).

Şekil 22: Gize Piramitleri (MÖ ~2600) (Kahire, Mısır)[60].

Üç ana Gize piramidi, kardinal yönlere olağanüstü hassasiyetle yönlendirilmiştir (Belmonte, 2010). Bu devasa anıtlar için, bu durum, yalnızca kuzey göksel kutbu etrafında dönen *"Meskhetyu*[61]*"* gibi *"yenilmez yıldızlar*[62]*"*ın astronomik gözlemleriyle sağlanabilirdi

[58] **Kaynak:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 21.34)
[59] **Kaynak:** https://treeofvisions.wordpress.com/ (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 23.18)
[60] **Görsel:** https://archinect.com/news/article/150094687/ancient-ramp-discovery-could-help-explain-construction-of-egyptian-pyramids#&gid=1&pid=1 (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 21.47)
[61] **Meskhetyu:** Büyükayı Takımyıldızı (Belmonte, 2010) ya da Büyük Kepçe Takımyıldızı (https://yab.yomiuri.co.jp/adv/wol/dy/opinion/culture_081006.html) (Ziyaret Tarihi: 06.03.2019, 19.25).

(Belmonte, 2010). Khufu piramidinin tasarımı, havalandırma kanalında, piramidin içindeki iki odadan yayılan bir dizi sembolik hizalamayı da içerir (Belmonte, 2010). Ruggles'a (2005) göre, göksel gözlemlerin, piramitlerin yapımında oynayacakları rol sadece yönlerini belirlemekte değil daha büyük bir yere sahip olabileceği yönündedir. Nekropolün genel kardinal sisteminin bir sonucu olarak, ufuktaki (en azından Yeni Krallık'tan itibaren) tanrı *Horus*[63]'un kişileşmesi olan *Sfenks*[64], ekinoksal doğan güneşe bakar (Belmonte, 2010) (Şekil 23). Nekropolün genel yapısı eski Mısır dünyasını yansıtan kozmik bir manzara yaratan bir dizi ek topografik ve astronomik hizalamayı da içine alır (Belmonte, 2010) (Şekil 24).

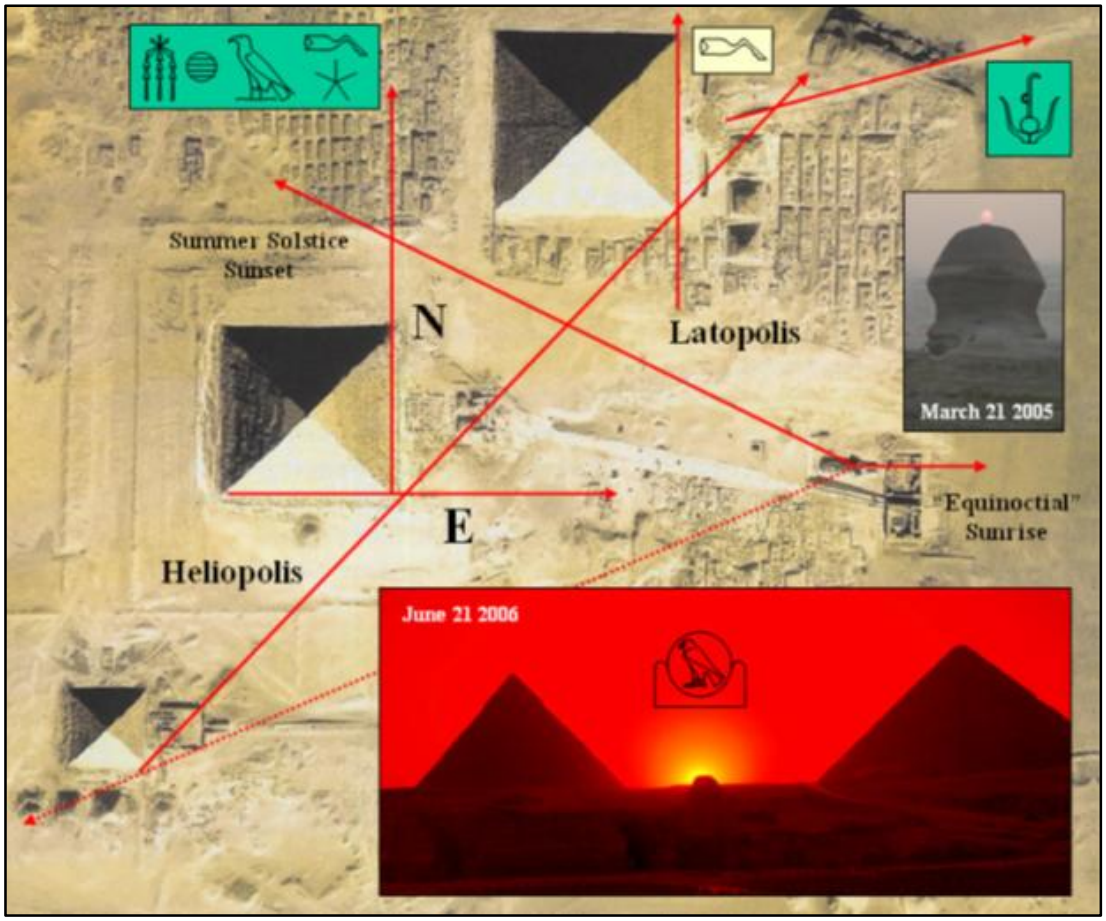
Şekil 23: Giza, yaz gündönümü. Büyük Piramit'in adı olan "Akhet", 4500 yıldan beri Giza platosunda, şimdiye kadar tasarlanmış en karmaşık ve muhteşem kutsal tezahürlerden biridir (Magli, 2016).

---

[62] **Yenilmez Yıldızlar:** Eski Mısır mezarlarının ve tapınaklarının tavanlarında, kuzey takımyıldızları ile ilgili görseller keşfedilmiştir. Bu yıldızlara "Ikhemw-sek" (yenilmez yıldızlar) adı verilir, çünkü genellikle ufkun altında batmayan "sirkompolar (kuzey çevre yıldızları)" olarak kabul edilirler (https://yab.yomiuri.co.jp/adv/wol/dy/opinion/culture_081006.html) (Ziyaret Tarihi: 06.03.2019, 19.25).

[63] **Horus:** Ülkenin en eski tanrılarından biri olan Mısırlı *Hor* için Grekler *Horus* ismini kullanmıştır. Horus'un orijinal şekli bir şahin ya da şahin formuydu. Güneş tanrısıydı, öbür dünyadaki firavunun bir tezahürü olarak kabul edildi (Bunson, 2002).

[64] **Sfenks:** Mısır'da Eski Krallık'ta ortaya çıkan, kraliyet şahsiyetlerinin başını temsil eden yatar pozisyondaki bir aslan şeklindeydi (MÖ 2575-2134) (Bunson, 2002).

Şekil 24: Gize Platosu'nda dikilmiş farklı anıtların, özellikle Sfenks ve piramitler ile göksel ve karasal "coğrafyanın" belirli unsurları arasındaki çeşitli astronomik ve topografik ilişkilerini gösteren şematik diyagram (Grafik: Juan Belmonte).

Antik Mısır kültürünü tanıtırken takvimlerinden ve mitolojisinden de bahsetmek gereklidir.

Brewer ve Teeter (2017) Antik Mısır takvimlerinden şu şekilde bahsetmektedir:

"Eski Mısırlılar günleri ölçmek amacıyla resmi ve dini olmak üzere iki farklı takvim kullanmışlardır. Her iki takvime ilişkin kanıtlar, bu takvimlerin Eski Krallığın erken dönemlerinde kullanıldığını ve bir yılı 30 gün süren ve 12 aya bölerek hesapladığını göstermektedir. Yılın 12 ayı 4'er aylık 3 tarımsal mevsime ayrılıyordu: su baskınları mevsimi (akhet), ekim mevsimi (peret), hasat mevsimi (şemu). Aylar, 10 günlük 3 haftaya bölünmüştü. Yıl, su baskının başlangıcında akhet mevsiminin ilk ayının 1.gününde başlardı. Bu takvimlerin tek hatası her ikisinin de yılı 360 gün üzerinden göstermesidir. Gün sayısı, gerçek Güneş yılından (Dünya'nın Güneş etrafındaki dönüşünü tamamladığı 365,25 gün) önemli oranda

daha kısadır. Bu hata su baskının başlangıcı ya da gökyüzünde gözlenen belli yıldızlar gibi ya da Güneşle ilgili meydana gelen sabit döngüsel olaylar, karşılık geldiği aylardan yavaş yavaş uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Bu durumun farkında olan Mısırlılar bu hatayı, bugün kullandığımız takvimlerde belirlenen "artık yıl" yöntemine benzer bir biçimde, her bir takvim yılının sonuna süre ekleyerek gidermeye çalışmışlardır. Resmi takvimlerde her yılın sonuna 5 gün eklenirken, dini takvimin her 2 yada 3 yılda 13.ay ilave ediliyordu."

Mısır dininden bahsetmek gerekirse, Mısır dininin esası kutsal krallıktı. Her kralın (firavunun), yaratıcı Güneş tanrısının oğlu ve yüce kral tanrı Osiris'in oğlu Horus'un doğrudan temsilcisi olduğu düşünülürdü. Horus ile bağlantı belirgindir çünkü kralın birincil sorumluluğu ilahi düzeni (Maat) korumaktı. Mitolojide bu düzeni temsil eden Horus, aksini temsil eden amcası Seti sürekli bir mücadele içindeydi (Leeming, 2017).

Firavunun Güneş tanrısı ile bağlantısı önemliydi. Çünkü Güneş'in her gün doğuşu, yaratılışı ve aydınlığın karanlığa karşı zaferini temsil ediyordu. Mısır dini ile mitolojisinin en belirgin yönü, ölümden sonraki yaşama olan ilgisidir (Leeming, 2017).

Leming (2017) Mısır mitolojisinden şu şekilde bahsetmektedir:

"Karmaşık Mısır Mitolojisi'ni ayrıntılarını, çömlekler ve mezarlarla tapınak duvarlarının üzerindeki süslemeler ve hiyeroglif kanalıyla olduğu gibi, günümüzde Piramit Metinleri, Tabut Metinleri ve Ölüler Kitabı gibi eserler de dâhil olmak üzere çeşitli cenaze metinleri vasıtasıyla öğrendik." diyerek bahsetmektedir.

Leeming (2017), Ana Tanrıça kültüne değinerek şöyle bahsetmektedir:

"Dokuzlunun neredeyse yarısını oluşranlara ek olarak birçok ana tanrıça figürü de vardır. Aslan-başlı Sekhmet, "Ra'nın Gözü" ulu inek tanrıça Hathor ve Amun-Ra'nın eşi Mut, hepsi de arketipi örnekleridir. Bazı kült merkezlerinde, özellikle ülkenin kuzeyindeki Mısır Deltası'nda yaratıcı, Aşağı Mısır'ın tacını takan ve bir böcekle temsil edilen Neith'ti bazen timsah başlı olarak betimlenirdi. Bazıları, yüce Güneş tanrısı Ra'nın annesi olduğu söylemiştir." (Şekil 25)

Şekil 25: Mısır tanrıları ve tanrıçası. Soldan sağa; Sekmet, İsis, Ra, Horus, Wadjet ve Set[65].

Mısır dinin pek çok yönü, insanların yaşadıkları ortamla ilgili gözlemlerinin bir sonucudur. Bu gözlemlerden en önemlileri Güneş'in döngüsüne duyulan sevgi, doğanın düzenli ritminin sağladığı kolaylık ve yaşamsal bir önem taşıyan Nil Nehri'nin yükselip alçalmasına bağlı olan tarımsal döngüdür. Bu gözlemlerin yanında Mısır teolojisi insanlar için anlaşılması güç olan evren olgusunu doğal döngülere dayanarak bir dizi anlaşılabilir metafor ve deneyimler çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır. Bu nedenle Güneş'in gökyüzündeki hareketi, gökyüzünde yüzen ilahi bir kayıkla veya gökyüzünde uçan bir scarab böceği ile tasvir edilmektedir (Brewer ve Teeter, 2017).

[65] **Kaynak ve Görsel:** https://www.ancient-origins.net/myths-legends-africa/egyptian-gods-0012511 (Ziyaret Tarihi: 02.12.2019, 23.57)

5.1.1.1. Nut

Mısır mitolojisindeki en eski tanrıçalardan biri gökyüzünün tanrıçası Nut'tur (eski Mısır dilinde 'gökyüzü' anlamına gelir). Gökyüzünün, aslında, bir tahta veya aşağı köpek pozisyonunda yeryüzünde kemerli bir yıldız kaplı çıplak kadın olduğuna inanılıyordu. Ünvanlarından bazıları, Her Yerin Hanımefendisi, Bin Ruh Tutan ve Koruyan O'dur (Sullivan, 2016). Nut, Mısır'daki en önemli tanrıçalardan biridir ve Ennead'ın bir üyesidir. O, hava tanrısı Shu ve nem tanrıçası Tefnut'un kızıdır. İlk tanrının torunu "Ra" olduğuna inanılıyordu[66] (Şekil 26).

Şekil 26: Tanrıça "Nut" illüstrasyonu[67].

Eski Mısır mitolojisine göre, Nut ("newt" olarak telaffuz edilir) gökyüzünün ve göklerin tanrıçasıdır. Hayati bir nefes tanrısı olan Shu'nun ve sıcak tanrıçası olan karısı Tefnut'un kızıydı. Genelde, başı Batı'da ve Doğu'daki ayaklarıyla Dünya'nın üzerine eğilmiş bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Bazen göksel bir ineğe benziyordu. Heliopolis'in kozmogoni

[66] **Kaynak:** http://egyptian-gods.org/egyptian-gods-nut/ (Ziyaret Tarihi: 03.12.2019, 17.47)
[67] **Görsel:** https://aminoapps.com/c/paranormal/page/blog/nut-sky-goddess/MQ3r_j28SkueaP7r0N5bEERjv1EBrdLWlmw (Ziyaret Tarihi: 03.12.2019, 21.05)

(evrenin kökeni teorisi) bir parçasıydı. Eski Mısırlılar, kocası olan Dünya Tanrımı Geb'i gece gökyüzünden koruduğuna inanıyordu. Efsaneler ayrıca Ra'nın içinden geçtiği güneş tanrısının da olduğunu, geceleri onu yuttuğunu ve her sabah onu doğurduğunu belirtir. Ra daha sonra geceleri Thoth ile değiştirildi. Genellikle tabut ve lahitler ile ilişkilendirilirdi, çünkü Öbür Dünyada yeniden doğana kadar ölüleri korudu[68].

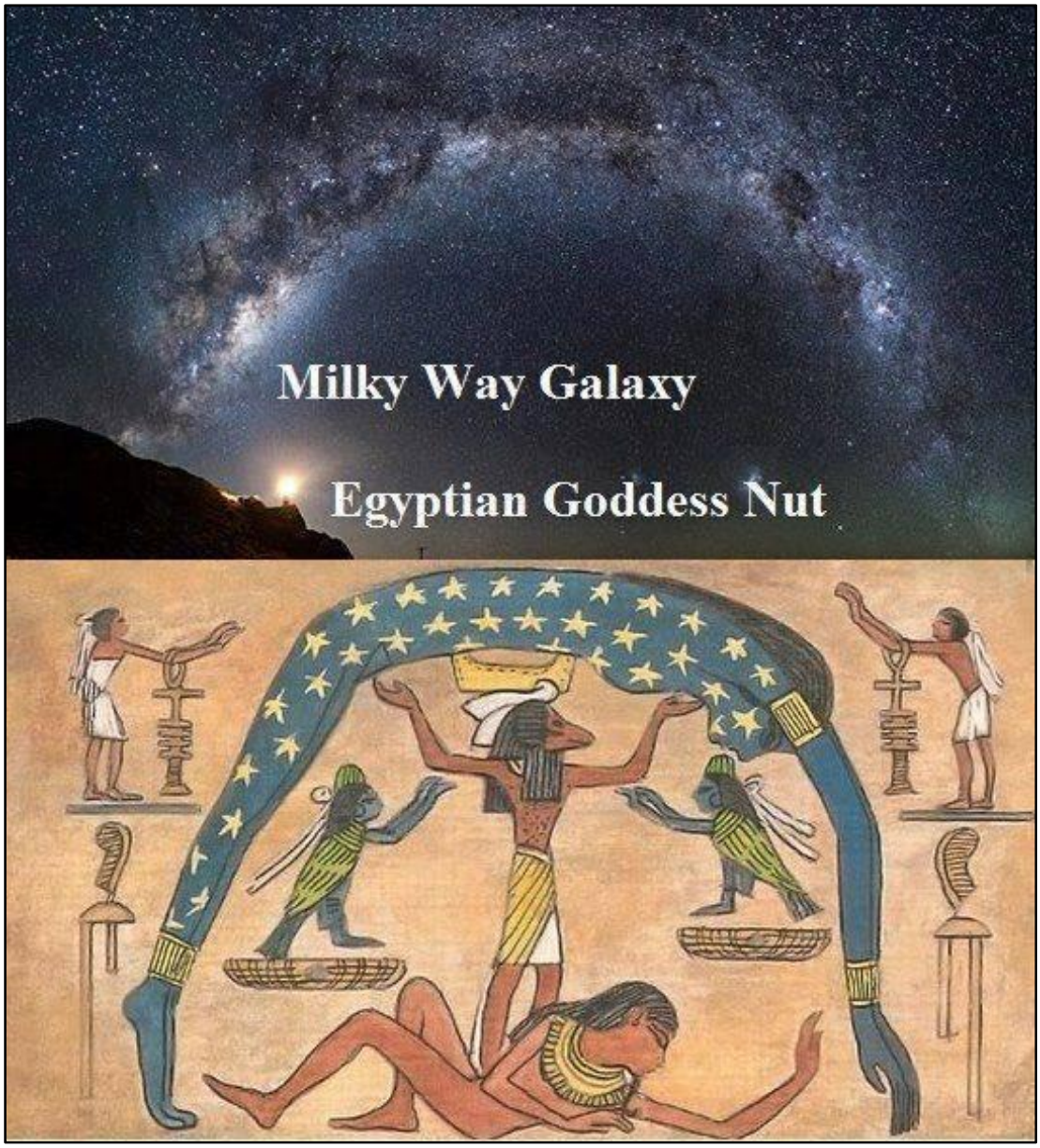
Leeming (2017) tanrıça Nut hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Nut daima kadın koruyucu olarak adlandırılmıştır. Güneş tanrısı Ra'yı korur; ölüp, cennete gitmekte olanları korur; ölüp dirilen oğlu Osiris'i korur. Bazen bir inek olarak (diğer ana tanrıça Hathor gibi) ve aşağıdakilerden beslenmek için ulaşacağı memelerini olan bir dişi domuz olarak betimlenir. Bu onu mantıken aç yeryüzünün üzerinde konumlandırır. Nut'un, tanrıçaların tanrıların hizmetinde olmadığı bir dini temsil eden antik bir tanrıça olduğu varsayılabilir. Dindeki bu eğilim, Mısır toplumunda kadınların görece güçlü pozisyonuyla ve çeşitli dönemlerde gerçekleşen ana-soyluluğa yönelik hareketlerde yansımasını bulur."

Nut beş çocuğa hamile kaldı ve Ra, resmi takvim yılında doğum yapmasını yasakladı. Eski Mısır takvimi bir yılda sadece 360 günden oluşuyordu, on iki ay otuz gün ve o günlerde yirmi dört saat vardı. Thoth, ayın tanrısı, kutsal yazılar, bilimler, tanrıların habercisi ve yazarı, bilgi ustası ve yazarların yardımcısından yardım istedi. Thoth'un gizlice Nut'a aşık olduğu ve yardımını istediğinde tereddüt etmediği söylendi. Thoth ayla zar oynadı ve beş çocuğu doğurması için Nut'a beş takvim günü daha vermişti: Osiris, Isis, Seth, Nephthys ve Elder Horus. Bu çocuklar hoş karşılanmadı ve ilahi toplulukta davetsiz misafir olarak kabul edildi[69].

Nut, Antik Mısır dininde, gök tanrıçası, göklerin kubbesi, genellikle dünya tanrısı Geb'in üzerinde kemerli bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Yağmurun yağdığı bölgelerin kültürleri gökyüzünü eril olarak nitelendiriyor, yağmur da Toprak Ana'yı çürüten tohum olarak nitelendirilmektedir. Mısır'da ise yağmur doğurganlıkta rol oynamaz; tüm faydalı sular yeryüzündedir (Nil Nehri). Mısır dini, yeryüzü ve gökyüzünün tanrılarının cinsiyetlerinde benzersizdir. Gökyüzünün tanrıçası olarak, Nut akşamları Güneş'i yutar ve sabahları tekrar doğardı[70] (Şekil 27).

[68] **Kaynak:** https://egyptianmuseum.org/deities-nut (Ziyaret Tarihi: 03.12.2019, 18.17)
[69] **Kaynak:** https://egyptianmuseum.org/deities-nut (Ziyaret Tarihi: 03.12.2019, 18.18)
[70] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Nut-Egyptian-goddess (Ziyaret Tarihi: 03.12.2019, 17.55)

Şekil 27: Samanyolu ve tanrıça Nut arasındaki benzerliği gösteren bir görsel[71]

Nut aynı zamanda bir inek olarak temsil edildi, çünkü güneş tanrısı Ra'yı gökyüzüne geri taşımak için aldığı formdu. "Yeni Yıl"dan önceki beş özel günde Nut, arka arkaya Osiris, Horus, Seth, Isis ve Nephthys tanrılarını doğurdu. Bu tanrılar, Horus hariç, genellikle "Nut'un Çocuğu" olarak anılıyordu[72].

[71] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/862509766108232849/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 22.31)
[72] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Nut-Egyptian-goddess (Ziyaret Tarihi: 03.12.2019, 17.57)

Leeming (2019) tanrıça Nut'un betimlemesiyle ilgili şu şekilde bahsetmektedir:

Mısır'da, özellikle de Samanyolu'nu süt gibi akıtan kutsal inek, yani Nut (Neit) tasvirlerinde, erken efsanelere ilişkin başka ipuçları bulunabilir. Bazen bu tanrıça, kocası Geb'i (toprağı) ve toprağın üreme dürtüsünü ifade eder şekilde ara sıra dikleşen obelisk-penisini örten yıldızlı gökyüzü olarak gösterilir. Bu tasvirlerde, Nut, Dünya'ya yalnızca el ve ayak parmaklarıyla dokunur. Plutarkhos'un bildirdiğine göre, Nut'un Nil deltasındaki Sais'te bulunan ünlü tapınağında şu kitabe vardı:

"Ben, olmuş, olan ve olacak her şeyim. Hiçbir ölümlü beni örten perdeyi kaldıramamıştır."

Antik Mısır yaratılış efsanesine göre Atum (yaratıcı), kendisini tanrıça Nun'un kaotik ilkel sularından yarattı. Nun'dan çıkarken, yanında duracak bir tepe getirdi. Bu noktadan itibaren Atum, hava tanrısı Shu ve nem tanrıçası Tefnut'u yarattı. Bu ikisi dünyayı oluşturmak için birleşti, Geb ve gökyüzü, yani Nut. Hem Geb hem de Nut geleneksel olarak giysi olmadan tasvir edilir ve sürekli olarak Geb'in üzerinde uzanan Nut ile ilişkiye girdiklerine inanılırdı. Sonunda, hava ile ayrılmaları gerekiyordu ama ondan önce Nut dört tanrı doğurdu: Osiris (başlangıçta tanrıların yöneticisi ve sonra yeraltı dünyasının efendisi), İsis (doğanın ve büyünün tanrıçası), Set (savaş ve yıkım tanrısı) ve Nephthys (su tanrıçası ve cenaze töreni). Bazı efsaneler, genellikle Grek tanrısı Apollon'a, bir eş olarak görülen, beşinci bir Kemet tanrısı olan Arueris'e anlatıyor (Sullivan, 2016).

Leeming (2019) tanrıça Nut hakkında öğrendiğimiz bilgilerin kaynaklarından şu şekilde bahsetmektedir:

"Nut'la ilgili ilk yazılı öykülere, "Piramit Metinleri" ve "Tabut Metinleri" denilen, MÖ 3.Binyıldan kalma metinlerde rastlanır. Bunlar, bugün Kahire'nin bulunduğu yerin yakınındaki Heliopolis'in karmaşık mitolojik sisteminden doğmuş kutsal hiyeroglif yazılardı. Genellikle Nut efsanesinin kutsal metinlerinden çok eski olduğu kabul edilmektedir.

Dünya diye bir yerin olmadığı en eski zamanlarda Nut vardı. Engin gökyüzüydü, ilksel sudan yükselmiş ateşli varlıktı, yıldızları kollarına almıştı ve herşeyi veren uyluklarının arasındaki dünyayı taşıyordu. Henüz çocuk doğurma diye bir şey bile yokken Ra'yı, yani her gün onun bedenine geri dönen güneşi doğurdu, tüm diğer ilahi varlıkları da o doğurdu. Neit adıyla da biliniyordu ve simgesi bir hayvanın benekli derisi üstündeki iki çapraz oktu çünkü o bir savaşçıydı. İşareti dokumacı mekiği haline de geldi. Dünya'yı ören "büyük dokumacı"yı simgeler oldu."

5.1.1.2. Hathor

Hathor, Antik Mısır'daki en popüler tanrıçalardan biriydi ve tarih boyunca önemli bir kültün kendisini takip etmesinden mutlu olmuştur. Bu sayede, ayırt edici işlevleri ve dernekleri olan birkaç tanrıça haline geldi. Genellikle ya inek kafalı bir kadın ya da aralarında bir güneş diski ve "uraeus" tutan iki kıvrılmış inek boynuzu olan bir kadın olarak tasvir edilir. Bazen su aygırı, şahin, bir kobra ya da dişi aslan olarak tasvir edilir, ancak inek kadar sık değildir. Sembolleri arasında sistrum, boynuzlar ve Güneş diski başlığı, papirüs kamışı, menatüre ve aynalar bulunur. Adı Het-Hert, Hetheru veya Hathoor olarak da yazılabilir. İsimleri gökyüzüne, Horus'un evine ve firavunun kraliyet ailesine atıfta bulunan "Horus'un evi" anlamına gelmektedir[73] (Şekil 28).

Şekil 28: Tanrıça "Hathor" illustrasyonu[74]

[73] **Kaynak:** http://egyptian-gods.org/egyptian-gods-hathor/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 22.17)
[74] **Görsel:** http://www.orderwhitemoon.org/goddess/Hathor/Hathor.html (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 22.45)

Leeming (2019) tanrıça Hathor hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Cilalı Taş Devri'nde Yakın Doğu'daki anasoylu kültürlerin en büyüğü ve en güçlüsü Mısır kültürüydü; orada Tanrıça, belki de hanedanlık öncesi dönemde Nut olarak, büyük yılan Ua Zit olarak, daha soyut Ma'at olarak ve bütün ilahi varlıkların anası, cennet kraliçesi, yaratıcı ve yıkıcı Hathor olarak ilk başlarda yüce hükmünü sürdürdü. Hathor, evrenin gözüdür ve ankhın -Mısır'ın yaşamı simgeleyen kulplu haçı- taşıyıcısıdır. Aynı zamanda da ulu yılan olabilen kutsal cennet ineğidir. Hathor, Mısır'daki Nil vira taşkını hakkında anlatılan birçok hikâyeden biriyle ve adet kanamasıyla ilişkilidir

Hathor, neşe, kadınsı sevgi ve annelik tanrıçasıydı. Hem telif hakkı hem de halk tarafından ibadet edildi. Kadınları doğum sırasında desteklediği ve aynı zamanda müzik, dans ve doğurganlığa da baktığı düşünülüyordu. Tanrıça, "Batının Hanımı", "Turkuaz Hanımı" ve "Yabancı Toprakların Hanımı" olarak bilinmekteydi (Klimczak, 2019).

Leeming (2019) şu şekilde devam etmektedir:

"Hayat sütünün sağlayıcısı, narin boynuzlu cennet ineği Hathor tıpkı Nut gibi ebedi rızık sağlayıcısıydı. Ayrıca kutsal akağaçta bekler ve dünyadaki yaşamdan tükenmiş olarak dönenleri karşılardı. Öylelerine, cennete çıkış için uzun merdiveni verirdi; onları ekmekle ve suyla ağırlardı.

Hathor özellikle ölüleri ağırlamakla birlikte, tüm kadınların koruyucusuydu; eğlencenin ve şarkının, dansın ve oynayıp sıçramanın hükümdarıydı; en sevdiği çalgı olan sistrumu şıngırdatınca tapınağındaki insanlar coşup eğlenirken kötü ruhları kovardı. Dendera'da bulunan en tanınmış tapınağında, onun doğumgünü olan yeni yıl, sistrum biçiminde yontulmuş devasa sütunlar altında şölen benzeri eğlenceler düzenlenerek karşılanırdı. Bu kutlamalarda herkes, Hathor'un büyük gazabını gösterdiği ve sonrasında dünyayı kurtardığı zamanı anımsamak için kırmızı arpa birasından bol bol içerdi."

Hathor, daha sonra İsis'le ve daha önce Sekmet'le ilişkilendirilen eski bir Mısır tanrıçası olmuştur, fakat sonunda diğerlerinin türetildiği ilkel tanrıça olarak kabul edildi. Genellikle bir ineğin başı, bir ineğin kulakları olan veya basitçe inek şeklinde olan bir kadın olarak tasvir edilir. Hesat formunda meme başı sütle akarken kafasında bir yemek tepsisi taşıyan saf beyaz bir inek olarak gösterilir. Adı "Büyük Taşkın" anlamına gelen ve toprağı gübreleyen Nil Nehri'nin su akmasını sağladığı düşünülen gök tanrıçası, ilkel ilahi inek Mehet-Weret ile yakından ilişkilidir (Mark, 2009).

Bu birliktelik sayesinde, Hathor güneş tanrısı Ra'nın annesi olarak kabul edildi ve gece gökyüzünde, yeraltı dünyasına girerken ve şafakta tekrar yükselirken ilahlar arasında belirgin bir yer edindi. Adı, "Horus'un Dalı" veya "Horus Tapınağı" anlamına gelir; bu iki kavramı ifade eder. İlk hayal, kralın (ya da ölü kralın) gençleşebileceği ve hüküm sürdüğü (veya tekrar yaşadığı) gökyüzü, ikincisi ise güneş tanrısı ve şafakla birlikte dönen tanrı olarak Horus'un her gece dinlenmek için ağzına girdiği efsanesi. Her iki durumda da, adı yeniden doğum, gençleştirme, ilham ve ışıkla ilgilidir. Gökyüzü ile olan ilişkisi onu "akşam" ve "sabah yıldızı" "Venüs" ile özdeşleştirmiştir (Mark, 2009).

Kırmızı Güneş diski ve bir dizi Hathor'un kişisel nitelikleri, daha sonraki tanrıça İsis'le ilişkilendirilecek. Zamanla İsis, Mısır'da en popüler ve en çok ibadet edilene kadar onu ikna edene kadar Hathor'un özelliklerini daha fazla aldı (Mark, 2009) (Şekil 29).

Şekil 29: Tanrıça "Hathor" illüstrasyonu[75]

[75] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/138907969744594471/ (Ziyaret Tarihi: 10.11.2019, 17.50)

5.1.1.3. İsis

İsis, Mısır'ın sihir, doğurganlık ve annelik ve ölüm, şifa ve yeniden doğuş tanrıçasıdır. İlk yaratılışın ilk gününde, Geb'in (dünyanın tanrısı) ve Nut'un (gökyüzünün tanrıçası) ilk kızıdır. Set ve Nephthys'in yanı sıra kocası olan Osiris'in kız kardeşidir. Osiris tarafından Horus'ta bir oğlunu sıktı. Mısır'da, genellikle tahta kelime ile ilişkilendirilen kelimeler Auset, Aset veya Eset olarak biliniyordu[76] (Şekil 30).

Şekil 30: Tanrıça "İsis" illüstrasyonu[77].

[76] **Kaynak:** http://egyptian-gods.org/egyptian-gods-isis/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 23.20)
[77] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/632403972659247903/ (Ziyaret Tarihi: 03.11.2019, 18.20)

Leeming (2019) tanrıça İsis hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Bazı Antik Yunanlılar Demeter ve Afrodit gibi tanrıçaları, İsis'in canlanması olarak görürlerdi ve Roma İmparatorluğu zamanında İsis, önemli bir kült karakteri olmuş, kocasının ölümünden sonraki gözyaşları Nil'in taşmasına neden olan bir Ana Tanrıça ve çocukların koruyucusu haline gelmiştir. Roma'da İsis için bir tapınak vardı. Bazıları, bebek Horus'u emziren popüler İsis betimlemeleri benzer şekilde Hıristiyanlık çağında Meryem'in bebek İsa'yı emzirme betimlemelerini etkilediğini sürmüşlerdir."

İsis, tüm Mısır tanrılarının en popüler ve kalıcı olan eski tanrıça Hathor ile ilişkilendirilen eski bir Mısır tanrıçasıdır. İsmi, Kral'ın İsis'in oğlu Horus'la olan dernekleri aracılığıyla her firavunun annesi olarak kabul edildiği gibi istikrarını ve ayrıca Mısır tahtı olan Mısır Eset'inden ("koltuk") gelmektedir. Adı ayrıca Taht Kraliçesi olarak yorumlandı ve orjinal manşeti öldürülen kocası Osiris'in boş tahtıydı. Sembolleri akreptir (gizlenirken onu güvende tutan), uçurtma (kocasını hayata döndürürken kabul ettiği bir tür şahin), boş taht ve sistrum. Düzenli olarak, başkalarının çıkarlarını ve iyiliğini kendisinin önüne geçen bencilsiz, veren, anne, karı ve korumacı olarak tasvir edilir. Ayrıca gücü için Weret-Kekau ("Büyük Büyü") ve Mut-Netjer, "Tanrıların Annesi" olarak biliniyordu ancak şu anda hangi rolü yerine getirdiğine bağlı olarak birçok isim tarafından biliniyordu. Mesela toprağı gübreleyen Nil'in her yıl su baskınını getiren tanrıça olarak Sati, örneğin yaşamı yaratan ve koruyan tanrıça olarak Ankhet ve benzeri idi (Mark, 2016).

Leeming (2019) şu şekilde devam etmektedir:

"Başka bedende doğma, yani enkarnasyon ile ilgili en popüler öykülerden biri, göğün kraliçesi, tanrıların anası Mısırlı İsis'e aitti; onun efsanesi ve gizemleri Demeter'inkilere çok benzer şekilde Roma ve Erken Hıristiyan dönemlerinde de varlığını korumuştur. İsis, Beşinci ve Altıncı Hanedanlar (MÖ yak. 2500) sırasında Heliopolis'te birincil önem kazandı. Ua Zit, Nut, Ma'at ve Hathor'un güçlerinin varisi olan İsis, firavunları kucağına oturttuğu Mısır tahtıydı.

İnanna gibi onun da karanlık, toprak rengi bir kız kardeşi vardı: Neftis (Nephthys ya da Nebt-het da denir). Birlikte yarattılar ve yok ettiler. Onlar yıllık akışıyla Nil'diler, aile döngüsüyle kadın bedeniydiler; kabarıp taşan ve inip yatışan, yıkıp yok eden ve rızık sağlayan."

Zamanla o kadar popüler oldu ki, tüm tanrılar İsis'in yalnızca bir yönü olarak kabul edildi ve ülkedeki herkes tarafından tapılan tek Mısırlı tanrıydı. O ve kocası ve oğlu, Mısır'daki en popüler tanrı trinity olan Amon, Mut ve Khons'ın Theban Triad'ın yerini aldı. Osiris, Isis ve Horus, Abydos Triad olarak adlandırılır. Kültü Nil Deltası'nda başladı ve en önemli kutsal alanı Behbeit El-Hagar tapınağındaydı ancak Isis'e ibadet sonunda Mısır'ın bütün bölgelerine yayıldı. Hem erkekler hem de kadınlar İsis'e din adamı olarak hizmet etti ve ibadetiyle ilgili ibadet ritüelleri diğer tanrıların çizgileri boyunca yapıldı: topraklarında olduğu gibi bir tapınak inşa edildi ve bu görüntü rahibe ve rahibeler tarafından saygıyla önemsendi. Mısır halkı, tapınağı ziyaret etmek ve teklif vermek için tapınağa gitmeye teşvik edildi, ancak başrahip veya rahibe dışında kimsenin tanrıça heykelinin bulunduğu kutsal alana girmesine izin verilmedi (Mark, 2016).

Leeming (2019) şu şekilde devam etmektedir:

"Geb ile Nut'un ilk evladı olarak doğan İsis, çok geçmeden neredeyse herşeyi bilen bir kız olup çıktı ve özellikle, ebeveynleri cennete çekilince evrenin hanımı, hukuk, adalet ve bolluk sağlayıcı, tüm yaşamın anası, şifacı ve ölümden sonra yaşam bahşeden oldu. O, üzerine birgün firavunların oturacağı sorguçlu tahttı ve onun gözyaşlarının birinden Nil doğdu.

Denilir ki, edinme gereksinimi duyduğu son bir bilgi vardı, o da Ra'nın, yani Güneş'in gizli adıydı. Bu son bilgiyi elde etmek için, topraktan ve o sırada titrek bir ihtiyar olan Ra'nın tükürüğünden bir yılan şekillendirdi. Yılanı Ra'nın her gün gelip geçtiği yola koydu ve yılan ok gibi fırlayıp zehirli dişlerini ihtiyarın etine geçirdi. Zehirden felç olan ve acısıyla sarsılan Ra bağırıp yardım istedi, çare aradı, ama kimse ona kulak asmadı.

Sonra İsis karşısında delirerek gizli adını kendisine söylerse onu iyileştireceğine söz verdi. İhtiyar, soylu atalarıyla ve güçleriyle ilgili konuşarak lafı döndürüp dolaştırdı ama sonunda gizli ismini açıkladı ve İsis onu iyişeştirmeye koyuldu. İsis'in bilgeliği artık eksiksizdi; gücü tamamen herşeye yetecek büyüklükteydi." (Şekil 31)

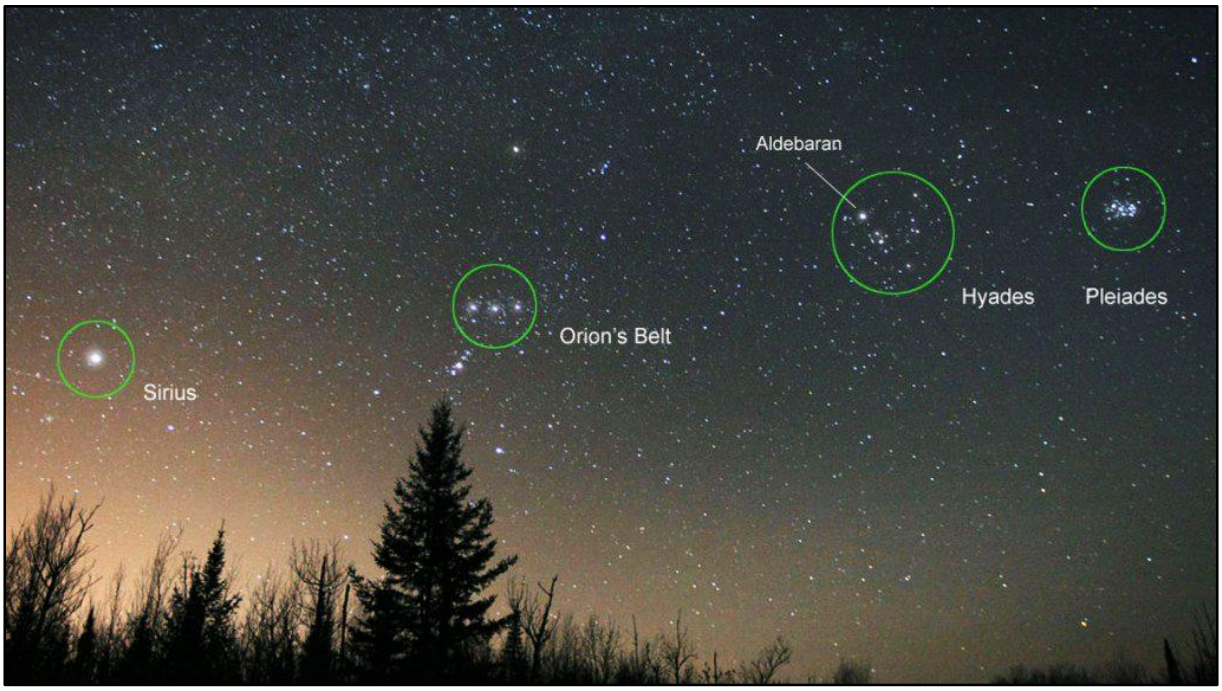
Şekil 31: Tanrıça "İsis" illustrasyonu[78]

Antik Mısır'ın en eski yazılı kayıtlarında, Piramit Metinleri'nde, "Sopdet" İsis'dir: *"Kız kardeşin Isis, sana aşığı için sevinçten Osiris'e geliyor. Onu pençene yerleştirip tohum meselelerini içine soktun, Sopdet olarak hazırdı ve Hor Sopd, senden Sothis'te [Mısır Sopdet'in Hellenmiş versiyonu] olan Horus olarak ortaya çıktı."* Yıldızıyla olan eski bağlantı, İsis'in bazı tapınakları, Ptolemaik dönemindeki Denderah'daki küçük İsis tapınağı da dâhil olmak üzere Sopdet'e yani Sirius'a yöneldi[79] (Şekil 32) (Şekil 33).

[78] **Görsel:** http://colleenhouck.com/blog/2017/07/14/the-egyptian-goddess-isis/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 23.50)
[79] **Görsel:** https://isiopolis.com/2012/07/21/isis-sirius-and-the-dog-days-of-summer/ (Ziyaret Tarihi: 03.12.2019, 21.35)

Şekil 32: Ay, Sirius ve piramitlerin illustrasyonu[80]

Şekil 33: Geceleyin gökyüzünde "Sirius" yıldızının konumu[81]

[80] **Görsel:** https://karaaslanmetin.wordpress.com/diger-yazilar/sirius-tanrica-isisin-gizemli-yildizi/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 23.53)
[81] **Görsel:** https://www.galaksiarsivi.com/sirius-ve-orionun-desifresi/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 23.55)

5.2. Güney Avrupa

5.2.1. Frig Kültürü

5.2.1.1. Kibele

Tanrıların Büyük Annesi, çeşitli yerel isimlerle bilinen Kibele, Kibebe veya Agdistis, antik Oryantal ve Greko-Romen tanrıça olarak da adlandırılır; Kibele veya Kibebe ismi, Yunan ve Roma edebiyatında MÖ 5. yüzyıldan itibaren vardır. Resminin tam Roma adı "Mater Deum Magna Idaea (Tanrıların Büyük Idea Annesi)" idi[82].

Lynn (2017), Tanrıça "Kibele" hakkında şunları söylemiştir:

"Antik Akdeniz dünyasına ait bir Ana Tanrıça'yla ilgili bir çalışmanın, tanrıçanın kökenleri sorununa yönelmesi gerekmektedir. Çeşitli yerel dillerde ona "Ana" diye seslenen yazınsal metinler ve yazıtlar bu tanrıçanın tarihsel dönemlerde var olduğunu açıkça göstermesine karşın, onun prehistorik dönemlerdeki varlığına ilişkin kanıtlar o kadar sağlam değildir. Kuşkusuz Antik Akdeniz halkları Ana Tanrıça'larının eskiliğinden büyük övünç duydular. Örneğin Romalılar Magna Mater ya da Cybele diye tanınan tanrıçanın kültünü, kökleri silik geçmişe uzanan bir kült olarak kabul ettiler. Bu halkların kendi dinsel gelenekleri ile ilgili inançlarının temelinin incelenmesi gerekmektedir. Tarihöncesinde bize net bir yanıt sağlayabilecek yazılı belgeler olmadığından, böyle bir tanrıçanın varlığı hakkında diğer malzeme gruplarından ne gibi kanıtlar sağlanabileceğini düşünmeliyiz. Bu nedenle bu bölümün iki türlü hedefi var: bir Ana Tanrıça olarak tanınmış olan tanrıçanın (ya da tanrıçaların) varlığı konusunda Akdeniz'in tarihöncesinden gelen kanıtlar olup olmadığını ve eğer varsa bu tanrıçanın tarihsel dönemlerin tanıklık ettiği Ana Tanrıça Cybele 'nin atası olup olmadığını saptamak."

(Şekil 34)

[82] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Great-Mother-of-the-Gods (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.55)

Şekil 34: Roma mermerinden yapılmış, aslan ve bereketi simgeleriyle birlikte başındaki taç ile onurlandırılmış Kibele heykeli (Getty Müzesi, Los Angeles, California, A.B.D.)[83].

Leeming (2019), ise Tanrıça "Kibele" hakkında şunları söylemiştir:

"Kibele İda Dağı ya da Kaz Dağı, Truva'nın yakınında yükselir; Midilli ya da Lesbos Adası'ndan görülebilecek kadar da uludur. Tanrıların anası Kibele ya da Kybele orada dişi aslan tahtında oturur, tüm âlemi gözlerdi. Tanrıçanın iki yanında aslanlar vardı ve elinde kutsal bir zil tutuyordu.

Tüm Anadolu'da Ulu Ana olarak bilinen, kasabaların ve kentlerin surları içindeki herkesin koruyucusu olan Kibele, kuleye benzer bir taç takardı. Onun din görevlileri, aslanların çektiği arabalara binerlerdi; Kibele'nin oğlu ve aşığı Attis gibi olmak için erkeklik

[83] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Cybele#/media/File:Cybele_Getty_Villa_57.AA.19.jpg (Ziyaret Tarihi: 06.11.2019, 16.57)

organlarını kesip atan hadımlardan kurulu birlikler onun din görevlileri olarak hizmet ederdi."

Çünkü tarlalarda çobanlık yapan yakışıklı genç Attis, bir keresinde şehvette azmış bir canavarın tacizine uğrayınca, bundan iğrendiği ve Kutsal Ana'sına sadakatsizlik etmekten korktuğu için cinsel organını bedeninden koparark çam gibi yaprak dökmeyen bir ağacın altında ölmüştü, akan kanıyla da altındaki çiçekleri beslemişti.

Cansız bedeni, Kibele'nin kendisi gelinceye kadar orada öylece kaldı. Kibele, onun organsız cesedini yas giysilerine sardı ve altında öldüğü ağaçla birlikte yanına alarak İda Dağı'nın doruğunda yaşadığı derin karanlık mağaraya götürdü. Her ilkbaharda ölen gencine –oğluna ve sevgilisine- ağıtlar yakarak onun bedenini yeniden toprağa verir ve yas ayinleri düzenlerdi.

Gel zaman git zaman Kibele'nin kadın din hizmetlileri onun cennetten armağan olan kutsal kara taşının başka yere götüreleceğinin kehanetinde bulundular ve gerçekten de Roma'nın Kartaca'yla savaşı sırasında taş gemiyle Roma'ya götürüldü. O yıl Kartacalılar yenildiler ve Roma tarlalarından özellikle bol mahsül alındı. MÖ 2004 yılında, artık Magne Mater, yani tanrıların anası adıyla bilinen Kibele'nin bir heykeli, tören alayıyla Roma sokaklarında dolaştırıldı, kısa süre sonra da o ve kutsal oğlu Attis adına bir tapınak yapıldı. Sonra her baharda Attis'in ölümü ve yeniden dirilmesi kutlandı. Tanrının ölümünü anmak için tören alayında bir çam ağacı taşınır, dallarına onun temsili asılır ve daha sonra, tapınağın kutsal toprağa gömülürdü. Üçüncü gün Attis mezarından çıkınca, ona tapanlar büyük sevinç içinde şölen yaparlardı. Çünkü her bahar Attis canlanıp kurtarılınca kutlayanlar da canlanıp kurtarılmış sayılırdı.

Kibele ve Attis efsanesinde ve ritüelinde Yakındoğu'ya ait başka bir söylencenin, yani pek de uzun zaman geçmeden Roma'da kökleşen İsa'nın ölümü ve dirilmesi söylencesinin ögeleri gözümüzden kesinlikle kaçmaz."

(Şekil 35)

Şekil 35: Bu plakta, Aşağı kısımda, Kibele, aslanlar tarafından sürülen savaş arabasında sağ taraftaki adak olarak verilen kurbana yönelmiştir. Yukarı kısımda, Güneş Tanrısı ve gökyüzü cisimleri vardır (Yaldızlı gümüş, Boyut: 25 cm) (MÖ 2. yüzyıl) (Baktriya, Afganistan)[84].

Efsaneler, Küçük Asya'nın Frigya genelindeki (şimdi batı-orta kesiminde Türkiye'de) Büyük Anne'ye ibadetin yükselişini bulma konusunda hemfikirdir ve klasik zamanlarda kült merkezi Dindymus eteklerinde bulunan Pessinus'ta, veya Agdistis'teydi. Bununla birlikte, pek çok benzer Frig olmayan tanrının varlığı, onun tüm Küçük Asya'daki tabiat tanrısının yalnızca Frig formunda olduğunu gösterir. Küçük Asya'dan gelen kültü önce Yunan topraklarına yayıldı. Yunanlılar her zaman Büyük Anne olarak tanıdı ve kendi tanrıçası Rhea'ya ile özdeşleştirdi ve sonunda ikisini tamamen tanımladı[85].

Kibele'nin kendinden geçmiş ayinleri kendi topraklarındaydı ve Asya'da tam olarak anlaşılabilir bir durumdaydı. Roma vatandaşlarının ilk olarak imparatorluk zamanına kadar kaldırılmayan bir yasak olan törenlere katılmaları yasaklanmıştı. Kültü bazen kendi başına var

[84] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Cybele#/media/File:AiKhanoumPlateSharp.jpg (Ziyaret Tarihi: 06.11.2019, 17.27)
[85] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Great-Mother-of-the-Gods (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.55)

olsa da, tam gelişmiş durumda Büyük Anne'ye ibadet etmeyi gerektiriyordu ve bu törenlere Attis eşlik ediyordu[86].

"Büyük Anne", özellikle imparatorluk sanatında öne çıktı. Genelde iki aslan tarafından çizilen taht veya arabada oturan duvar taç ve örtü ile görünür. Ana tanrıça figürleri hemen hemen her eski dinde bulunur, ancak genelde sadece genel olarak doğurganlık ve üreme tanrıçası olan bu figürler, tanrılara yaşam veren olarak kabul edilen "Tanrıların Büyük Annesi" ile karıştırılmamalıdır[87] (Şekil 36).

Şekil 36: Kibele Çeşmesi. Çeşme geleneksel olarak Real Madrid C.F. takımının zaferlerini kutladığı yerdir, takım kaptanı bir Real Madrid bayrağı yerleştirir ve heykelin üzerine atkısını koyar (Madrid, İspanya)[88].

[86] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Great-Mother-of-the-Gods (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.55)
[87] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Great-Mother-of-the-Gods (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.55)
[88] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Cybele#/media/File:Fuente_de_Cibeles_-_05.jpg Ziyaret Tarihi: 06.11.2019, 17.05)

5.2.2. Grek Kültürü

5.2.2.1. Hekate

Antik Yunanlılara göre, tanrıça Selene bir zamanlar tek Ay tanrıçasıydı. Selene, Artemis ve Hekate ile değiştirildi. Ay'ın gerçek gücü, Ay'ın yeraltı dünyasına kaydığı ve hayaletler ve ruhların yeryüzünde yürüdüğü zaman, azalan ve karanlık Ay'ı yöneten Hekate'de kaldı. Hekate'nin, üçlü yönü Selene, Artemis ve Hekate'yi birleştiren "Üç Başlı Hekate" olarak tanındı (Şekil 37) (Şekil 38).

Büyücülükteki Ay, Çağdaş Büyücülük'te Tanrıça'ya ibadet Ay ile ilişkilidir. Tanrıça'nın eşi, boynuzları hem doğanın canavarı hem de boynuzlu Ay'ı temsil eden ormanlık tanrı olan Boynuzlu Tanrı'dır. Bir cadının faaliyetleri ve sihir çalışmaları Ay'ın evrelerine göre zamanlanır. Çoğu kovan dolunayda buluşur; bazıları da Yeni Ay'da buluşmaktadır.

Ay, Tanrıça'nın üçlü bir yönü ile kişileştirilir, genellikle Artemis (Antik Roma'da "Diana"), bakire, Yeni ve Şişkin Ay'ı yönetir; Dolunay'ı yöneten Selene (Antik Roma'da "Matron"); ve Büyüyen ve Karanlık Ay'ı yöneten Hekate (kocakarı)'dir. Şişkin Ay boyunca şifa, kazanç, şans ve artış için sihir yapılır. Büyülü güç, özellikle gece yarısında, Dolunay gecelerinde en fazladır. Bağlanma, bertaraf etme büyüsü, zayıflama safhasında yapılır. Ay'ın gücü aynı zamanda, yüksek rahibe tanrıçanın ruhunu içine çeken, böylece takipçilerine konuşabilmesi için, Ay'ı bir trans ritüeli için kullanır. Bazı feminist cadıların, içindeki Tanrıça'nın ilkel gücü ile bağlantı kurmak için Ay'da uluyan bir kurt ritüeli vardır. Ay, bir muska ve psişik güçlerin bir güçlendirici özelliği olarak "Cadılar (Witches)" tarafından tercih edilen metal gümüşüyle ilişkilendirilirdi.

Şekil 37: Hekate heykelleri[89].

Şekil 38: Hekate çizimi (Çizim: Richard Cosway)[90]

[89] **Görsel:** https://symbolreader.net/2013/10/27/hekate-the-goddess-of-the-crossroads/ (Ziyaret Tarihi: 10.11.2019, 19.15)

Leeming (2019), tanrıça "Hekate" hakkında şunları söylemektedir:

"Ay karanlıkken Hekate vardır. Işık getirir; ama hoş karşılanan ışığı değil. O Ay'ın karanlık yüzünden, bazen -aslında çoğu kez- hoşa gitmeyen hakikatin öncülü Suma'yı getirdi.

Persephoni'nin Hades tarafından kirletilirken yaktığı ağıtları benzeri Demeter'le birlikte mağarasında işiten oydu ve kayıp kız kardeşi bulmak için uzun arayışta Demeter'e katılan, hatta Demeter'in diliyle konuşan oydu.

Hekate, çatallaşan yolları mesken tutarak üç suratla öylece bakar. Ay parlakken, her nerede yollar çatallaşsa ve seçim yapmak gerekli olsa, insanlar onun gönlünü almak için akıllılık ederek adak sunarlar. Çünkü Hekate hayaletlerin anasıdır, yeraltı dünyasının ölümün kraliçesidir. Şifa verebilir ve türlü çeşitli büyü hünerleri öğretebilir. Her zaman erbezlerinden oluşan bir gerdanlık takarak ve kimsenin bakmaya cesaret edemediği kıvır kıvır yılanlardan oluşan saçlarıyla kaskatı bekler.

Bir keresinde yaban domuzu şeklinde görünerek, aynı zamanda oğlu da olan aşığını öldürdü ve yeni dolunayın onu yeniden hayata döndürmesini bekledi.

Geceleyin mırıldandığı kara büyüler şifa verebilir ama bu büyüler çoğunlukla ürkütücü, istenmeyen bir değişikliği haber verir. O, doğumda değiştirilmiş Ay'ın bu karanlık yüzü, kara cadıların eylemlerine cesaret verir." (Şekil 39)

Erşen (2015), tanrıça "Hekate" hakkında şunları söylemektedir:

"Trakya-Makedonya kabilelerinin Yunan dünyası içine girdiği bir dönem Hekate de bu dünyada kendine daha fazla yer bulur. Fakat gizemli niteliğini kaybetmemiştir. Atina'da Demeter ve Demeter'in kızının anıldığı ve inanca mensup olmayan herkesin yabancı sayıldığı bir külte dâhil edilir. Samothrake (Semendirek) Adası'nda ıssız mağaralarda tapınılır. Kızılırmak'ın denize döküldüğü yerde bir sunak, Sicilya'da bir başka kült görülür."

[90] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Hecate (Ziyaret Tarihi: 10.11.2019, 19.20)

Şekil 39: Hekate illüstrasyonu[91].

[91] **Görsel:** https://i.redd.it/wa52nz8sao921.jpg (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 21.26)

5.2.2.2. Demeter

Demeter, Yunan dininde, Cronus ve Rhea tanrılarının kızı, Zeus'un kız kardeşi, eşi ve tarım tanrıçasıdır. Adı, onun bir "anne" olduğunu göstermektedir[92].

Demeter en sık tahıl tanrıçası olarak ortaya çıktı. "Ioulo" adı, onu demetle özdeşleştiriyor ve Demeter kültünün tahıl annesine ibadet etmekten kaynaklandığını kanıtlıyordu. Bununla birlikte, Demeter'in etkisi tahılla sınırlı değildi, genel olarak bitki örtüsüne ve fasulyenin dışındaki tüm meyvelere yayıldı. Bu daha geniş anlamda Demeter, ortak bir kaç özelliği olan ve bazen de Tanrıların Büyük Annesi ile özdeşleştirildiği Gaia'ya (Toprak) benziyordu[93].

Leeming (2019), Tanrıça "Demeter" hakkında şunları söylemektedir:

"Yunanlıların Demeter ve Persephone efsanesinde de yeraltı dünyasına inen yine dişi bir figürdür; ama Olympos'un egemen olduğu klasik Yunanlılar'ın dünyasında erkeğin gücü öncesine oranla artmış durumdadır. Bu efsane, genç kız (ya da Yunanca'da Kore), ana ve bilge kocakarı olarak tanrıçanın üç geleneksel rolüyle göründüğü bir efsanedir. Demeter'in kökeni eski Toprak Ana'ya dayanır. Ona tapınılan Eleusis'teki (Elefsis) arkeolojik kanıtlardan anlaşıldığına göre, Yunanistan'da ataerkil din benimsendiği zaman, Demeter tapınımı zaten bir süreden beri iyice yerleşmiş durumdaydı. Uzmanların çoğu, Demeter'in kökeninin Minos Uygarlığı'na dayandığı görüşünü paylaşmaktadır ve birçokları da onu Mısır Tanrıçası İsis'le ilişkilendirmiştir. Ama Demeter, bugüne ulaşan efsane kesinleşinceye kadar, Eleusis'te kutlanıp uygulanan verimlilik gizemlerinin tarım ve bereket tanrıçası olmuştu bile. Kızı ise ilk adet çağındaki hayat tohumu tahıl ya da hububat bakiresi olmuştu. Belirtmek gerekir ki, Persephone, yani genç kız karanlık dünyanın meyvesini –tohum dolu cinsel uyanış ve üreme simgesini- yedikten sonra, hayatının yarısını o dünyada geçirmek zorundadır ve bakire değil eş-karı olarak annesine döner. İnanna'nın yeraltı dünyasında geçirdiği zaman gibi Persephone'nin her yıl ki yokluğu da önceleri her daim doğuran ama artık bilgelik taşıyıcı kocakarı olarak arayış içinde dünyayı dolaşan Toprak Ana'nın adetten kesilip kışın ölmesiyle aynı zaman rastlar."

Demeter ayrıca sağlık, doğum ve evlilik tanrıçası olarak ortaya çıktı. Amphictyonic Ligi'nin koruyucu tanrıçası olarak Amphiktyonis olan ve daha sonra Delphi'deki tapınakla

[92] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Demeter (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 02.20)
[93] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Demeter (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 02.21)

bağlantılı olarak iyi bilinen Amphiktyonis olan belirli sayıda politik ve etnik unvanlar verildi[94].

Özellikleri, tarım ve bitki örtüsü tanrıçası, çiçeklerle dolu mistik sepet, her çeşit meyvenin ve meyvenin karakteriyle baştan sona bağlandı. Domuz en sevdiği hayvandı ve "chthonian" (yeraltı) tanrısı olarak ona bir yılan eşlik ediyordu. Yunan sanatında Demeter Hera'ya benziyordu, ama daha matris ve daha yumuşak bir ifadeydi; onun formu daha geniş ve doluydu. Bazen atlar ya da ejderhalar tarafından çizilen bir arabaya biniyordu, bazen yürüyor ya da bazen bir tahtın üzerine oturmuş, yalnız ya da kızıyla birlikteydi. Romalılar Demeter'i Ceres ile özdeşleştirdiler[95] (Şekil 40).

Leeming (2019), "Demeter" efsanelerini şöyle anlatmaktadır:

"Demeter ve Persephone efsanesinde ilan edilen Tanrıça'nın üç aşaması hala doğanın ve kadının yaşam gerçeklerine güçlü şekilde değinmektedir. Demeter ve Persephone'yi Ay ve mevsimlerle ilişkilendirmenin yanısıra, adet döngüsüyle ve kadın yaşamının doğurgan evre-kısır evre olarak bölünmesiyle de ilişkilendirmek uygun olur. Persephone'nin yolculuğu, tıpkı İnanna'nın ki gibi karanlık bilinçdışının meyvelerinin birey tarafından özümsenmesini, cenneti andıran ama farklılaşmış kusursuz masumiyetin ötesine geçişi temsil eden bir mecaz olarak da görülebilir. Son olarak, Tanrıça yerini Tanrı'ya bırakınca, manevi âlemde dişiye duyulan gereksinime Demeter ve Persephone efsanesinin yanıt verdiği söylenebilir. Bu gereksinim ataerkil Yunanistan'da resmi dinin yerine gizli Demeter ayinlerinin yani gizemlerinden çok popüler olmasından anlaşılıyordu. Aynı gereksinim, daha sonra Hıristiyanlık'ta popüler olan Bakire Meryem kültünde ortaya çıkacaktı.

Eleusis gizemleri, yani kutsal Demeter törenleri halen öyledir; bir gizemdir. Bu ayinlerin tam olarak ne sonuç doğurduğu konusunda tartışma götürmez bir kanıt yoktur ama bununla ilgili bir yeraltı rahim-tapınağın ve ayinlerin, yanı tağınanlara içlerindeki Tanrıça kaynağını ve o kaynağın doğadaki bollukla ilişkisini anımsatacak ölüm, tarım, yenilenme ayinlerinin göstergeleri vardır. Anlaşıldığı kadarıyla sepetlere ve sandıklara kutsal bereket nesneleri konulması ve çıkarılması, bu ayinler kapsamında yer alıyordu. Uzmanlar, bu nesnelerin fallik simgeler-yılanlar ya da ekmek somunları olabileceği kanısındadırlar. Öyleyse sepetler ve sandıklar da rahim simgeleri sayılmış olabilir."

---

[94] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Demeter (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 02.22)
[95] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Demeter (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 02.23)

Şekil 40: MÖ 4. yüzyıldan kalma Antik Yunan orijinalinin kopyası olan Antik Roma'nın Demeter büstü (Ulusal Roma Müzesi, Roma, İtalya)[96].

[96] **Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Demeter#/media/File:Demeter_Altemps_Inv8596.jpg (Ziyaret Tarihi: 09.11.2019, 21.40).

5.2.2.3. Artemis

Artemis, Yunan dininde, vahşi hayvanların tanrıçası, av ve bitki örtüsü ile iffet ve doğum tanrıçasıdır. Romalılar tarafından "Diana" ile özdeşleştirilmiştir. Artemis, Zeus ve Leto'nun kızı ve Apollo'nun kız kardeşi idi. Kırsal nüfus arasında, Artemis en sevilen tanrıçaydı. Karakteri ve işlevi yer yer değişebildi, ama görünüşe göre, her biçimin arkasında, genellikle perileri eşliğinde, dağlarda, ormanlarda ve bataklıklarda dans eden vahşi "doğa tanrıçası" yatıyordu[97].

Artemis'e tapınma muhtemelen Hellen öncesi zamanlarda Girit'te veya Yunan anakarasında gelişti. Bununla birlikte, Artemis'in yerel kültlerinin çoğu, Yunanca isimle diğer tanrıların izlerini koruyarak, Yunanlıların Artemis'i kendi doğa tanrılarıyla tanımladığını ileri sürdü. Örneğin Apollo'nun bakir kız kardeşi Efes'teki çok memeli Artemis'ten çok farklıdır[98].

Leeming (2019), Tanrıça "Artemis" hakkında şunları söylemektedir:

"Apollon'un kız kardeşi olan Ay tanrıçası Artemis en eski ilahi varlıklarından biridir. Anadolu'da Ma veya çok memeli Artemis olarak karşımıza çıkar ve bazılarına göre Athena gibi o da dağ anası Kibele'nin bir biçimidir. Minos dönemi Girit'indeki adı Britomatris'ti. Artemis, doğa âleminden sorumluydu. Her zaman tanrıça için kutsal olan yaban hayvanlarını koruyordu, memeleri ise onun sonsuz doğurganlığını ve besleyip büyütücü niteliklerini gösteriyordu. Artemis Anadolu'daki Efes'te bile özgün ayırt edici özelliklerini korudu; ana Yunan toprağında hala doğum tanrıçası olmasına karşın, en önemlisi cinsel doğasından arındırılmış bakire avcıydı, hayvanların koruyucusu olmaktan çok avcıydı.

Çok iyi bilinen Akteon ve Artemis efsanesinde, merhametin hiç olmadığı bir adalet anlayışına sahip olan ve alçakgönüllüğüyle bekârete önem vermesiyle, cinsiyet ekonomisine ya da kadının mülk sayılmasına özgü ataerkil değerleri akla getiren bir tanrıça görürüz. Ama başkalaşım geçirmiş eski dine daha uygun düşen birşeylerin kalıntılarını da buluruz. Erkek kahramanın tanrıçanın kutsal ilkelerine feda edilmesi, bize, ulu Tanrıça'nın üstün güç sahibi olduğu zamanlarda oğul-aşığın Tanrıça'ya feda edildiği antik kurban törenlerini anımsatıyor." (Şekil 41)

[97] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Artemis-Greek-goddess (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.08)
[98] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Artemis-Greek-goddess (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.09)

Şekil 41: "Efesli Artemis". Efes Tapınağı'nda bulunan kült heykelinin MÖ 1.yüzyılda Antik Roma tarafından yapılmış kopyası (Efes Müzesi, İzmir, Türkiye)[99].

[99] **Kaynak ve Görsel:** https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Artemis_of_Ephesus.jpg (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 02.45)

Özellikle Peloponez'de popüler bir rol olan ağaç kültü tanrıçası olarak Artemis'in ibadetinde, ağaç perilerini (dryads) temsil eden bakirelerin dansları özellikle yaygındı. Peloponez boyunca Limnaea ve Limnatis (Gölün Hanımı) gibi sıfatlar taşıyan Artemis, kuyu ve su kaynaklarının perileriyle birlikte suları ve yemyeşil büyümeyi denetledi. Yarım adanın bazı bölgelerinde dansları vahşi ve tehlikeli idi[100].

Peloponez dışında, Artemis'in en bilinen hali Hayvanların Hanımı'dır. Şairler ve sanatçılar genellikle onu geyik veya av köpeği ile resmediyordu, ama tarikatlar çok çeşitli olduğunu gösterdi. Örneğin, Attika'daki Halae Araphenides'teki Tauropolia festivali, bir erkeğin boynundan kılıcıyla birkaç damla kan alan Artemis Tauropolos'u (Boğa Tanrıçası) onurlandırdı[101].

Artemis'in perilerinin aşk ilişkilerinin sıkça yaşandığı öyküler, bazılarının ilk olarak tanrıçanın kendisine anlattığını düşünüyor. Ancak Homer'den sonraki şairler, Artemis'in iffetini ve avlanma, dans etme ve müzik, gölgeli bahçeler ve sadece erkeklerin şehirlerine duydukları memnuniyeti vurguladı. Artemis'in öfkesi meşhurdu, çünkü bu efsane vahşi doğanın insanlara düşmanlığını nitelendiriyordu. Yine de Yunan heykeli, Artemis'in acı çeken bir öfkesini bir motif olarak görmekten kaçındı; Aslında, tanrıça kendisi, görkemli nazik MÖ 4. yüzyıl ruhu hâkim olana kadar büyük heykel okullarında bir konu olarak popüler hale gelmedi[102].

Leeming (2019), Artemis hakkındaki efsaneleri şöyle anlatmaktadır:

"Babası olduğu pek çok çocuk (ve unuttuğu pek çok çocuk) arasında Zeus'un en sevdiği ikisi, Leto'dan doğan ikiz çocuklar Apollon ve Artemis'ti. Zeus, Artemis'e öylesine düşkündü ki, henüz üç yaşındayken onu kucağına oturtup şefkatle sever ve istemeyi akıl etmiş olabileceğinden bile daha çok armağan vereceğini vaat ederdi. Bunlardan biri ebedi iffetti; diğer vaatleri arasında ise otuz şehir ve kiklop demirhanesinde yapılmış gümüş bir yay vardı. Ek olarak, Artemis'in, hizmetçi ve eşlikçi olarak kendine bir sürü Nympha (peri) seçmesine izin verildi."

(Şekil 42)

[100] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Artemis-Greek-goddess (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.10)
[101] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Artemis-Greek-goddess (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.11)
[102] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Artemis-Greek-goddess (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.12)

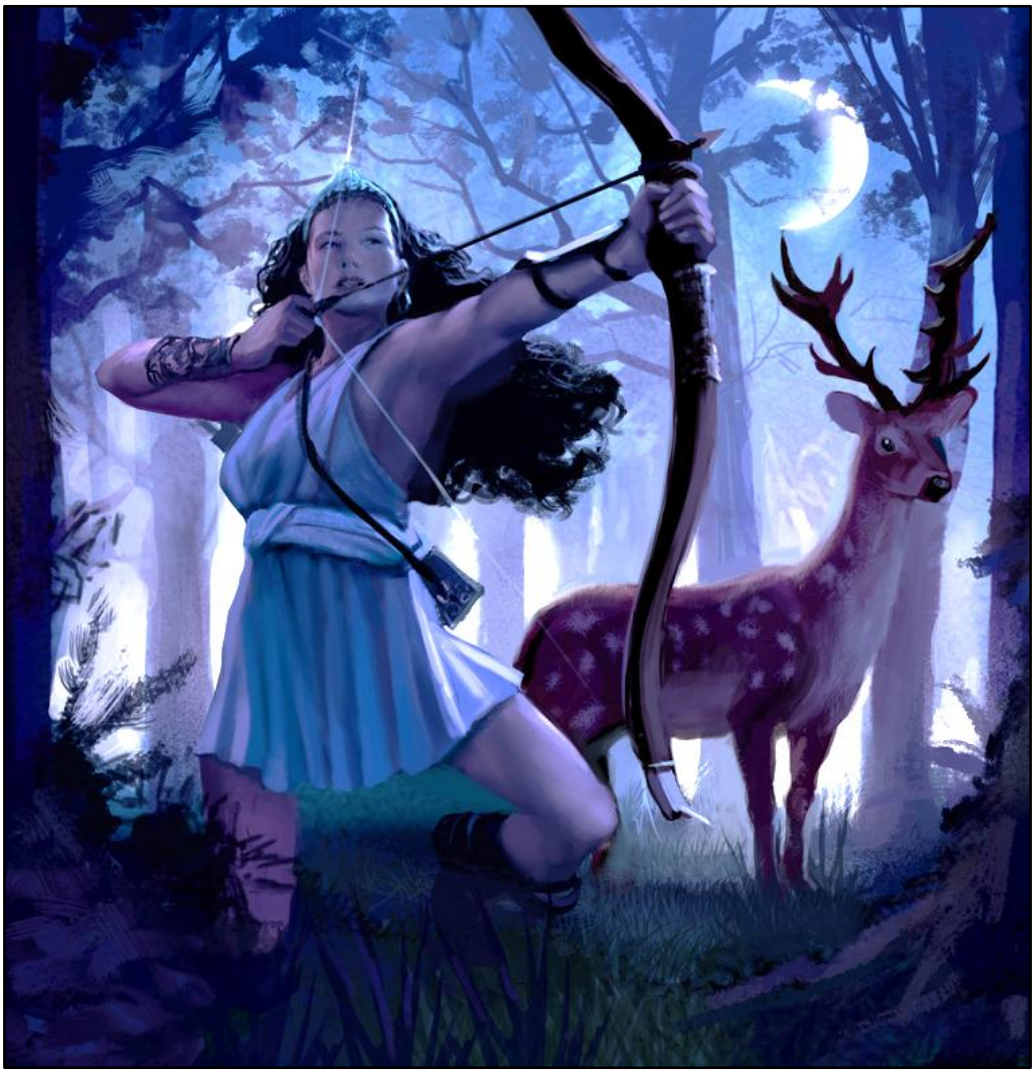

Şekil 42: "Versailles Diana" olarak bilinen bir geyik ile Artemis heykeli. (Mermer, Roma sanat eserleri, İmparatorluk Dönemi) (MÖ 1-2. yy) (İtalya)[103].

[103] **Görsel:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Artemis#/media/Dosya:Diane_de_Versailles_Leochares.jpg (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 22.52).

Leeming (2019), şöyle devam etmektedir:

"Leto onu normal doğum sancıları çekmeden doğurduğu için Artemis doğumun koruyucusu olarak görülüyordu ve dağlarda özgürce koşmayı, av peşinde koşmayı, meşale il geceyi aydınlatmayı yeğlediği oldukça açıktı. Artemis gümüş yayına nihayet kavuşunca bir sürü av köpeğine sahip olunca işte tam olarak öyle yaptı; "Ay Tanrıçası", "yabani şeylerin hanımı", "bakire" ve pek çok başka adla anılır oldu." (Şekil 43)

Şekil 43: Artemis illustrasyonu[104]

[104] **Görsel:** https://tr.pinterest.com/pin/315674255105978392/?lp=true (Ziyaret Tarihi: 10.11.2019, 19.40)

5.3. Orta Avrupa

5.3.1. Trak Kültürü

Trakya Üniversitesi Görsel Kültür Anabilim Dalı başkanı Prof. Dr. Engin Beksaç, Trak Kültürü'nü şu şekilde açıklamaktadır (Beksaç, 2014):

"Traklar Güneydoğu Avrupa'nın, yani Balkanlar'ın büyük bir bölümünde yaşamış ve bu bölgeye Trakya adının verilmesine sebep olmuş bir kültürün sahibiydi. Binlerce yıl bugün Trakya olarak adlandırdığımız bölgede yaşadılar. Bugün de biz onların yaşadığı topraklara Trakya diyoruz. Günümüzde Trakya üç farklı devletin sınırları içinde kalmış olsa da birçok özelliğiyle hala eski Trakya'nın birçok özelliğini yaşatarak, önemli bir kültürel bölge olma özelliğini sürdürmektedir. Farklı dinlerin, farklı dillerin, farklı milli değerlerin etkisi altında kalmış olsa da Trakya hala Trakya olma özelliğini korumaktadır. Trakya hala da Trakya olarak farklı kimliğini korumaktadır.

Günümüz Trakyası; Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan tarafından paylaşılan bir bölge olarak bilinmesine rağmen, gerçekte bu bölgenin sınırları çok daha geniş alanlara yayılmaktadır. Bu eski sınırlar içinde Romanya, Moldova, Makedonya gibi günümüz devletlerinin de dâhil olduğu görülmektedir. Özellikle Romanya ve Moldova bu konunun bilincinde olup, Trak çalışmalarının en önde geldiği ülkeler arasında yer almaktadır. Günümüzde Traklar olarak andığımız kültürün gerçek yayılım alanı doğuda kuzeyde Dinyeper ve Dinyester nehirlerine kadar uzanan bölge olarak teşhi Trak Kültürü'nün yayılım alanı içinde kalmıştır. Özellikle Kuzey Anadolu'da Filyos Çayı çevresine kadar uzayan bu sınırı Orta Anadolu be Batı Anadolu'da belirlemek hayli zordur.

Erken dönemlerde Trak Kültürü'nün eski etkisi altında olduğunu bildiğimiz bir başka yerde Kuzey Ege adaları olmuştur."

Trak Kültürü'nün bazı özgün yapıları vardır. Bunlar "Megalitler"dir. Bu Megalit çeşitlerinden en çok gözüken Dolmen'lerdir. Dolmen, toprakta yan yana aralıklı olarak dizilmiş birkaç büyük yassı taşla bunların üstüne yatay olarak yerleştirilmiş yine büyük yassı taşlardan oluşan tarih öncesi yapısıdır. Mezar olarak kullanıldığı sanılmaktadır[105].

[105] **Kaynak:** http://www.lalapasa.gov.tr/dolmenler (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 19.13)

Prof. Dr. Engin Beksaç, 12.12.2019 tarihinde çıkan bir haberde, dolmenlerin, Trakların yapılanma süreciyle bağlantılı bir anıt tipi olduğunun anlaşıldığını belirterek, "Ana Tanrıça" ile bağlantısını şu şekilde açıklamıştır[106]:

"Dolmenler genellikle mezar anıtları olarak bilinir ama esasında sadece bir mezar niteliğine haiz değildir. Ana Tanrıça kültüyle bağlı bir eser tipidir. Daha çok yılın belirli dönemlerinde yapılan törenlerle yakın bağlantısı vardır. Coğrafi yapı üzerindeki konumlanmaları, içinde yer aldıkları coğrafyanın kutsal niteliğiyle birlikte değerlendirmemizi gerekli kılıyor. 21 Aralık tarihinde, güneşin en alçak konumda olduğu süreçle bağlantılı olduğunu biliyoruz. Dolmenler, bir ölüp dirilme töreninin yapıldığı yapılar olarak karşımıza çıkıyor. Eski yılın ölüp yeni yılın tekrar doğduğu, güneşin ölüp doğma süreciyle ilişkili bir tören ve inanç sistemi var."

Dolmenlerin yapısına dikkat edildiğinde *"ana tanrıça rahmi"* olarak yapıldıklarının çok net görüldüğünü vurgulayan Beksaç, *"Mezar olarak kullanılmış olanları da törensel olarak kullanılmış olan örnekleri de var."* demiştir.

Beksaç, "*Çok ilginç bir biçimde arkeoastronomik değerlendirmelerle anlaşılabilen durumları var dolmenlerin. Güneşin, ayın hareketleri hatta zaman zaman da Orion takımyıldızının hareketleriyle bir kurgu sistemi yaratıldığı artık netlikle anlaşılabiliyor."* diye konuşmuştur[107].

Engin Beksaç, İngiltere'deki Stonehenge ile dolmenler arasında bir bağ kurulabileceğine işaret ederek, şu değerlendirmelerde bulunmuştur[108]:

"Trakya dolmenleri ile İngiltere'nin en önemli tarihi anıtlarından Stonehenge işlevsel açıdan benzerlik gösteriyor. Her iki anıt tipi benzer prensiplere sahip. Stonehenge ile arkeoastronomik açıdan bir bağlantı kurulabilir ama Stonehenge farklı bir tapınak. İşlevsel açıdan benzer bir durumu söz konusu. Törenlerin ve astronomik gözlemlerin yapıldığı, belirli takvimsel işlevlerin görüldüğü bir yer Stonehenge. Bunlarda da (dolmenler) aynı prensipler var. Tabi işlevleri, nitelikleri, yapılış amaçları ve yapan uygarlıklar farklı."

(Şekil 44) (Şekil 45)

---

[106] **Kaynak:** http://www.milliyet.com.tr/galeri/trakyada-stonehenge-benzeri-dolmenler-6099487/1 (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 19.25)
[107] **Kaynak:** http://www.milliyet.com.tr/galeri/trakyada-stonehenge-benzeri-dolmenler-6099487/1 (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 19.26)
[108] **Kaynak:** http://www.milliyet.com.tr/galeri/trakyada-stonehenge-benzeri-dolmenler-6099487/1 (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 19.27)

Şekil 44: "Ana Tanrıça" ile ilişkili olduğu düşünülen bir "Trakya Dolmeni" fotoğrafı (Gündüz)[109].

Şekil 45: "Ana Tanrıça" ile ilişkili olduğu düşünülen bir "Trakya Dolmeni" fotoğrafı (Gece)[110].

[109] **Görsel:** http://www.milliyet.com.tr/galeri/trakyada-stonehenge-benzeri-dolmenler-6099487/1 (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 19.31)

Trakya Dolmenleri'nin dışında Ana Tanrıça ile bağlantılı olan bir yapı ise "Beglik Tash" adlı bir kaya sunağıdır. Primorsko şehrinin birkaç kilometre kuzeyinde, Bulgaristan'ın Güney Karadeniz kıyısında yer alan, Tarihöncesi bir kaya sunağıdır.

Bir Trakya "Güneş Saati" olarak nitelendirmek mümkündür ve devasa taşlardan oluşur. Sadece iki yerde yere dayanan 150 tonluk bir kaya ve bir "rahim mağarası" vardır. Arkeologlar, Erken Demir Çağı (MÖ 10. - 6.yüzyıl), Klasik Antik Dönem ve Orta Çağ'dan kalma seramik eserlerinin yanı sıra, doğal bir mağara sonunda ibadethane olarak kullanıldığını kanıtlayan doğal bir taş sunak bulmuşlardır. Her gün öğle saatlerinde, bir güneş ışığı mağaranın dar girişine girer ve mağaranın arkasına yansır. Bulgar arkeolog Alexander Fol'e göre, bazı Trakya Ana Tanrıça'yı simgeleyen rahim mağaraları, güneş ışığını yalnızca günün belirli saatlerinde, Trakyalılar'ın Güneş Tanrısı'nın Güneş ile ilişkilendirilen cinsel organı tarafından Dünya rahminin veya Ana Tanrıça'nın sembolik döllenme eylemleri olarak gördükleri doğal bir fenomen haline getirme özelliğine sahipti[111] (Şekil 46).

Şekil 46: Beglik Tash[112]

---

[110] **Görsel:** http://www.milliyet.com.tr/galeri/trakyada-stonehenge-benzeri-dolmenler-6099487/1 (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 19.32)
[111] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Beglik_Tash (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 19.17)
[112] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Beglik_Tash#/media/File:Main_Begliktash_BG.jpg (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 19.20)

5.3.1.1. Bendis

Bendis, Trakya'nın Ay'ın tanrıçası; Yunanlılar onu genellikle tanrıça Artemis ile özdeşleştiriyorlardı. İki mızrakla sık sık temsil edilir[113].

Trakya'nın bitişiğindeki alanların yanı sıra, Bendis kültü yalnızca Atina'da öne çıktı. Mora Yarımadası Savaşının patlamasında, Atinalılar tanrıça için bir tapınağın kurulmasına izin verdi ve kısa süre sonra onun için bir devlet festivali olan "Bendideia"yı yarattı. İlk kutlama, MÖ 429'da Atina'nın liman kenti olan Pire'de yapıldı. Festival iki alayı, at sırtında bir meşale yarışını ve bir nöbeti içeriyordu[114].

Bendis öylesine ilkel ve kökenleri zamanın sisi içinde kaybolmaktadır. Trakyalı göçmenler onu çok popüler olduğu Yunanistan'a getirdi. Yaklaşık MÖ 428'de, Bendis Atina yakınlarında resmi bir devlet kültüne sahipti. Trakyalılar kendilerini komşularından almış, krallıkları esas olarak şu anda Romanya ve Moldova'da olan Dacians, aynı zamanda modern Bulgaristan, Macaristan ve Ukrayna'nın bazı kısımlarını da içeriyordu. Bendis başlangıçta İskit kökenli olduğu düşünülmektedir[115].

Şimdi Bendis olarak bilinenler, Yunan vizyonuyla süzülme eğilimindedir. Onuruna rağmen, aynı zamanda yabancı bir tanrıça olan saygısızlık olarak kabul edildi. Trakya kimliğini asla dökmedi (Olimpiyat panteonuna dahil olan Dionysos'un aksine). Yunanlılar, Bendis'i Artemis ve Hekate ile birlikte tanımladılar[116].

Bendis'in adı "Ay" veya "büyülemek" olarak yorumlanır. "Büyülemek" evlilik veya şamanizmi gösterebilir: Bendis farklı âlemleri birbirine bağlar. Trakya Binicisi, Süvari veya Kahraman adında adı verilen ruhun annesidir. İnsanoğlu güçleri o kadar büyük ki oğlunu erkek yardımı olmadan kendisinden çıkardı. Anne ve oğul birlikte taşınırlar. Hristiyanlık sonrası, Bendis'in unvanı Meryem Ana'ya ve yerel kadın azizlere devredilmiştir[117] (Şekil 47).

[113] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Bendis (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.20)
[114] **Kaynak:** https://www.britannica.com/topic/Bendis (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.21)
[115] **Kaynak:** http://occult-world.com/thracian-gods-goddesses/bendis/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.22)
[116] **Kaynak:** http://occult-world.com/thracian-gods-goddesses/bendis/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.23)
[117] **Kaynak:** http://occult-world.com/thracian-gods-goddesses/bendis/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 03.24)

Şekil 47: "Artemis Bendis". Helenistik Dönem pişmiş toprak heykel (MÖ 350-300) (Louvre Müzesi, Paris, Fransa)

5.3.2. Kelt Kültürü

Keltler, ilk binyılda Batı ve Orta Avrupa'nın çoğuna hâkim olan büyük ama çeşitli bir grup insandı. İlk olarak Orta Çağ'da Demir Çağı'nın sonunda ve Tunç Çağı'nın başında yaşadılar. Etkileri ve güçlerinin doruğunda, Kelt işgali altındaki topraklar, Atlantik Okyanusu'ndan Kuzey Denizi'ne ve Karadeniz'e kadar yüzlerce kilometre uzunluğundaydı. Keltler bazı kültürel özellikleri paylaştı. Örneğin, ortak bir dile, geleneklere, dine ve kendine özgü sanatsal bir tarza sahiptiler. Fakat birçok yönden onlar çok çeşitli bir gruptu. Kelt halkı bir ırk, bir milliyet veya bir insan kabilesi olarak tanımlanamaz. Ortak dillerinin farklı lehçelerini bile konuştular (Matson ve Roberts, 2010) (Şekil 48).

Şekil 48: Avrupa'da Kelt kültürüne ait bir ev rekonstrüksiyonu.

Price (2011), Keltler hakkında şöyle bahsetmektedir:

"Modern dünyada Kelt diye anlatılan insanları tanımlamak zor değildir. Keltler İrlanda ve Britanya Adaları'nm batı kıyıları, kendilerini Fransız'dan çok Breton olarak düşünen Brittany sakinleriyle birlikte, ismen Galler, İskoçya, Cornvvall ve Man Adası sakinleridir. Bu yerleri birleştiren ortak faktör paylaşılmış bir Kelt olma algısına dayanan bir

ulusal ya da bölgesel kimlik kavramıdır. Bu, evrensel olarak konuşulmasa, hatta Cornwall ve Man durumunda olduğu gibi yok olduktan sonra diriltilmesi gerekmiş olsa bile, Kelt dillerinin sürdürülmesiyle birlikte gitmektedir.

Bu bölgeler arasındaki bağlantılarla ilgili kuşku olamazken, son yıllarda bunların tanımlanması için Kelt sözcüğünün kullanılması hakkında tartışmalar çıkmıştır. Bu mesele hakkındaki fikirler keskin bir şekilde bölünmüş olarak kalmaktadır, fakat özellikle Kelt Mitolojisi üzerine geçen birkaç senedir Britanya ve İrlanda'da sürdürülen genetik incelemeler bugün Kelt'in ne demek olduğu üzerine yeni bir ışık tuttuğundan tartışma düşünülmeye değer."

Kelt karakterleri ve hikâyeleri çoğunlukla İrlanda, İskoçya, İngiltere ve Galler'den gelmektedir. Diğer önemli alanlar arasında küçük Man Adası, Brittany (Fransa'nın en batı yarımadası) ve Galya bulunmaktadır. Kelt halkı geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Birçok farklı sosyal grup ve sınıftan oluşuyorlardı. Bu çeşitliliğe rağmen, Kelt halkı bazı dini inanç ve gelenekleri paylaştı. Mısırlılar, Yunanlılar ve diğer insan grupları gibi, bu inançları onurlandırmak, çevrelerindeki dünyanın gizemlerini açıklamak ve eşsiz kültürlerini kutlamak için hikâyeler hazırladılar. Kelt halkı doğa, sanat, el sanatları, dil, müzik, sihir, aşk ve savaş yönlerini temsil eden bir tanrı panteonuna tapıyorlardı. Macera, mizah ve tutku dolu hikâyeler anlattılar (Matson ve Roberts, 2010).

Leeming (2017), ise Keltler hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Kelt kültürünün kökeni belirsizdir. Bazı bilim insanları MÖ 3.binyılda Orta Avrupa'da Keltçenin ilk hali denebilecek bir Hint-Avrupa dili konuşan bir halkın var olduğunu öne sürmüşlerdir. Diğerleri bu kültürün başlangıcını MÖ 2.binyıla tarihlendirir. Daha somut iddialar Orta Avrupa Hallstatt kültürünün başlangıcını MÖ 9.yy'a tarihlendirir. Genelde, MÖ 5.yy'daki Avrupa'nın aristokrat-savaşçı La Tene kültürünün, Kelt kültürü olduğu düşünülür. Yunan tarihçiler Heredot ve Miletli Hecataeus'un yazılarından, ilgili dinleri konuşan Kelt halklarının MÖ 500'de Orta ve Batı Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde yaşamış olduklarını biliyoruz. MÖ 4.yy'ın başlarında Romalıların Celtae ya da Galli dedikleri Kelt kavimleri, Roma'yı yağmalamışlardır. Bundan kısa bir süre sonra artık Galatlar denen Keltler doğuya ilerleyip, Küçük Asya'da Galatya denen şehri kurmuşlardır. Bu arada MÖ 5. ve 1.yy'lar arasında Keltler batıda Fransa'nın Brötanya bölgesine ve Büyük Britanya Adaları ile İrlanda'ya göç etmişlerdir. Jül Ceaser MÖ 50'lerde Britanya'daki Keltlerle daha öncesinde de Almanya ve Fransa'nın Galya olarak bilinen bölgesinde yaşayan

Keltlerle savaşlar yapmıştır. Ceasar İrlanda'ya hiç ulaşamamış, sadece Galler ile İskoçya'da küçük zaferler elde etmiştir. Günümüzde Kelt halkının Galca konuşan bir dalı İskoçya ve İrlanda'daki nüfusa hakim olurken Britanya Adaları'nda Keltler Galler'de, Cornwall'da ve Brötanya'da yaşarlar. Britanyalı (British) kelimesi, Britanya Adaları'nda yaşayan Keltlere verilen isimden yani Briton, Bryttas kelimesinden türetilmiştir."

Price (2011), Kelt kültürünün yayılımından bahsederken şunları söylemiştir:

"Avrupa Demir Çağı ve Yunanistan ve Roma'nm klasik yükseliş döneminde Keltler, Orta Avrupa'da Roma İmparatorluğu'yla kuzeyin Germen kabileleri arasında, batıdaki İberik Yarımadası'ndan doğuda şimdi Türkiye'nin bir parçası olan Anadolu'ya kadar muazzam bir hilâli işgal etmekteydiler.

M.Ö. beşinci yüzyılda Demir Çağı'nda Kelt kabilelerinin kıta Avrupa'sından adaların daha önceki halkını yerinden ederek ve kendileriyle birlikte bu yapıtların örneklerinin ilk kez bulunduğu Avusturya'daki Halstatt ve İsviçre'deki La Tene siteleriyle adlandırılan kültürel uygulamaları ve sanat tarzlarını getirerek Britanya ve İrlanda'yı istila ettikleri düşünülmektedir. Bunun kanıtı Britanya ve İrlanda dâhil, Avrupa'nın her tarafındaki sitelerde bulunan kılıç ve kalkanlar gibi Halstatt ve La Tene'deki örneklerle bariz stil benzerlikleri taşıyan arkeolojik yapıtlara dayandırılmıştır. Bu iki site, sonradan göç ve fetihlerle Avrupa'ya yayıldığı düşünülen Kelt kültürünün merkezi olarak kabul edilmiştir."

Keltlerin en önemli özelliklerinden biri de Megalitik anıtlardır. İlerleyen kısımlarda bunlara değineceğiz.

Megalit: "Megalit bir yapı veya anıt oluşturmak amacıyla kullanılan büyük bir taştır. Bu yapılar bir veya birkaç megalitten oluşabilir. Megalitik sıfatı bu tür taşlardan yapılmış anlamını taşır, taşlar harçla değil birbirlerine geçmeli olarak bir arada dururlar. Sözcük, Yunanca "μέγας megas (büyük)" ve "λίθος lithos (taş)" sözcüklerinden türetilmiştir[118]. Megalitler başlıca iki grupta toplanabilir. Bunlar; Kromlek, Dolmen ve Menhir. Şimdi kısaca bunlara değineceğiz.

Altunay (2019), "Megalitler" hakkında şu şekilde bahsetmiştir:

[118] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Megalit (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019, 22.46)

"Megalit, Yunanca'da "büyük taş" anlamına gelen ifadeden türetilmiştir. Avrupa ve Asya'nın ve Ortadoğu'nun çeşitli yerlerinde bulunan Menhir ya da Dolmen diye adlandırılan çeşitli anıt taşlarını belirtmekte kullanılır."

Kromlek: Dayanak gerektirmeden ayakta duran taşlar; bunlar yalnızken menhir, bir doğru veya daire şeklinde dizilirse "Cromlech" (Kromlek) adını alırlar. Paralel düzenlenmiş bir döşemeyi taşıyan taşlardan meydana getirilen odalara dolmen denir, bunlar mezar odalarıdır. Bu mezar odalarının üstü toprakla örtülürse, ortaya çıkan tepeciklere tümülüs veya höyük adı verilir[119] (Şekil 49).

Şekil 49: "Kromlek" yapısına uygun bir örnek olan "Stonehenge" (İngiltere)[120]

Dolmen: Bir üst iki veya daha fazla dikey taşı durduran yatay bir taş levhadan yapılmış büyük bir anıt. Dolmenler Kelt bölgesinde bulunur, ancak özellikle Britanya ve İrlanda'nın kırsal bölgelerinde bulunur. Dolmen kelimesi Bretonca ve "taştan masa" anlamına geliyor. Yapılar çok büyük masalara benziyor. Bu nedenle, bazen Kelt döneminde druidler tarafından inşa

[119] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Megalit (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019, 22.47)
[120] **Görsel:** https://earth-chronicles.com/histori/some-stones-of-stonehenge-appeared-here-before-the-arrival-of-people.html (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 19.10)

edildikleri yanlış modern inanışa dayanarak, "druid'in tabloları" veya "sunakları" olarak adlandırılırlar. Aslında Kelt halkını bekleyen tarih öncesi anıtlardır. Bilim adamları, 6.000 yıl önce inşa edilmiş olduklarını tahmin ediyorlar. Arkeologlar insanların bazen dolmenlerin altına gömüldüğüne dair kanıt buldular. Bu nedenle, bazı uzmanlar onlara portal mezar olarak adlandırmayı tercih ediyor. Ayrıca Galce cromlech kelimesi tarafından da adlandırılırlar (Matson ve Roberts, 2010) (Şekil 50).

Altunay (2019), "Dolmen" yapılar hakkında şöyle bahsetmiştir:

"Briton dilinde "men" (taş) kelimesinden gelmektedir. Tanım olarak dikey taşlar üzerinde duran bir veya birkaç yatay taş blokundan meydana gelen anıttır. Yapılan kazılar Dolmenler'in aslında kum ve toprak örtülü Tümülüslerin mezar odalarının taş yapıları olduğunu ve ancak zamanla bu yapılanrın kaldığını ortaya koymuştur."

Dolmen, toprakta yan yana aralıklı olarak dizilmiş birkaç büyük yassı taşla bunların üstüne yatay olarak yerleştirilmiş yine büyük yassı taşlardan oluşan ve genellikle mezar olarak kullanılmış olan tarih öncesi yapılardır. Megalit kültüre ait yapılar içinde en sık karşılaşılan yapılardır ve küçük taşlar ve topraktan oluşan Tümülüsler ile kaplanmış olarak bulunurlar. Neolitik anıtlar, neolitik toplumların kültürlerini ve ideolojilerini de gösterirler. Anıtların ortaya çıkışı ve işlevleri sosyal gelişmenin göstergeleri olarak kabul edilebilir[121].

[121] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Dolmen (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019, 22.48)

Şekil 50: "Dolmen" yapısına bir örnek (İngiltere)[122]

Menhir: Menhirler, 10-12 metre yüksekliğinde dev taşlardır. Menhirlerin çoğunun mezar taşı olduğu ispatlanmıştır. Büyüklükleri sebebiyle de, sanki canlıymışlar gibi halk masallarına konu olmuşlardır. İlgili efsanelerde menhirler doğarlar, büyürler, dans ederler ve ağlarlar. Bazı menhirler tarihî bir hatırayı sonsuzlaştırırlar. Menhirler, toprak sınırını belirtmek için de kullanılmış olabilirler. Menhirlerin dikilme sebeplerine en uygun açıklama ise, bunların ilkel idoller, yani dinî semboller olduklarıdır. Genel olarak yalnız duran menhirler, bazen bir çizgi üstünde dizilmiş de olabilirler. Daire şeklinde dizilmiş olanlar, belki dinî anıtlar veya kurban sunaklarıydı[123] (Şekil 51).

Altunay (2019), "Menhir" yapılar hakkında şöyle bahsetmiştir:

"Dik bir taştan meydana gelmiş anıt. Menhirlerin ne amaçla dikilmiş olduğu tam olarak saptanmamakla birlikte kült yapıları olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Çeşitli geometrik figürler oluşturacak şekilde dizilmiş Menhirlere de rastlanmıştır. (3-4 km boyunca uzanıp 30 sıra meydana getiren ve 2935 menhirden oluşan Karnak Menhiri). Dairesel dizilmiş menhirlere Kromlek (Chromlech) denir."

[122] **Görsel:** https://pixabay.com/photos/england-dolmen-carreg-samson-1022191/ (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 19.34)
[123] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Menhir (Ziyaret Tarihi: 10.12.2019, 22.49)

Şekil 51: "Menhir" yapısına bir örnek (İngiltere)[124]

Altunay (2019) "Dolmen" ve "Menhir" yapıların farklı coğrafyalardaki dağılımından şu şekilde bahsetmektedir:

"Menhir tapımlarının Orta Çağ'da da sürdüğünü, Challlslmldmdkn'ın 789'da ağaç, su kaynakları tapımı ile birlikte taş tapımını da yasakladığını görüyoruz.

Menhirler ve Dolmenler Türkiye'de dâhil, Avrupa'nın birçok yerinde göze çarpmaktadır. Menhirlere ve Dolmenlere Kafkasya'da, Akdeniz bölgesinde, Filistin ve Ürdün'de, hatta Afrika'da ve özellikle de Senegal'de dahi rastlanmaktadır."

Megalitik anıtların yanısıra Kelt halkının inançlarından da bahsetmek gereklidir. Bu açıdan düşünüldüğünde geniş bir inanç ve mitoloji vardır.

Price (2011), Kelt inançlarından şöyle bahsetmektedir:

"Sözel bir kültürde yaşayan insanların 2,000 yıl kadar önce düşündükleri şeyleri yeniden oluşturmaya çalışmak tamamen imkânsız bir iştir, onun için Britanya ve İrlanda'nın Hıristiyanlık öncesi dini hakkında özel ayrıntılar verilmesi zordur. Kelimelerle bize kalan her

[124] **Görsel:** https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Merrivale_menhirs-4.jpg (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 19.15)

şey, ilk Hıristiyanlık döneminde çoğunlukla pagan dinsel çağrıştırmalardan temizlenmiş mitoloji bakiyesidir. Arkeoloji ve klasik kaynaklar bilgimizi arttırabilir ama neticede her ikisi de gerçeğe doğrudan değil, uzaktan yapılmış yorumlamalardır.

Hıristiyan olmadığı için artık paganizm denilen Kelt dini çoktanrıcılığın bir biçimiydi ve onun muazzam tanrı ve tanrıçalar panteonu doğal dünyanın farklı yönleri -gök, güneş, nehirler, dağlar ve diğer birçokları- ile ilişkiliydi. Bu tanrılardan bazılarına tüm kabilelerde ve şimdi farklı ülkeler olarak düşünebileceğimiz yerlerde yaygın olarak tapılmaktaydı, bazılarıysa yerel, bir kabileye ya da belli bir yere özgüydü. Bu dinin uygulanışı esas olarak seçilen tanrı ya da tanrıçaya kendisini başarılı bir hasat ya da savaşta zafer şeklinde gösterecek olan iltimasını kazanmak için adak sunmayı gerektirmiş gibi görünmektedir. Eğer mitolojiye bakılacak olursa, istenilen cevabı almak için sık sık uzun gecikmelere yol açarak tanrı ve tanrıçaların iltiması elde edilmeden, küçük ya da büyük hiçbir girişimde bulunulmazdı."

Bu noktada, Kelt halkının Öbür Dünya'ya duyduğu inanç çok önemlidir. Kelt halkı için Öbür Dünya önemlidir. Bu açıdan ayinler ve törenler düzenlemişlerdir.

Price (2011), şu şekilde anlatmaktadır:

"Bataklık cesetlerinin yorumlanışı çok çeşitlidir, ama en yaygın olanı idam edilmiş ya da kurban diye öldürülmüş hüküm giymiş suçlular ya da savaş esirleri olduğunu öne sürmektedir. Ölümleri muhtemelen idamla kurbanın bir bileşimiydi. Cesetlerin korunacakları bataklıklara konulması, belki de bu yerler toprakla su arasında eşik, böylece canlılar dünyasıyla ölüler âlemi arasında bir çeşit ara halini temsil ettiği düşünüldüğü için, muhtemelen kasıtlıydı. Eğer durum buysa, o zaman bu insanlar, Kelt dinine göre, öldüklerinde Öbür Dünya'ya, ataların, tanrı ve tanrıçaların dünyasına girmekten alıkonulmuşlardı.

Bu Öbür Dünya'nın yeraltında olduğu, göl ve nehir gibi su kitlelerinin de onunla insanlar âlem arasında bir geçiş bölgesini temsil ettiği düşünülmekteydi. Tören kılıçları ve mücevherat gibi kıymetli nesnelerin göllere ve nehirlere fırlatılması Öbür Dünya'da yaşayan tanrılara doğrudan başvurmanın bir yolu olmuş olabilir. Kutsal siteler genel olarak dinde önemli bir rol oynamış görünmektedir ve belli sulara bir şeyler atarak adak sunmanın yanı sıra, druidler genellikle belli meşe, fındık ve porsuk ağaçlarından oluşan korularda törenler düzenlemişlerdir."

Ayrıca Kelt takvimleri de yapılan ayinler ve törenlerle ilintilidir.

Price (2011), şu şekilde devam etmektedir:

"Imbolc, kuzulamak üzere olduklarının ve kışın nihayet bitmekte olduğunun bir işareti olan koyunlarm süt üretmeye başlamasıyla ilişkilendirilen bir zamanda, Şubat başındaydı. Daha sonraki Hıristiyan takviminde Azize Brigid Günü haline gelen festival, tanrıça Brigid'e adanmıştı. Bunu hayvanların yazlık otlaklarına götürüldüğü 1 Mayıs'taki Beltane izlemekteydi. (Birçok ülkede bu, Keli takvimiyle alâkalı bir şeyden çok Uluslararası Emek Günü'nü belirtse de, halâ bayram olarak devam etmektedir.) Lughnasa 1 Ağustos'ta kutlanmaktaydı ve tanrı Lugh'a adanmıştı. Bu, insanların başarılı bir sonuç elde etmek için adaklar sunduğu hasat mevsiminin başlangıcıydı. Hıristiyan takvimindeyse başarılı bir hasat alındıktan sonra teşekkür edilir. Bu, çoktanrılı ve tektanrılı dinler arasındaki farklardan birisini göstermektedir. Çoktanrılıda tanrılara adaklar başarıyı güvenceye almak için bir olay olmadan evvel sunulurken, müşfik bir tanrının takipçileriyle ilgilendiği düşünülen tek tanrılı dinlerde adaklar şükran işareti olarak olaydan sonra sunulur.

Kelt takviminin son festivali 1 Kasım'da yazın bitişini ve kışın başlayışını belirten Samhain'di. Bu, sığırları kış boyunca doyurmaktansa kesmenin geleneksel zamanıydı ve çoban ateşlerinin yakılmasıyla belirtilmekteydi. İngiliz geleneği olan 4 Kasım Çoban Ateşi Gecesi'nin öncüsü olarak görülebilir, ayrıca Hıristiyan Kilisesi'ndeki imanla aynlanlarm anıldığı Tüm Azizler Günü'dür. Öncesi akşamı bugün ismi Tüm Azizler Günü'nün eski ismi Tüm Kutsanmışlar Günü'nün öncesi akşamı All Hallow Even'in bozulmasıyla türemiş bir isim olan Halloween diye kutlanmaktadır."

Keltler için "Ana Tanrıça" kavramı da çok önemliydi. Anneler, koruyucular, bakıcılar ve ırkların, toprakların, kahramanların ve kralların yaratıcısı olarak kabul edilen kadınlar. Kadın tanrıları genellikle doğurganlık ile dernekleri için saygı görür. İrlandalı Kelt tanrılarının en önemlilerinden biri olan Ana ya da Danu, ondan adını alan Tuatha Dé Danann tanrılarının annesiydi. Ayrıca İrlanda'nın zengin toprağı ve yemyeşil peyzajı ile ilişkilendirildi. Galli mevkidaşı Dôn da önemli çocuklara sahipti ve doğurganlık konusunda güçleri vardı. Tanrıça Domnu, Fomorian lider Indech'in annesi olarak seçildi. Ayrıca, tüm Fomorianların annesi olarak da adlandırılır. Kelt ana tanrıçası, her biri bir hayvan, bir balık ve bir meyve sepeti gibi farklı bir öğeye sahip olan üç kadın olarak tasvir edilmiştir (Matson ve Roberts, 2010).

5.3.2.1. Danu

Adını kendisinden alan Tuatha Dé Danann'in annesi veya baş sağlayıcısı. İrlandalı bir ana tanrıça için birkaç isim olabilirdi veya bazı tanrıçalar da benzer bir işlevi yerine getirmiş olabilir. Bir olasılık, her bölgenin biraz farklı bir adla tanrıça olarak adlandırılmasıdır. Bazıları İrlanda'nın annesi ve zengin, verimli topraklarının kaynağı olarak Ana veya Anu'ya saygı duyuyordu. Ayrıca, özellikle Munster eyaletinde, başarı ve servetle de bağlantılıydı. İkiz dağlar var onun adını taşıyor (Matson ve Roberts, 2010) (Şekil 52).

Leeming (2019), Tanrıça "Danu" hakkında şöyle bahsetmektedir:

"Avrupalı Keltler arasında Ma ismi, Danu ya da Anu, yani sularıyla Tuna (Danube) nehrini oluşturan Ana biçimini alır. Daha sonra ise İrlanda'da ana tanrıça olmuştur.

İrlanda kıyılarına, oradaki acımasız Firbolg'a karşı savaşmak için ayak basmış son kavim olan Tuatha de Danaan kavmi içinde elinden herşey gelen Daghda ve birçok hüneri olan Lugh vardı. Ama Don veya Dunay'da denilen Danu, bir zamanlar büyük okyanusun kıyılarından Tuna ırmak boylarına kadar uzanan topraklarda yaşayan tüm Kelt halklarının anası, önde geliyordu. Danu, o sularda oturuyordu ve Keltler Galya topraklarında İngiliz adalarına kaçarken halkın kalbinde yaşadı.

Bu en eski ana, insanların geçmişini, yaşamını ve hukukunu sağlıyordu. Onun günlerinin en kutsalı ise aydınlığın geceye kadar en uzun sürdüğü "orta yaz arifesi"ydi; ellerinde meşaleler taşıyan insanlar, yeni ekilmiş tarlaları, sığırları ve Danu'nun bu yeşil sahillere ilk geldiği böyle bir günü kutlarlardı."

Danu, baba tanrı olan Dagda ile bağlantılıydı. Annesi, kızı ve bazen karısı olarak tanımlandı. Ayrıca Dian Cécht, Ogma ve Lugh dâhil olmak üzere çeşitli İrlanda tanrılarının annesi olarak seçildi. Galler'de, Dôn olarak biliniyordu (Matson ve Roberts, 2010).

Şekil 52: Tanrıça "Danu" illustrasyonu[125]

[125] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/425097652327303594/ (Erişim Tarihi: 14.12.2019, 02.12)

5.3.2.2. Brigid

Çok sayıda ismin, birçok bölgenin ve birçok erdemin İrlanda tanrıçasıdır. Galler'de, "Gelin" olarak bilinir. İngiltere'de ona "Brigantia" denir. Adı "ateşli ok" veya "yüce bir" anlamına gelebilir. Brigit ateş tanrıçası, gübrelemeli ot, sığır, mahsul ve şifa tanrıçasıdır. Aynı zamanda şairlerin ibadet ettiği bir şiir tanrıçasıdır. "Ana Tanrıça" olarak bile bahsedilmektedir. Brigit, baba tanrı Dagda'nın kızıydı. Daha az tanınmış iki kız kardeşi vardı. Her ikisi de Brigit olarak adlandırıldı. İki küçük kız kardeş muhtemelen baskın olan Brigit'in diğer yönleridir. Birlikte ele alındığında, üç kadın üçlü bir tanrıça oluşturur. Bu üçlü özellik, Brigit'in yüksek statüsünün ve Kelt halkı için öneminin bir göstergesidir, çünkü üç sayısı genellikle iktidar ve sihir ile bağlantılıdır (Matson ve Roberts, 2010) (Şekil 53).

Leeming (2019), tanrıça "Brigit" hakkında şöyle bahsetmektedir:

"Ataerkil sistemlerde tanrıçanın güçlerini başkalaşıma uğratmanın özellikle etkili bir yolu, Kelt kökenli Briganteler'in ana tanrıçası Brigid'in ele alınışında açıkça ortaya serilir. Brigid, yazılı sözün yaratıcısı, güçlü bilgelik Ay tanrıçasıydı. Hıristiyanlık öncesi çağda rahibeleri kutsal bir ateşi onun şerefine hep canlı tutarlardı. Brigid, bu gelenek aracılığıyla Yunan ocak tanrıçası Hestia'ya ve onun Roma'daki dengine, yani iffetli bakire müritleri Vesta'ya bağlanır. Keltler arasında Hıristiyanlık başat din haline geldiğinde, Brigid göz ardı edilemeyecek kadar popüler olduğu için, Saint (Azize) Brigid olup çıktı; bazılarına göre o, İsa'nın doğumunda Bakire Meryem'in ebsiydi.

Uzun zaman önce birgün, parlak bir ateş sütununda tan zamanı doğan Brigid büyük öğretmendi. Onun tapınağındaki rahibeler, ateşin kız evlatları, demir eritip işlemek için ateşten yararlanma, yazı yazma, onun kutsal pınarlarından ve kuyularından çıkan suyla hastaları iyileştirme hakkında köylerdeki kadınlara bilgi taşıdılar."

Altunay (2019b), ise şu şekilde anlatmaktadır:

"Söz edilmesi gereken bir önemli tanrıça da kültüne bütün İrlanda'da rastlanabilen Brigit'tir. İleride Hıristiyan azize Saint Brigit'e dönüşecek olan bu tanrıça bazen iki kız kardeşi ile de gösterilmektedir. Brigit, el aletleri, şiirler ve şifacılıkla ilgilendirildiği gibi kehanetle de ilgilendirilmiştir. Brigit ile ilgili en önemli özellik, bereket kültleri ile olan ilişkisidir. Özellikle Doğa'nın yeşillenmesi ile de alakalı olan Brigit kültünün en önemli günü en önemli bayramlardan biri olan Imbolc'tur."

Şekil 53: Tanrıça "Brigid" illustrasyonu[126].

[126] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/223631937727389207/ (Erişim Tarihi: 10.11.2019, 22.57)

5.3.2.3. Morrigan

İrlanda savaş tanrıçasıdır. Badb ve Macha ile birlikte savaş tanrıçası üçlüsünden biri. Birlikte Mórrígna denir. Mórrígan bazen İrlandalı baba tanrısı Dagda'nın eşidir. Fomorian'ların Mag Tuired'da Tuatha Dé Danann'a saldıracağını tahmin etti. Mórrígan, eski bir domuz, güzel bir bakire veya kara karga gibi görünebilecek bir şekil değiştiriciydi. En büyük güçleri kimin yaşayacağını ve kimin öleceğini seçtiği savaşta ortaya çıktı. Savaşın kurbanlarını bulmak için bir karga biçiminde savaş alanlarına uçtu. Bazen bir nehrin dibindeki çamaşırları yıkayan bir kadın olarak ortaya çıktı (Matson ve Roberts, 2010) (Şekil 54).

Morrígan, İrlanda'nın ölüm ve kader tanrıçasıdır. Tüm büyük savaşların hemen öncesinde kaderin tanrıçası olarak görünen Morrígan, hem büyük kahramanlara hem de tanrılara kehanet ve iyilik sunar. Hayalet Kraliçe olarak, savaş alanını, ölüleri uzaklaştırmak için kuzgunların komploları olarak çevreler. Aynı anda İrlanda'nın en güçlü tanrıçalarından oluşan tek bir tanrı ve üçlü bir tanrıçadır. Kocası, büyük savaşlardan önce peygamberlik için kendisine gelen Büyük Tanrı Dagda'dır. İrlanda manzarasının karşısındaki birçok kutsal yer onu onurlandırıyor[127].

Morrigan, bazen basitçe Morrigan veya Morrigu, Gaelic Mór-Ríoghain'in açılılaşmış şeklidir. Uzmanlar bu adın tam etimolojisi konusunda aynı fikirde değiller, ancak Avrupa'daki benzer kelimelere bağladılar, Mór ile "terör" (İngilizce "kabus" anlamına gelir) anlamına gelen bir Proto-Hint-Avrupa kelimesine bağlandılar[128].

Morrígan, orta çağdaki İrlandalı yazarlar tarafından ruhları, özellikle kötü niyetli kadın ruhları ve canavarları ile ilgili olarak arketip bir figür olarak görülüyordu. Bu uzmanlar "Morrígna" gibi ruhlara atıfta bulundu. Bunun özel bir örneği, Latin Vulgate İncil'den Orta Doğu "Lamia" ve iblis tanrıçası "Lilith"i tarif etmenin bir yolu olarak kullanılan "Morrigan" terimidir. Sıklıkla "Hayalet Kraliçe" olarak adlandırılır ve ölülerle olan ilişkisini kabul eder[129].

Tanrıça Morrigan yaşam döngüsünü temsil etti, hem doğum hem de ölümle ilişkilendirildi. Onun adı büyük kraliçe veya hayalet kraliçe anlamına gelir. Arthur efsanelerinde "Morrigu", "Morgane", "Morrighan" ve "Morgan le Fay" gibi çeşitli şekillerde

[127] **Kaynak:** https://mythopedia.com/celtic-mythology/gods/morrigan/ (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 01.23)
[128] **Kaynak:** https://mythopedia.com/celtic-mythology/gods/morrigan/ (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 01.24)
[129] **Kaynak:** https://mythopedia.com/celtic-mythology/gods/morrigan/ (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 01.25)

yazıldığından. Üçlü Tanrıçalardan biri, farklı yönleri Anu (doğurganlık kızı), Badh (kaynayan anne kazanı) ve Macha (ölüm kronu) ya da Nemain ile temsil ediliyor[130].

Şekil 54: Tanrıça "Morrigan" illustrasyonu[131]

[130] **Kaynak:** https://www.goddess-guide.com/goddess-morrigan.html (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 01.26)
[131] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/600315825308612514/ (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 01.43)

5.3.3. Germen Kültürü

Geçen yüzyıl boyunca, arkeoloji bize antik yazarların Germenlerin nasıl yaşadıklarıyla ilgili pek bilgisi olmadığını gösterdi. Ayrıca arkeoloji, Romalılar gelmeden önce Germanya'nın nasıl yaşadığıyla ilgili bilgi alabileceğimiz tek kaynaktır. Cermenler kendileriyle ilgili pek bir şey yazmamış, tarihlerini sözel yollardan aktarmışlardır. Roma'yla temas kurduktan sonra yazmayı öğrenmişler ve uzun bir dönem için sadece özel ve sınırlı amaçlar için kullanmışlardır. Oysa Cermen halkının tarihi herhangi bir mensubunun yazılı kaydından çok öncelere uzanır[132].

Arkeoloji ise bizi çok daha eski dönemlere götürebilmektedir. MÖ 1300'lü yıllar civarında, bugün güney İsveç olarak adlandırdığımız, Jutland (Kuzey Denizi ve Baltık Denizi arasında kalan başparmağa benzer yarımada) bölgesinde görkemli bir medeniyet oluşmuştu. Bu kültürün insanları bronz ve altından muhteşem nesneler yapmış ve insanlara, hayvanlara ve gemilere dair esrarengiz sahneleri kayalara oymuşlardı. Bu halklar Cermenlerin ataları olabilir. Ancak çoğu modern araştırmacı, MÖ 500 ve 400'lü yıllar arasına kadar kuzeyde yaşamış herhangi bir grubu Germen olarak tanımlamanın doğru olmayacağını düşünmektedir[133] (Şekil 55).

Evrenin yaradılışı, tanrıların savaşları ve aşkları, dünyanın sonu gibi bir çok mitleri vardır. Cücelerden devlere kadar birtakım mitolojik varlıkların yaşadığı bizim dünyamıza paralel başka dünyaların da olduğunu ve buralara Midgard dendiğini tasavvur ederler. Tanrıların kültürleri kavgacı ve heybetlidir. Gerçek ve mitolojik dünyalar, ölmüş kahramanların ruhlarının eşsiz ödüllerini aldıkları baş tanrı Odin'in büyük salonu Valhalla'da bir araya gelirler. Nors tanrılarının hikâyeleri esas olarak kulaktan kulağa anlatılarak nakledilmişlerdir[134].

Leeming (2017), İskandinav mitolojisinin aslında Germen mitolojisinin bir kolu olduğunu vurgulayarak şunları söylemektedir:

"İskandinav mitolojisi, Germen mitolojisinin bir boyutudur, esasen İskandinav terimi, Kuzey Germen mitolojisi için kullanılır. İskandinav mitolojisiyle diğer Germen halklarının (örneğin, Britanya'daki Anglo-Saksonlar ile Almanlar'ın) mitolojisi arasında belirgin

[132] **Kaynak:** https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/07/16/cermenler/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 01.28)
[133] **Kaynak:** https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/07/16/cermenler/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 01.29)
[134] **Kaynak:** http://www.antiktarih.com/2019/05/04/iskandinav-mitolojisi-tanrilari-soyagaci/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 01.31)

paralellikler olması şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, İskandinav tanrısı Odin'in Alman eşdeğeri yüce tanrı Wotan, Anglo-Sakson eşdeğeri Woden; İskandinav Thor'un Alman ve Anglo-Saxon eşdeğerleri ise, sırasıyla, Thunr ve Thunor'dur. İskandinav Volsunga ve Saga ile Alman Nibelungenlied Destanı gibi kahramanlık destanlarının birçok ortak noktası vardır, her ikisi de kahraman Sigurd (Almanya'da Siegfried) ve ailesinin öyküsünü anlatırlar.

Herhangi bir Avrupa mitolojisine göre Germen mitolojisi, özelikle de İskandinav geleneği, hayatın muazzam bir yaratılış korunma ve yıkım döngüsünün parçası olduğu Antik Hindistan versiyonuyla daha çok bağlantılıdır. Çoğu, bu döngüsel örüntüyü, sonsuz görünen kuzey kışlarının uzun karanlık günlerini aksettiren, temelde kötümser bir bakış açısının yansıması olarak görür. Diğerleri ise, Hindular gibi, doğum, ölüm ve yeniden doğuşun doğal, kozmik tarihi olarak görürler."

Bazı efsaneler 8. yüzyılda manastırlardaki rahipler tarafından yazıya dökülmüş olsalar da çoğu ilk kez 13. yüzyılda kayıt altına alınmışlardır. O zamana kadar Nors gezginler İzlanda'yı bile sömürgeleştirmişdir. Nors halkının geleneklerini ve mitolojik destanlarını yazıya geçiren de İzlandalı yazarlar olmuştur.[135].

Şekil 55: Avrupa'da Germen kültürüne ait bir ev rekonstrüksiyonu.

[135] **Kaynak:** http://www.antiktarih.com/2019/05/04/iskandinav-mitolojisi-tanrilari-soyagaci/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 01.32)

5.3.3.1. Freyja

Nors ya da İskandinav kültüründe de savaşçı Tanrıça vardır: ana tanrıçalık rolünü savaş yetenekleriyle birleştiren Freyja. Bize özellikle Demeter'in ve Mısırlı İsis'in bazı yönlerini anımsatır. Çünkü o da toprağın nimetleriyle ve kayıp bir kocanın aranmasıyla ilişkilidir (Leeming, 2019) (Şekil 56).

Freya, Frey'in kız kardeşidir. Genelde Wodan'ın karısı Frija ile karıştırılır. Birçok efsanede, iç içe girmiş gibi gözükmektedir. Özellikle günümüz kuzey paganizminde ve Sakson paganizmi olan Seax-Wica'da da bu iki tanrıça birbirine çok karıştırılmıştır. Freya da Frija gibi, eski Ana Tanrıça figürüdür; hatta birçok yerde, Frija gibi, Venüs ile benzerlik gösterir (Altunay, 2019b).

Leeming (2019), tanrıça "Freyja" hakkındaki efsaneyi şöyle betimlemektedir:

"Freyja geceleyin dev kedilerin çektiği bir savaş arabasıyla kuzey ormanlarında dolaşırdı. Tan ağırırken altın renkli yaban domuzunun sırtında gölgeli ağaçlar arasından geçerken bir an göze çarpabilirdi ve öyle zamanlarda sıklıkla kanatlarını açıp alıcı bir kuş gibi gök kubbede gözden kaybolurdu.

Söylenene göre, bir zamanlar Od adında kocası vardı. Onun hakkında bilinenler pek azdır ve nasıl ortadan kaybolduğunu hiç kimse bilmez. Freyja kederini hep kendi içinde saklardı. Ama yine de bu keder tahmin edilebilir: Freyja miğferli ve silahli olarak atıyla muharebe alanına dalıp ölenlerin yarısını kendisinin kılıçtan geçirdiğini iddia ederken, belki de Od'un cesedini arıyordu. Kimbilir?

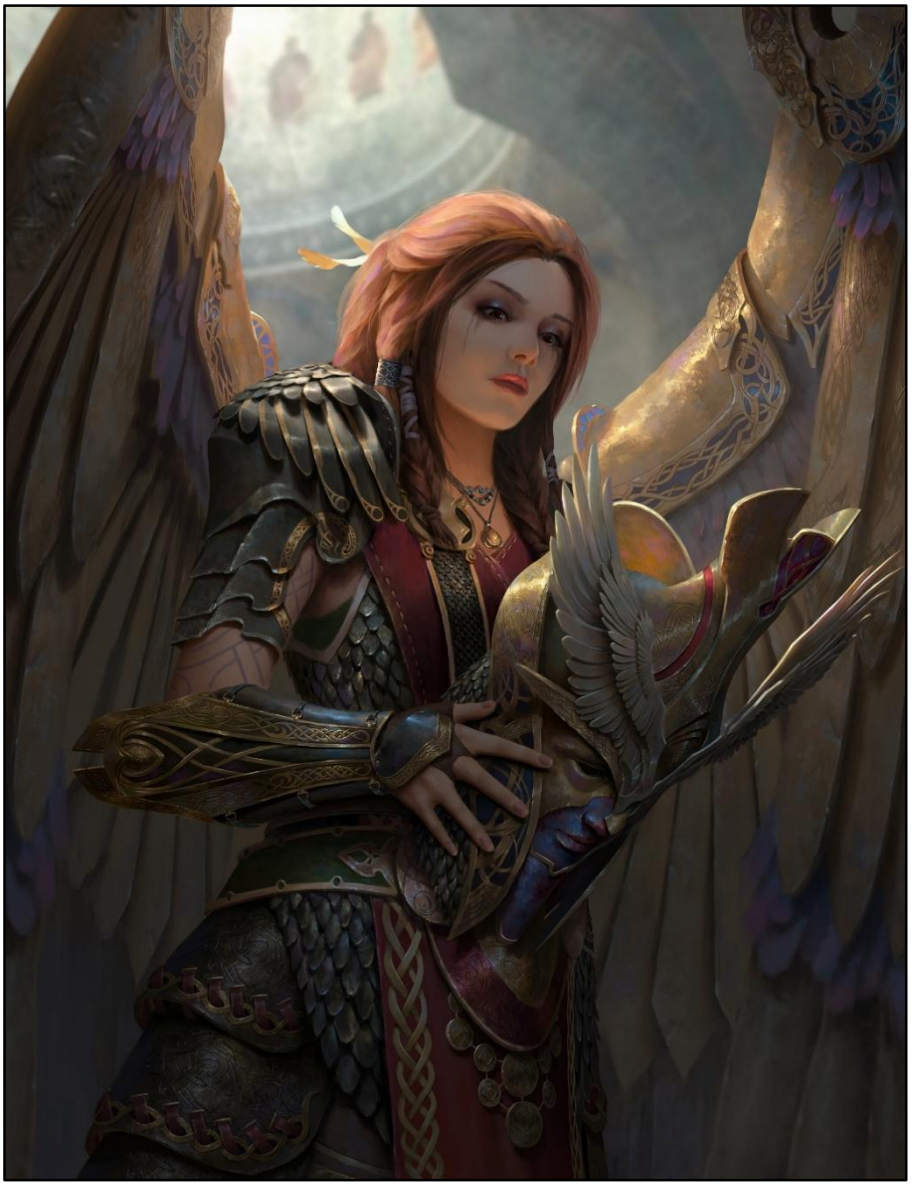
Freyja yas tutmakla birlikte sevinçten de uzak durmazdı. Baharda büyüyen çiçeklenen dünyayı izlerdi. Elf denilen cinlerin geceleri dans edişlerini seyreder, insanların söylediği erotik şarkıları can kulağıyla dinlerdi. İnsanlar, gönül işlerine yardımcı olması için Freyja'yı ziyaret ederlerdi. Çünkü o, böyle işleri güler yüzle karşılardı; elbette böylesine güzel ve ünlü herhangi biri ile ilgili olabileceği gibi, onun kendi gönül işleriyle ilgili de birçok dedikodu vardı."

Altunay (2019b) ise, tanrıça "Freyja" hakkında şöyle bahsetmektedir:

"Freya'nın toprak ve bereket kültleri ile alakası olduğu kendisine ait efsanelerden belli olmaktadır. Bunlardan en önemlisi Freya'nın sahip olduğu altın kemer-korse Brisingamen hakkında olandır. Zaten korse figüründen de anlaşılacağı gibi, dişilik organına

ve berekete ait olan bu sembol aynı zamanda bir tarım toplumu sembolüdür. Efsaneye göre Freya, bu kemeri cüceler ülkesi Svatalfheim'de dört cüce ile yatarak almıştır. Cücelerin toprak altı ve verimlilik ile ilişkilerini düşündüğümüzde, bereket gücünün dişil güce geçmesini de görürüz. Altın korse-kemeri buğday tarlası ile ilişkilendiren araştırmacılar da vardır.

Freya Valkyrilerle gezer, büyücülükle uğraşırdı; hatta büyülerden bazılarının Woden/Odin'e de öğrettiği söylenir. Genelde mücevher düşkünü olarak bilinirdi. Aşkları meşhurdur. Bu bağlamda güzelliği ile de ünlüdür."

Şekil 56: Tanrıça "Freyja" illustarsyonu[136]

[136] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/520869513155619149/ (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 02.47)

5.3.3.2. Frigg

Freyja bazen yüce tanrı Odin'in karısı Frigg'le karıştırılır. Frigg, ölmüş oğlu Baldr'ı, karanlık zıttı olan Hella'nın ya da Hel'in salonlarından kurtarmaya yönelik başarısız girişimiyle tanınır. Ölen ve dirilen tanrıyla ilgili önceki efsanelerde olduğu gibi, Hel'in yeraltı dünyasındaki tapınağın da bir zamanlar dağ anasının rahmi olarak düşünülüldüğü öne sürülmüştür. Sonraları düpedüz cehennem olup çıktı. Baldr öyküsünde, sonsuz ölüm anlayışı, tanrıçayla ilişkili daha önceki yenilenme anlayışını alt etmiş gibi görünmektedir. Hel, en sık olarak Brunnhilda adlı kadınla ve onun savaşçı Valkürleriyle ilişkilendirilir (Leeming, 2019) (Şekil 57).

Leeming (2019), tanrıça "Frigg" hakkındaki efsaneyi şöyle betimlemektedir:

Frigg, herkesi yazısını örmüş ama buna dair hiçbir şey dememişti. Kocası Odin'in, kaçamaklarını da biliyordu ama bunlardan hiç söz etmedi. Hep özverili kaldı, bayağı kıskançlıkla kendini bozmadı.

Analık açısından da tanrılar ve tanrıçalar arasında eşi benzeri olmayan bir bağlılık, bilgelik ve hüner sergiledi. Herkesin "yakışıklı" diye çağırdığı ve çok büyük umut bağladığı Baldr, birgün anne babasına gelerek, karabasanlar nedeniyle uyuyamadığını ve hayatının tehlikede olmasından korktuğunu söyledi.

Odin, bunun Ragnarök'te, yani tüm tanrıların yok olacağına ilişkin kehanette ilk adımın yaklaştığı anlamına gelebileceğini hemen kavradı. Sekiz bacaklı atını eğerleyip sırtına atlayarak ölülerin gözeticisi, karanlık tanrıça Frigg'in ayna görüntüsü olan Hel'in salonuna giden tehlikeli yola düştü. Odin oraya varınca bir kadeh baş şarabının zaten hazır olduğunu ve Baldr'ın gelişini beklediğini öğrendi. Ayrıca Baldr'ın ölümünün, kör erkek kardeşi Hoor'un eylemlerinden dolayı olacağını da öğrendi. Odin bilgilenmiş olarak geri dönerken Frigg bir eylem planını devreye sokmuştu bile."

En çok tanınan tanrıçalardan biri olan Wodan'ın karısı ocak tanrıçası Frigg'tir. Kış dönümünde yeryüzünü ziyarete geliyor, tarlalarla evleri gezerek iyileri ödüllendiriyor, kötüleri cezalandırıyordu (Altunay, 2019b).

Altunay (2019b) ise, tanrıça "Frigg" hakkında şöyle bahsetmektedir:

"Frija aslında Ana Tanrıça figürü olarak gözükmektedir. Ancak zamanla mitoloji karmaşıklarştıkça farklı özellikler almıştır. İngilizce'de Cuma gününe (Friday) ismini veren

tanrıça da budur. Diğer dillerde Cuma gününün Venüs'ün adından gelmesi de Frigg/Venüs benzerliğini ortaya koyar. Venüs'e zıt olarak Frija mükemmel bir annedir ve Wodan-Frija çifti de örnek bir çift olarak gözükür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Freya ile çok karıştırılır, hatta birçok yerde artık "ikisinin karışımı" bir ana tanrıça figürü çıkmıştır. Bazılarına göre ise bu aynı tanrıçanın farklı görüntüleridir."

Şekil 57: Tanrıça "Frigg" illustarsyonu[137]

[137] **Görsel:** https://tr.pinterest.com/pin/843791680163610729/?lp=true (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 02.41)

5.3.3.3. Hel

Hel, İskandinav mitolojisinde, aslen ölülerin dünyasının adı; daha sonra ölüm tanrıçası anlamına geliyordu. Niflheim'ın dokuz dünyasının ilk şiirinde bahsedilir (Şekil 58).

Altunay (2019b), tanrıça "Hel" hakkında şöyle bahsetmektedir:

"Bir bakıma Yunan mitolojisindeki Hekate'yi andıran Hulda, yeraltının ve kış mevsiminin tanrıçası olduğu gibi büyücülerin de tanrıçasıdır. Kışın yaratıklarına hükmettiği gibi ölülerle de alakalıdır. Edda'lar dönemi ile karşılaştırıldığında daha eski dönemlere ait olan Hulda'nın başlangıçta evliliği ve aileyi koruyan bir tanrıça olduğu düşünülmektedir.

Grek Tanrıçası Hekate ile karşılaştırılabilecek bir başka Tanrıça da Hel'dir. Hulda'dan farklı olarak tam bir ölüler ülkesi hâkimi olan Hel, yeraltının derinliklerinde bulunmaktadır."

Şekil 58: Tanrıça "Hel" illustrasyonu[138]

[138] **Görsel:** https://aminoapps.com/c/paranormal/page/blog/hel-goddess-of-the-underworld/o3kn_6KGIduDGm3J08J21aBKv21DeKDnN3E (Ziyaret Tarihi: 14.12.2019, 02.31)

6. PAGAN İNANIŞINDA "ANA TANRIÇA" VE "ARKEOASTRONOMİ"

6.1. Güneş

Orta Asya bölgesinde yaşayan yarı-göçer Ön-Türk boylarının inancında güneş önemli bir simge oluşturuyordu. Genelde din sayılmayan bir inanç sistemine "kült" adı verilmektedir. Bu tanım içinde belli bir dönemde ve belli bir coğrafyada yaşamış olan bir toplumun yerel tanrıları, tanrıçaları ve çeşitli simgeleri ele alınıp incelenir. Kült kavramı ile yerel özellikler içeren dini törenler, töreler ve simgeler kastedilir[139].

Altunay (2019a), "Güneş" hakkında şunları söylemektedir:

"Güneş, bilinen ilk zamanlardan beri bir tapınma nesnesi olmuştur. İlk insan için Güneş'in ışığı ve sıcaklığı her zaman önemli olmuş ve Güneş, gerek tapınma nesnesi olarak gerek sembolik anlatımlarda büyük yer tutmuştur.

İnsanın kendini ifade etmeye başladığı ilk zamanlardan beri Güneş ile ilgili çizimlere ve Güneş motiflerine Dünya'nın her yerinde rastlarız. Hatta gökyüzünde hareket eden bu parlak dairenin şeklinden esinlenerek yapılan şeyler ve Güneş'e tapma objeleri Dünya'nın her tarafında bulunmaktadır.

Güneş hem ışık hem ısı kaynağı olmasının yanısıra, kaçınılmaz olarak bereket kültleri ile de ilgili olmuştur ve çeşitli tapımlarda yer almıştır.

Birçok kültürde "eril" ya da "erkek" olarak sembolize edilen Güneş bazı kültürlerde, magma olarak Dünya'nın rahminde yer aldığından erkek olarak da sembolize edilmiştir."

Göğe büyük önem veren ve Gök Tengri'yi tanrılar tanrısı olarak gören Ön-Türk insanları yeryüzündeki tüm canlıların güneş sayesinde yaşadıklarını, güneşsiz yaşamın olamayacağını çok erken çağlarda fark etmişlerdir. Güneşin doğuşu ile ortalığın aydınlandığını ve ısındığını, vahşi ve yırtıcı hayvanların inlerine çekildiklerini görmüşlerdir. Bu gözlemden hareketle kadınların doğurganlığı ile güneş arasında bir ilişki kurmuşlardır. Zira hem güneş hem de kadınlar yeryüzündeki yaşamın devamını sağlamaktadırlar. Genelde bu heykellerin "Ana Tanrıça" figürleri oldukları görüşü hâkimdir[140].

---

[139] **Kaynak:** http://www.dusunuyorumdergisi.com/gunes-kultu-ve-tanricalar/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 01.48)
[140] **Kaynak:** http://www.dusunuyorumdergisi.com/gunes-kultu-ve-tanricalar/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 01.49)

Kadim toplumlarda güneş ile özdeşleşmiş olan yönetici kadınlar kutsal sayılmışlar, kadınların kutsal sayılan Güneş ile ortak özellikler taşıdıkları görüşünden hareketle onlara tanrıça payesi vermişlerdir. Böylece, anaerkil toplumlar oluşmuş, kadın şamanlar toplumu yönetmişlerdir[141].

Altunay (2019), "Güneş" ile "Ana Tanrıça" arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir:

"İnsanlar ilk varoluşlarından beri gökyüzünü incelemişler, onun döngüsel zaman üzerindeki etkisini belirlemişlerdir. Bu aynı zamanda tanrısal bir düzenin de göstergesi olmuştur. Eliade (2003) de "Gök, Evren düzenin arketipidir." Derken bunu belirtmiştir. Bu düzenli yapı aynı zamanda ritüellerin de zamanını belirlemiştir.

Öte yandan gökyüzünün, Toprak Ana'yı "dölleyici" özelliği de tarım ile ilgili kültlere farklı bir motif olarak girmesine neden olmuştur." (Şekil 59)

Şekil 59: Paganizm'de "Güneş" ve "Ay" ile ilişkili kavramlar[142].

[141] **Kaynak:** http://www.dusunuyorumdergisi.com/gunes-kultu-ve-tanricalar/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 01.50)
[142] **Görsel:** https://www.facebook.com/WiccaTeachings/photos/a.128666473948974/983386958476917/?type=3&theater (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 21.45).

6.2. Ay

Eski zamanlardan beri, Ay kadın ve doğurganlığı, aylık döngüsü, beslenmesi ve karanlığın gücü ile ilişkilendirilmiştir. Gecenin yöneticisi ve karanlığın gizemleri olan Ay, ıslaklığı, nemi, sezgiyi, duyguları, gelgitleri, medyumları, ruh hallerini ve deliliği temsil eder. İlk takvimi ile insanoğlunun sağladığı aşamaları için zamanı temsil etmektedir. Çağdaş büyücülükte, Ay gökten çizilen Cadıların gücünün kaynağıdır; bu sihrin işçisidir. Büyük Tanrıça, Ana Tanrıça, Tüm-Dewi-Bir, Ay ilahı olarak en zorlu ve güçlüdür (Guiley, 2008).

En ilkel zamanlarda, Ay her şeyin doğurganlığının kaynağı olarak görülüyordu. Işığı, bol hasat, büyük sürü ve sürülerde ve insan doğurganlığında vazgeçilmez olarak kabul edildi. Kadınların ay ışıkları tarafından hamile bırakıldığına inanılıyordu. Çocuk isteyen kadınlar Ay ışığında yattı (Guiley, 2008).

İlk çağlardan beri, ay evreleri yaşamın tüm yönlerini yönetmiştir. Yükselen Ay, ekin ekiminde ve yeni çabalarda, şansta ve artmakta; azalan Ay, azalan ve yıkılan bir zamandır. Ayın evreleri, büyülü araçların yaratılması ve kutsanması, ruhların toplanması, çözümlerin ve çekiciliğin hazırlanması ve büyülerin yapılması için büyülü ritüelleri esin kaynağı olmuştur 1660'larda bir İngiliz astrolog, Dolunay'da doğan çocukların asla sağlıklı olmayacağını, ancak delilik veya delilik hissetme riski taşıdığını açıkladı. Ay hakkındaki folklor inancı günümüze kadar devam etmektedir. Ay hala sihirli ayinleri etkilemektedir (Guiley, 2008).

Altunay (2019a), Ay'ın Paganizm'de etkisi hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Ay'ın büyüyen ve küçülen yapısı, ilk zamanlardan beri sembolik anlatımlar açısından çok önemli olmuştur. Ay, Güneş gibi her zaman aynı biçimini korumayan döngüselliği ile insanların ilgisini çekmiştir. Ay takviminin günümüzde bile kullanılması Ay'ın bu farklı döngüselliğinin sonucudur. Ay'ın yenilenmesi "Dünya'nın devamlılığına" ilişkin bir gösterge olduğundan dolayı birçok kültürde Yeniay'lar kutlanmıştır."

Kadının adet döngüsü, ay evrelerine bağlıdır. Birçok kültürde, "Ay" ve "adet" kelimeleri aynı veya çok benzerdir. Ay tanrıçası, Dolunay evresindeki her şeyi veren ve onun zayıflama evresindeki her şeyi yok eden Büyük Tanrıça idi. Ay ile ilişkilendirilen Tanrıçalar, kadınların koruyucusuydu. Yok edici olarak fırtınalar, özellikle de şiddetli yağışlar ve su baskınlarını getirebilmekteydi (Guiley, 2008).

Ay tanrıçaları şanslı Ay'ın hayırlı sembolü olan Hilal evresindeki Ay'larla tasvir edildi. Büyük Tanrıça, boynuzları Hilal veya boynuzlu Ay'ı temsil eden inek, keçi ve boğa ile ilişkilendirilmiştir (Guiley, 2008) (Şekil 60).

Altunay (2019a), şunları söylemektedir:

"Ay, geceyi aydınlatırken gizemini de artırmaktadır. Ay, gecenin gizemi içinde olanları açığa çıkartırken, Güneş kadar aydınlatmadığı için, hayal gücünü zorlayarak, farklı bir gizem daha yaratır. Bu şekli ile Güneş'in oldukça görünür kıldığı "bilinç" karşısında Ay, gizemli ve daha az "görünür" şekli ile "bilinçaltı" olmak zorunda kalır. Güneş altında simgelenirken Ay da gümüşle anlatılmıştır. Ay'ın bir diğer özelliği de dölleyici ve bereket getirici oluşudur."

Şekil 60: Ay Tanrıçaları

6.3. Venüs

Venüs, Güneş ve Ay'dan sonra gökyüzündeki en parlak nesne olduğundan, gezegen çıplak gözle Dünya'dan görülebilir. Venüs, Fenikeliler, Sümerler, Babilliler ve tabii ki daha sonraki Yunanlılar ve Romalılar gibi eski uygarlıklar tarafından görülmüş ve tanınmıştır[143].

Venüs'ün Güneş'i dolaştığı eşsiz yol nedeniyle; Yılın bir kısmı için Venüs, sabahın erken saatlerinde gökyüzünde Güneş'ten önce gelir ve yavaş yavaş akşamları Güneşi takip etmek için kayar. “Sabah Yıldızı” ve “Akşam Yıldızı” adının kaynaklandığı yer burasıdır. Eski yıldız izleyiciler çoğu zaman kendilerine ayrı isimler vererek iki ayrı gök cismi olduğuna inanırlardı. Eski Yunanlılar, sabah güneşinin getiricisi olan Morning Star Phosphoros'u seçtiler. Akşam Yıldızına Hesperos adı verildi, Venüs'ün akşam ufkunun altındaki Güneşi takip ettiği yıl boyunca. Yunanlılardan kültürlerinin çoğunu çeken Eski Romalılar, bu isimleri onlara ışık getirici Lucifer ve karanlık getirici Noctifer diyerek sıraladılar[144].

Klasik ve ortaçağ folklorunda Venüs, "ars veneris" veya aşk büyüsü aracılığıyla büyücülükle ilişkilendirildi. Bazen dişileştirilmiş Lucifera olarak anılan, büyücülük tanrıçası Diana ve Cermen cadılarının Dame Venüsü ile olan dernekleri, bize Lucifer sembolizminin temelini oluşturmaya başladı. Modern geleneksel büyücülük çevrelerinde, Cadı Kraliçesinin doğası ve onun erkek arkadaşı Cadı Üstadı'nın doğası tartışılırken, bu geleneksel birlikteliklerin birçoğu hala gözlenmektedir. Pentagramın sembolü, Venüs gezegeni ile bağlantısıyla birlikte, bu geleneksel derneği hatırlatmak için hizmet eder ve Lucerne gnosisinin altındadır[145].

[143] **Kaynak:** https://www.patheos.com/blogs/poisonersapothecary/2017/05/01/venus-witch-star/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 04.25)
[144] **Kaynak:** https://www.patheos.com/blogs/poisonersapothecary/2017/05/01/venus-witch-star/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 04.26)
[145] **Kaynak:** https://www.patheos.com/blogs/poisonersapothecary/2017/05/01/venus-witch-star/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 04.27)

7. ANTİK EGE'DE ANA TANRIÇA KUTSAL ALANLARI

7.1. Mağaralar

Beksaç (2016), "Mağaralar" hakkında şunları söylemiştir:

"Antik Yunan Dünyası'nda yarı dini yarı yaşamsal bir kült ve sağlık merkezi oluşturan Asklepeion esas niteliği olarak üç ana mekândan meydana gelmiştir.

1) Kültün temelini teşkil eden kutsal heykelin bulunduğu Kutsalların Kutsalı ile ilişkili alan (Sanctus Sactorum);

2) İçinde bir su tankı veya su kaynağının bulunduğu yuvarlak mekân (Tholos);

3) Tedavi edilecek hastaların veya kehanet için müracaat edenlerin içinde uyuduğu yer altında veya yer altını temsil eden bir şekilde yapılmış, Kutsal Mağara'yı temsil eden salon (Abaton).

Bunlar dışında içinde tiyatro yapılarının yer aldığı diğer binalar yapılmış olsa da bir Asklepeion temel olarak bu üç ana mekân çevresinde şekillenmiş bulunmaktadır. Bu mekânlardan en önemlisi ve hastaların uyuması için yapılmış olan Abaton esasında sembolik olarak Ana Tanrıça 'nın rahmini temsil etmekte ve özellikle de aynı niteliğe haiz olduğu anlaşılan Traklar'ın kutsal kaya anıtları ve diğer kutsal mekânlarında karşımıza çıkan Kutsal Mağara ile yakın bir paralelite sergilemektedir. Bu mağaralar Traklar'ın kutsal kaya anıtlarının hemen hemen tümünde bulunan bir öğe olmasıyla dikkat çekmektedir."

Altunay (2019a) ise, "Mağaralar" hakkında şunları ifade etmektedir:

"Yeraltına giriş noktaları olarak görülen mağaralar da eskiden beri kutsal sayılmışlardır. Yunan mitolojisinde tanrıların doğduğu mağaralar gibi birçok kutsal mağaralar vardır. Mağaralar yeraltının "nefes aldığı" yerler olarak da kabul edilmişlerdir.

Sembolik olarak düşünürsek mağaraya girmek, aslında bilinçdışına bir yolculuktur. Orada aldığımız hava Dünya'nın nefesi olup bilinçdışının sınırlarına girdiğimizi gösterir. Bu tür bir yolculuk, ölümden sonra yeniden doğma ya da Ana Tanrıça'nın rahminden çıkma gibi çok büyük bir değişimin de göstergesidir.

Eski mitoslarda mağara motifini bu şekilde yorumlamak mümkündür. Aynı şekilde mağaraya girip çıktıktan sonra yeni beceriler kazanıldığına inanmak da aynı şekilde yorumlanabilir."

7.1.1. Metropolis Kült Mağarası (Manisa)

Metropolis antik kenti Efes ve İzmir arasındaki çam ormanlarıyla kaplı Gallesion Dağı'nın eteklerinde kurulmuş, adı ise Meter Gallesia isimli Ana Tanrıça'dan esinlenerek "Metropolis" olmuştur. Ana Tanrıça (Kybele) inanışı, Eski Anadolu'da Cilalı Taş (Neolitik) dönemden beri oldukça yaygındı ve özellikle Batı Anadolu'da mağara, kaya tapınağı, açık hava tapınağı gibi kayalıklı doğal alanlarda tapınım görmekteydi[146].

Metropolis'in kuzeyinde Gallesion Dağı yamacında bulunan birbirine yakın iki sarkıt ve dikitli mağarada yapılan uzun ve zahmetli kazılar sonunda bulunan 554 pişmiş toprak heykelcikten 404 tanesinin Ana Tanrıça tasviri olması burasının Ana Tanrıça'ya adanmış bir kült alanı olduğunu göstermektedir. Buluntu istatistiklerinin gösterdiğine göre kült alanı en yoğun olarak Hellenistik ve Roma dönemlerinde kullanılmıştır[147].

Buluntular içinde dikkat çekici grup Agorakritos tipindeki Ana Tanrıça heykelcikleridir. Tanrıça bu heykelciklerde arkalıklı tahtında oturur, başında bir *polos* bulunur ve saçları lüleler halinde omuzlarına dökülür. Tahtın soluna dayadığı elinde cepheden bir def, sağ elinde bir sunu tası tutar. Kucağında ise sağa doğru kıvrılmış yatan bir aslan görülür. Tanrıça'nın kült yoldaşı Attis olarak kesin tanımlanabilen bir figürün parçası ele geçmemiştir[148].

İzmir İli, Torbalı ilçesine bağlı Yeniköy ve Özbey Mahalleleri arasındaki bir tepe ve yamaçlarında kurulmuş olan Metropolis, antik yazarlar tarafından bir "İon" kenti olarak anlatılır. Antik Gallesion (Alaman) Dağı, Uyuzdere Mevkiinde yer alan ve Ana Tanrıça ile bağlantılı olduğu anlaşılan kült mağaraları ile kent yazıtlarında görülen "Meter Gallesia-Gallesion dağının tanrıçası" ifadelerine dayanarak "Metropolis" adının "Ana Tanrıça Kenti" anlamına geldiği kabul edilir. Kent ve kült mağaralarındaki araştırmalarda ortaya çıkarılan çok sayıdaki Ana Tanrıça'ya adanmış terracotta figürün buluntuları bu savı destekler. Şehir, oldukça verimli Kaystros (Küçük Menderes) ovasına hâkim konumdadır. Nehrin ve ovanın getirdiği zenginlik, çağlar boyunca bölgenin canlı kalmasında etken olmuştur. Antik yazarlar ve tarihçiler Metropolis'in bağcılıktaki ününden, bu bağlardaki üzümlerden yapılan şarapların Metropolis ekonomisine sağladığı katkıdan bahsederler. Bununla beraber kent zeytin ve

[146] **Kaynak:** https://www.arkeolojisanat.com/shop/urun/metropolis-ionia-iii-ana-tanrica-kutsal-magaralari_11_4317.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 16.53)
[147] **Kaynak:** https://www.arkeolojisanat.com/shop/urun/metropolis-ionia-iii-ana-tanrica-kutsal-magaralari_11_4317.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 16.54)
[148] **Kaynak:** https://www.arkeolojisanat.com/shop/urun/metropolis-ionia-iii-ana-tanrica-kutsal-magaralari_11_4317.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 16.55)

zeytinyağı üretiminde de ön plandadır. Kentte yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan mimari yapılar ve sanat eserleri kentin ekonomik anlamda da nedenli güçlü olduğunu gösterir[149] (Şekil 61) (Şekil 62).

Metropolis yakınındaki ilk yerleşim izleri Dedecik-Heybelitepe'de gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda belirlenmiştir. Metropolis'in yaklaşık 1 kilometre güneyinde yer alan yerleşimdeki en erken buluntular Geç Neolitik/ Erken Kalkolitik Döneme tarihlendirilmiştir. Bu alanda tespit edilen obsidyen aletlerin Melos Adası'ndan getirilen hammadde ile üretilmiş olduğu düşünülmektedir. Kentin yaklaşık 7 kilometre kuzeyinde yer alan Bademgediği Tepesi ise Tunç Çağı'nın her üç evresine ait buluntu ve bilgi veren önemli bir merkezdir. Bugüne kadar beş yapı katı saptanan ve yaklaşık MÖ 1300-1190 yılları arasında tarih sahnesindeki varlığı belirlenen yerleşimin Hitit kaynaklarında da geçen "Arzawa Krallığı" kentlerinden "Puranda" olabileceği üzerinde durulmaktadır[150].

Aygün (2007), "Metropolis" antik kentindeki "Ana Tanrıça" hakkında şunları söylemektedir[151]:

"Ana Tanrıça kutsal alanı, Metropolis'in 4,5 km. kuzeyindeki Gallesion Dağı yamaçlarında, birbirlerinden 30 metre uzaklıkta bulunan iki Mağara'dan oluşur. Aşağıdaki Mağara daha küçüktür. Her iki Mağara'da ele geçen Ana Tanrıça'ya sunulmuş binlerce adak sunusu, tez kapsamında ayrıntılı olarak dönemsel ve kültsel olarak incelenmiştir. Ele geçen buluntular, Eski Tunç Çağı'ndan Roma Dönemi sonlarına kadar çok geniş bir zaman dilimine yayılmakta ve istatistiklerin gösterdiğine göre, Hellenistik Dönem'de, özellikle MÖ 2. yy'da, Roma Dönemi'nde MS 75- 100 yılları arasında yoğunlaşmaktadır. Bu dönemsel yoğunluklar Metropolis kent içindeki kazılarda ele geçen buluntularda da paralellik göstermektedir. Mağara'da terrakotta figürin, seramik, sikke, cam, kemik gibi farklı türlerde sunu eşyası ele geçmiştir. Bunların içinde binlerce Ana Tanrıça figürini, özellikle dikkat çekmektedir. Seramik buluntular içinde, içki kaseleri, güveç tencereleri ve az saydaki yemek tabakları Tanrıça'nın törenleri sırasında yazılı kaynaklardan bilinen, kült yemeğinin varlığını ıspatlamaktadır. Törenler sırasında içki sunusunun önemli olduğunu gösteren içki kapları çok yoğundur. Buna karşılık pişirme kabı ve tabakları ise daha azdır. Olasılıkla yemekler ızgara da pişiriliyordu. Ele geçen çok sayıdaki kandil törenlerin gece de devam ettiğini

[149] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/dergi-arsivi/58-34uncu-sayi/180-torbali?fb_comment_id=1631784376838858_2047771495240142 (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 16.57)
[150] **Kaynak:** https://www.izmirdergisi.com/tr/dergi-arsivi/58-34uncu-sayi/180-torbali?fb_comment_id=1631784376838858_2047771495240142 (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 16.58)
[151] **Kaynak:** https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/12326 (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.03)

göstermektedir. Ele geçen fal bakımında kullanılan işlenmiş aşık kemiklerinin yanısıra özel olarak delinmiş olanların, Tanrıça törenlerinde rahiplerin kullandığı kırbaçlara geçirildiği anlaşılmıştır. Ele geçen binlerce Ana Tanrıça figürini, Mağara'nın Ana Tanrıça tapkısı için kullanıldığını açıkca göstermektedir."

Şekil 61: Metropolis antik kenti kuş başkışı fotoğraf[152]

Şekil 62: Metropolis antik kentindeki tiyatro[153]

[152] **Görsel:** https://www.izmirdergisi.com/tr/dergi-arsivi/58-34uncu-sayi/180-torbali?fb_comment_id=1631784376838858_2047771495240142 (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.05)

7.1.2. İnkaya Kült Mağarası (Balıkesir)

Balıkesir'in Dursunbey İlçesi'nin Delice Köyü'nde birbirine yaklaşık 5 kilometre uzaklıkta bulunan Baltalıin ve İnkaya Mağaraları'nın duvarlarında bulunan resimlerin Son Neolitik Çağ'a ait olduğu düşünülmektedir[154].

İnkaya Mağarası'nın girişinde iki duvar resmi bulunmaktadır. Duvardaki resimde dans eden iki kadın ve iki erkek tasvir edilmiş bir grup vardır. Grubun sağ başında üzerinde post olan ve diğerlerinden farklı görünen bir figür mevcuttur. Grubun sol tarafında ise, anne karnında bir ceninin oluşumu, gelişimi ve doğumu tasvir edilmiştir[155].

Girişin sağ tarafında bulunan panonun günümüze ulaşan parçalarında anlaşıldığı kadarıyla, post giymiş figürün, resmin en başında konumlandığı görülüyor. Bu post giymiş figürün hemen karşısında ise yüksek bir yerde duran bir insan tasviri ve bir yılan figürü görülmektedir. Yrd. Doç. Dr. Derya Yalçıklı bu sahnenin bir ölüm anını betimlediğini ve ölümü temsil etmesi için yılan figürünün seçildiğini söylemiştir. Sempozyumda bildiri veren Yalçıklı, post giymiş figürün, ölüm anında insan ruhunun ölüler ülkesine gitmesinde aracılık eden bir şaman olduğunu söylemiştir[156] (Şekil 63).

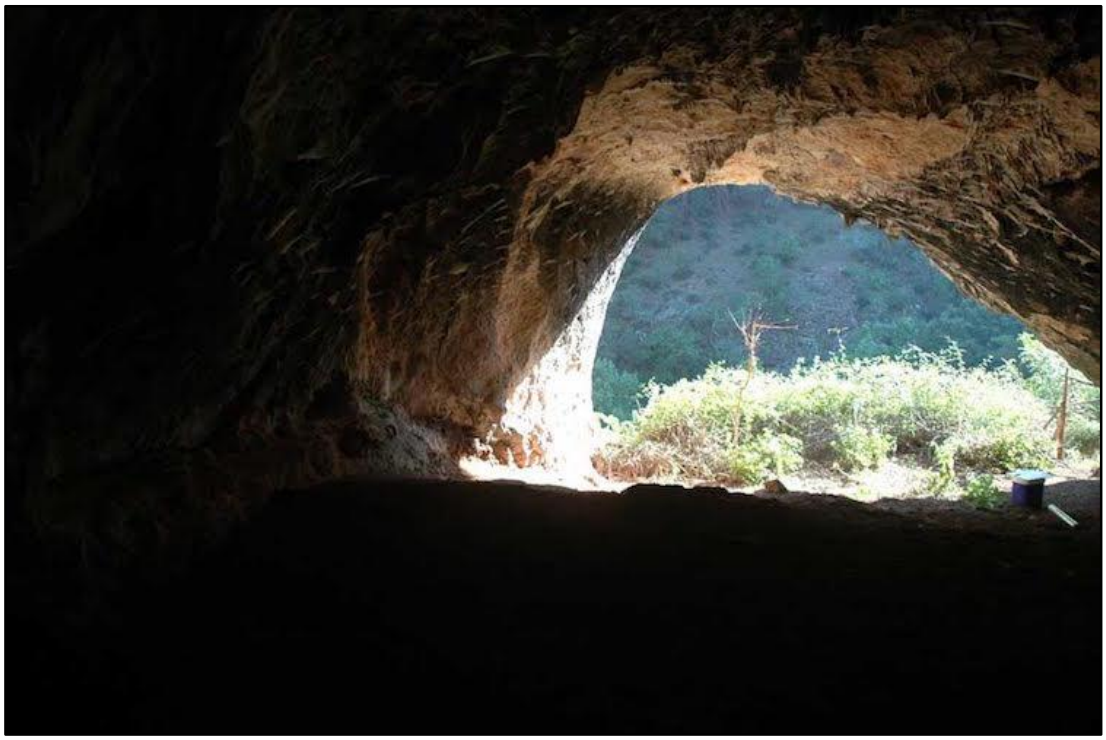
İnkaya Mağarası'nda doğum/yaşam ve ölüm konularının iki panoda yer alması ve her iki sahnede de şaman figürünün önemli bir pozisyonda bulunması, Anadolu'da Neolitik Çağ'da inanç sistemiyle ilgili önemli ipuçları veriyor. İki ayrı mağarada yer alan figürler iki farklı fonksiyona sahip. Baltalıin Mağarası'nın av sahnesi avcılık ve beslenme, İnkaya Mağarası'ndaki figür ise Şamanizm ve inançlarla ilgili kullanılmak üzere planlanmış resimler olabilir. Başsız insanların akbabalar tarafından etkisizleştirilmesini anlatan resim ise, Neolitik Çağ'dan bilinen kafatası kültü inanç siteminin mağara resimlerine yansımış biçimlerinden birini oluşturuyor. Batı Anadolu'da şimdiye kadar örneği bulunmayan kült merkezi özelliğiyle bu iki mağaradaki resimlerin keşfi son yılların en önemli arkeolojik keşiflerinden biri olarak gösteriliyor[157] (Şekil 64).

---

[153] **Görsel:** https://www.sondakikaizmir.com/haber-metropolis-antik-kenti-kazilari-yeniden-basladi (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.06)
[154] **Kaynak:** http://aktuelarkeoloji.com.tr/balikesirde-8-bin-yillik-magara-resimleri-bulundu (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.35)
[155] **Kaynak:** http://aktuelarkeoloji.com.tr/balikesirde-8-bin-yillik-magara-resimleri-bulundu (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.36)
[156] **Kaynak:** http://aktuelarkeoloji.com.tr/balikesirde-8-bin-yillik-magara-resimleri-bulundu (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.37)
[157] **Kaynak:** http://aktuelarkeoloji.com.tr/balikesirde-8-bin-yillik-magara-resimleri-bulundu (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.38)

Şekil 63: Panonun sol tarafında insan grubu vardır. Bu grubun sol tarafında doğum yapan anne ve sağ tarafında ise post giymiş birisi durmaktadır, Panonun sağ tarafında ise yılan betimlenmiştir (MÖ 6000) (Dursunbeyli, Balıkesir)[158].

Şekil 64: İnkaya Kült Mağarası (Dursunbeyli, Balıkesir)[159]

[158] **Görsel:** https://arkeofili.com/balikesirdeki-magaralarda-8000-yillik-sasirtici-resimler-bulundu/ (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.48)

7.1.3. İnönü Kült Mağarası (Balıkesir)

Mağaralar Havran Çayının Havran ovasına çıkış yaptığı ve İnboğazı olarak adlandırılan mevkidedir. Havran Çayı ovaya dökülmeden önce kalkerli zemini aşındırmış vir bir boğaz oluşturmuştur. Bu boğazın girişinde bulunan ve 381 rakımlı Kocaçal Tepenin güney eteklerinde girişi görülen 4 adet ana mağara ağzı vardır. Bu ağızlar Devadamı, Karanlık, Aydınlık ve Andık isimlerini taşımaktadır[160] (Şekil 65) (Şekil 66).

İnönü Mağaraları Mysia bölgesinin en eski yerleşimlerinden biridir. Paleolitik Çağ'a kadar uzanan malzeme vermiştir. Aynı zamanda bu alanın "Kybele Tapınım Alanı" olarak kullanılması da dikkat çekicidir[161].

Taylan Köken, "İnönü Mağaraları" ile ilgili şunları söylemektedir[162]:

"Bölgede birçok araştıra yapan bilim adamlarının yayınlarına giren İnönü mağaralarını en detaylı araştıran bilim adamı 1949 yılında İ. Kılıç Kökten hocamızdır. Dere yatağına yakın konumdaki Karanlık Mağara'da kazılar yapan Kökten, sonuçları Tarih öncesi Araştırmaları başlığında yayınlamıştır.

Bu sondaj kazılarında 15 ayrı tabaka tespit edilmiştir. En üst tabakada Helenistik ve Roma Dönemine ait adak heykelcikleri ele geçmiştir. Bu hediye heykelciklerinin tespiti mağara girişinde bir Kybele Tapınım Alanı'nın varlığını işaret etmektedir.

Orta tabaka 6 bölüme ayrılmaktadır ve bu tabakalarda küçük boy değirmen taşları, siyah kaba çömlek parçaları ele geçmiştir. En alt tabak 7 bölüme ayrılmakta, değişik kap parçaları Troia II dönemi seramik parçaları, kemikler çakmak taşları, kemik eşyalar bu bölümlerde çıkarılmıştır. Bu buluntular ışığında Karanlık Mağara Kalkolitik, Neolitik ve nihayet Paleolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Karanlık Mağara kazıları hem devrin teknik yetersizlikeri, hem de mağaranın adı gibi karanlık olmasından dolayı ışık yetersizliğinden sadece ağzında yapılmıştır. Günümüzde Havran Barajı'nda su tutulmuş ve Karanlık Mağara sular altındadır. MÖ 50.000'li yıllara kadar uzanan bu değerli arkeolojik alan yine sular altında kalmıştır."

---

[159] **Görsel:** https://arkeofili.com/balikesirdeki-magaralarda-8000-yillik-sasirtici-resimler-bulundu/ (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.49)
[160] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/BALIKES%C4%B0R (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.51)
[161] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/BALIKES%C4%B0R (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.52)
[162] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/BALIKES%C4%B0R (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.53)

Şekil 65: İnönü Mağarası (Fotoğraf: Taylan Köken)

Şekil 66: Devadam Ağzı (Fotoğraf: Taylan Köken)

7.2. Kayalıklar

Edremit Körfezi'nin güneyindeki Madra Dağı'nın eteklerinde, özellikle de Burhaniye ilçesinde yoğun şekilde karşılaşılan "Kaya Sunakları", plan bakımından Antik Çağ'ın tapım yerlerinden farklıdır. Temel antik dini merkezler, tapınak yapılarını barındırırken; kaya sunaklarının bulunduğu alanlarda ise, en azından bugüne kalacak kadar sağlam dini yapılara önem verilmemiştir. Bunun nedeni, kaya sunaklarının temsil ettiği dinsel düşünüş tarzının doğayla bütünleşmeyi gerektirmesi ve merkezinde bir Ana Tanrıça'nın olduğu bu dinin, Ana Tanrıça'yı kaya sunağı ile özdeşleştirmesidir. Kaya, Tanrıça'nın eşiyle birlikte oturup evrendeki canlıları yönettiği "İkili Taht" olarak görülmekteydi. Dini törenler, evrensel yapının işlerliğini göz önüne sermek için yapılırdı[163].

Kaya sunaklarındaki ayinler büyük olasılıkla evren yapısını sembolize ediyordu. Bunun için, önce Ana Tanrıça kültüne bağlı seçilmiş insanlar kaya sunağının önünde bulunan düz bir alanda toplanır, sonra da alanın etrafındaki havuzlarda arınırlardı[164].

Böylelikle törene ve adakların Tanrıça'ya sunulmasına hazır hale gelirlerdi ki, bunun için kaya sunaklarının çevresine nişler oyulmuştu. Sunakta toplanan gruptan belirli kişiler seçilerek, Tanrıça'nın sırlarına ulaşmak için kayanın zirve noktasına götürülür ve orada bulunan havuzda kanla yapılan arınma töreninden sonra da Ana Tanrıça ve eşini sembolize eden " İkili Taht" önünde kendilerine "Tanrıçanın Bilgisi" fısıldanırdı[165].

Kaya Sunakları, Cilalı Taş Devrinden beri var olan tanrılaştırılmış "Doğa" ve "Bereket" inancının en güzel örnekleridir.

Uzun yıllar Edremit Körfezi üzerine çalışan Trakya Üniversitesi akademisyenlerinden Prof. Dr. Engin Beksaç, "Madra Dağı Ulusal Çalıştayı (2012)"nda şunları söylemiştir:

"Kültürlerin, asırların, bölgelerin kavşağında yükselir Madralar. Sosuz bir gücün simgesidir onlar. Binlerce yılın hatıralarını saklar Madralar.

Ana Tanrıça'nın kutsal toprağıdır. Ana Tanrıça'nın gizli kutsal sığınaklarına ev sahipliği yapar Madralar. Binlerce ve binlerce yıla sığınak olur Kutsal Madralar.

[163] **Kaynak:** http://www.kazdaglari.com/yakin/bur/bur.html (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 20.41)
[164] **Kaynak:** http://www.kazdaglari.com/yakin/bur/bur.html (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 20.42)
[165] **Kaynak:** http://www.kazdaglari.com/yakin/bur/bur.html (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 20.43)

Madralar arkeolojisiyle, kültürel mirasıyla bir bütündür. Buluntuların her biri bir diğerini tamamlar. Her bir veri bir biriyle örtüşür Dağların Anası Yaşlı Kadın'ı selamlar. Her bir veri Kayaların Hanımı'na saygılarını sunar.

Klasik Dönem terminolojisinde Yunanca Pindasos sözcüğü ile tanımlanan bu dağların Madra olarak tanımlanmasının Yunan Kökenli olmayan ve daha çok Balkanlar ve Trak kökenli halklar ile yakın akraba olan Lidya Dili'nden kaynak alarak günümüze yansımış olduğunu düşünmekteyiz.

Madra sözcüğünün Ana Tanrıça ile yakın bir ilişkisi vardır. Özellikle Ma sözcüğünün Lidya ve Mysia dilinde Ana Tanrıça ' ya işaret olarak kullanıldığını gösteren kanıtlar çoktur. Madra sözcüğü Hint-Avrupa dilli toplumların Mader veya Madre sözcüğü ile yakın ilişkiler göstererek Ana veya Anne sözcüğünü akla getiren ilginç çağrışımlar yapmaktadır.

Madralar Ana Tanrıça ile yakın ilişkiler gösteren kutsal bir alandır. Bu durumun en güzel kanıtı da Madralar üzerinde yer alan çok sayıdaki kaya sunağıdır. Bu sunaklar Balıkesir sınırları içinde kalan kesimlerde olduğu kadar İzmir sınırları içinde kalan kesimlerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'nun en kutsal yörelerinden olan Madralar, çok zengin bir tarihi mirasa bekçilik yapmaktadır.

Fakat yanlış iskân, imar, turizm ve madencilik faaliyetlerinin etkileriyle daima yok olma tehdidi altında kalan tarihi mirası birçok yerde yok olmuş veya yok olmak üzeredir. Mevcudiyetini muhafaza etmiş olanlar da acilen korunma kapsamına alınmayı beklemektedir.

Özellikle Balıkesir sınırlarında kalan bölgelerdeki tahribat İzmir içinde kalan bölgelere göre çok daha aşırı boyutlardadır. Özellikle de Edremit Körfezi ve çevresindeki tahribat çok ciddi boyutlara ulaşmış bulunmaktadır.

Madralar kapalı bir bölge oluştururlar. Ama kritik bir öneme haiz olan bu bölge lojistik açıdan taşıdığı öneme haiz olarak özgün bir biçimde dış dünyaya da açılır. Bu noktada Madralar'ın Edremit Körfezi'ne bakan kesimi büyük bir önem taşımaktadır.

Bu yöre farklı bir kültürel kimliğe haizdir. Kendisine özgü özellikler gösterir."

Taylan Köken, "Kaya Sunakları" hakkında şunları söylemektedir[166]:

"Kaya Sunakları dönem olarak Cilalı Taş Devri'ne kadar uzandığı düşünülmektedir. Antikçağın tapınım merkezleri olan kaya sunakları, diğer dini merkezlerden farklıdır. Doğal kayalar kullanılarak oluşturulan tapınma alanları genelde Ana Tanrıça adına yapılmıştır. Kuzeybatı Anadolu'ya özgü olan bu kaya sunakları özellikle Burhaniye'nin dağlık kesimdeki köylerinde ve diğer yerlerde görülmektedir. Ana Tanrıça (Kubaba/Kubala/Kibele/Kybele) ile ilintili bu sunaklar Ana Tanrıça'nın, Kaya Sunağı ile özdeşleşmesi olarak kabul edilmektedir. Kaya, Tanrıça'nın eşi olan eril (Tanrı?) ile birlikte oturduğu bir tahttır ve buradan evrendeki canlıları yönetmektedir. Dini seremoniler, ayinler evrenin yapısını sembolize etmektedir. Ana Tanrıça kültüne bağlı seçkin rahipler veya rahibeler sunak önünde toplanırlar, arınmak için etrafındaki havuzlarda arınma törenleri yapıldıktan sonra, kurbanlar, hediyeler adanır, bunlar kayaya oyulmuş olan nişlere bırakılarak yapılırdı.

"Tarihin Işığında Burhaniye" kitabında Kaya Sunakları'na şu şekilde değinmektedir[167]:

"Semitik toplumlarda kabul gören Ana Tanrıça kültü, Erken Batı Semitik toplumlarda Astarte/Aşera/Aşerah olarak adlandırılan Ana Tanrıça'nın "kapı" tanımlamasıyla örtüşen bir sıfatı vardır ve bu Ölüm-Hayata hükmeden anlamıyla özdeştir."

Altunay (2019a) ise, "Kaya Sunakları" hakkında şu şekilde yorum yapmaktadır:

"Kayalar ve taşlar en basit anlamıyla, Ana Tanrıça'nın tezahürleridir. Bunlar yaratılışın işaretleri olduğu gibi, aynı zamanda Tanrıça'nın hiçbir zaman yok olmayan parçalarıdır, kemikleridir. Bu nedenle kayalıkların olduğu yerler bir pagan için her zaman ritüel yeridir. Tanrıça'nın anılacağı mekânlardır. Kayalar aynı zamanda "yaşayan" Dünya'nın, Gaia'nın enerjisinin de hissedileceği yerlerdir.

Bu kayalar aynı zamanda birer fallus sembolü olarak da görüldükleri için verimlilik kültleri ile de bağlantılı olmuşlar hatta içi oyuk ya da delik kayalar, doğurganlık ile ilgili inanışlarla ilişkilendirilmişlerdir."

---

[166] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2013/01/seytan-sofras-kaya-sunag-balikesir.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.31)

[167] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2013/01/seytan-sofras-kaya-sunag-balikesir.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.32)

Vitruvius (2017), "Sunağın Yönü" ile ilgili olarak şöyle demektedir:

"Sunaklar doğuya bakmalı ve her zaman, dua edenlerle kurban adayanların yukarıya, tanrıya doğru bakabilmeleri için tapınak içindeki heykellerden daha aşağıda yer almalıdırlar. Her biri kendi tanrısına göre düzenlendiğinden farklı yükseklikte olurlar. Yükseklikleri şöyle ayarlanmalıdır: Jüpiter ve tüm gök tanrıları için mümkün olduğu kadar yüksekte, Vesta ve Toprak Ana için alçakta yapılmalıdırlar. Bu kurallara göre, sunaklar, planlar hazırlanırken ayarlanacaktır."

Dini törenlerin yapıldığı ve tanrı veya tanrılara ibadetlerin yapıldığı yükseltilmiş yerlerdir. Sunağın, yeniden doğuş döngüsünü yöneten Tanrıça ve Toprak Ana ile eskiden beri bağlantıları vardır. Vika (Wicca) ve Paganizm'de sunak sihirli bir çemberin içine yerleştirilir. Genel olarak, geleneğe ve ahşabın uygulamalarına bağlı olarak doğuya ya da kuzeye bakar (Guiley, 2008).

7.2.1 Ana Tanrıça Kaya Anıtı (Manisa)

Manisa yakınlarında Akpınar mevkiindeki Spil (Sipylus, Spilos) dağında yer alan heykel benzeri dev rölyef yaklaşık 8 m. yüksekliğinde ve 4,5 m. genişliğindedir. Geniş bir niş içerisine oyulmuş, oldukça yıpranmış durumdaki rölyef oturmuş bir figür gibi görünmektedir. Kesin tarihleme mümkün olmamakla birlikte M.Ö. 13. yüzyıla ait olması muhtemeldir. Aslında bir Hitit/Luvi anıtı olmasına rağmen sonraki çağlarda da ilgi odağı olmuş ve bir dönem Tanrıça Kibele anıtı olarak adlandırılmıştır[168].

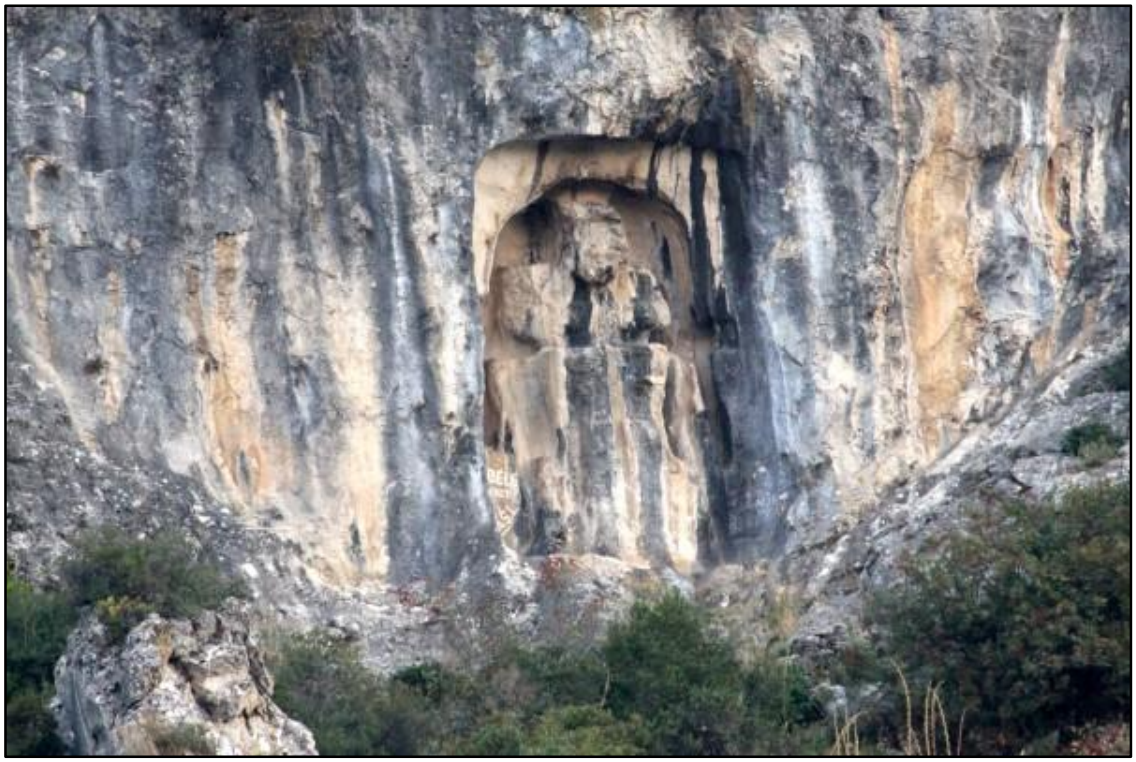
Erkmen Senan, bu "Ana Tanrıça Kaya Anıtı" ile ilgili şunları söylemektedir[169]:

"Akpınar'daki Kybele kabartmasının yanıbaşında kaya yüzeyindeki bazı çıkıntıları inceleyenlerden kimi, onları, Luvi hiyeroglifi simgeleri saydılar, hatta Bossert, o çıkıntıların EXERCITUS-Mu(wa)diye okunmasını önerdi. Ancak başka uzmanlar kendisi de bir filolog ve epigrafya uzmanı olan Prof. Bean, orada yazı bulunmadığını iddia ettiklerinden, Sipylos anıtında Luvi Hiyeroglifil var mı yok mu konusu tartışmalı kalmıştı."

(Şekil 67) (Şekil 68)

---

[168] **Kaynak:** https://www.hittitemonuments.com/akpinar/index-t.htm (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.41)
[169] **Kaynak:** http://erkmensenan.blogspot.com/2009/03/spil-dag-akpnar-tas-suret-ana-tanrca.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.43)

Şekil 67: Ana Tanrıça Kaya Anıtı (Siplos Dağı, Manisa)[170]

Şekil 68: Ana Tanrıça Kaya Anıtı (Siplos Dağı, Manisa)[171]

[170] **Görsel:** http://informadik.blogspot.com/2017/09/ana-tanrica-kybele.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.45)
[171] **Görsel:** http://www.manisatarihi.com/oren-yerleri-21.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 17.49)

7.2.2. Zeus Kaya Sunağı (Çanakkale)

Zeus açık hava sunağı Ayvacık İlçesi, Küçükkuyu'da Adatepe Köyü'nün hemen batısındaki Dedetepe üzerindedir. Tepede bulunan anakaya üzeri düzleştirilerek bir platform oluşturulmuştur. Bu platforma anakayanın üç tarafına oyulmuş merdivenlerle çıkılır. Ortada bir sarnıç bulunmaktadır ve muhtemelen yapıldığı zaman adak kuyusu olarak yapılmış, daha sonraları sarnıca dönüştürülmüştür[172] (Şekil 69).

Bazı araştırmacılar bu sunağı "Zeus sunağı" olarak tanımlamış ise de antik kaynaklarda böyle bir bilgi yer almaz. Ancak Homeros'un Ilyada adlı eserinde Zeus'un Kazdağları'nın zirvesindeki Gargaros Tepesinde sarayı ve sunağının bulunduğu yazmaktadır[173] (Şekil 70).

Homeros, İlyada Destanında Tanrıların İda Dağında yaşadıklarından ve Troia (Truva) Savaşını buradan izleyip yönettiklerinden söz eder. Tanrılar Tanrısı Zeus'un da burada yaşadığı ve savaşı izleyip yönettiği yine bu destanda yer alır. Bölgede çalışma yapan araştırmacılar da bu yüksek, denize ve Edremit körfezine hâkim bir tepe üzerine inşa edilen mekânın baş tanrı Zeus'a ait olduğunu düşünmektedirler[174] (Şekil 71) (Şekil 72).

Dede Tepe üzerinde bulunan Zeus Altarı olarak tanımlanan alan, kaya kütlesinin işlenmesiyle oluşturulmuştur. Bu kaya kütlesine kayaya oyuk basamaklardan oluşan merdiven ile çıkılmaktadır. Sunak nişleri, oturma platformları ve içi oyularak oluşturulan sarnıç mekânı bulunmaktadır. Sunağın altında bulunan oda büyüklüğündeki, içinde su bulunan bu sarnıça Zeus Mağarası denmektedir. Antik sunağın hemen yanında Çanakkale Savaşları'na katılan Erdem Dede'nin yatırı bulunmaktadır. Bu haliyle Zeus Altarı ve çevresi günümüzde de kutsal alan olma özelliğini devam ettirmektedir[175].

[172] **Kaynak:** http://www.troya2018.com/zeus-altari/ (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 18.15)
[173] **Kaynak:** https://www.kucukkuyu.com/zeus-altari/ (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 18.17)
[174] **Kaynak:** https://www.kucukkuyu.com/zeus-altari/ (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 18.19)
[175] **Kaynak:** https://www.kucukkuyu.com/zeus-altari/ (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 18.21)

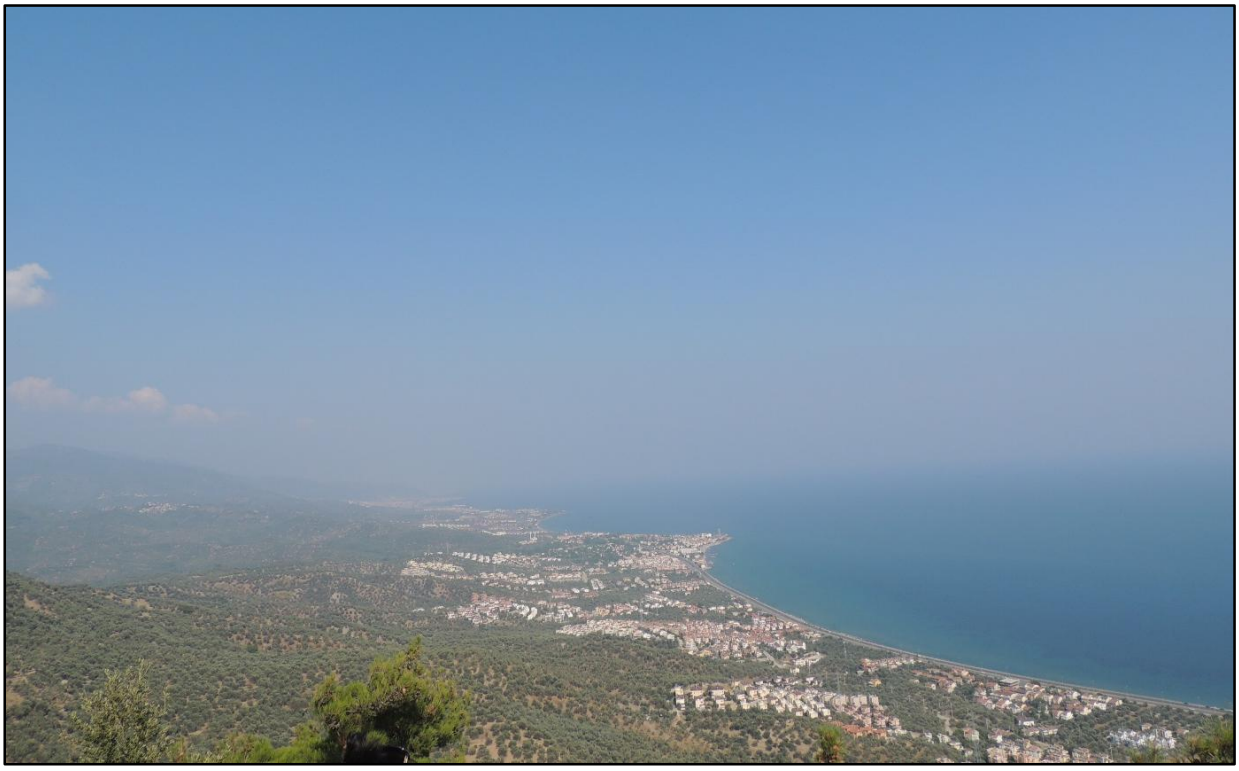
Şekil 69: Sarıkız Kazdağı Etnografya Müzesi (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 01.08.2016).

Şekil 70: Zeus Kaya Sunağı (Ayvacık, Çanakkale) (Fotoğraf: Taylan Köken)

Şekil 71: Zeus Kaya Sunağı'ndan "Güney" yönü (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 01.08.2016).

Şekil 72: Zeus Kaya Sunağı'ndan "Batı" yönü (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 01.08.2016).

7.2.3. Dedekaya Sunağı (Balıkesir)

Bahadınlı Köyü'nün doğusunda, dağlara doğru giden yolun sağında ve derenin kıyısındadır. Karınca Deresi'nin kıyısında yükselen doğal ve büyük bir kaya kütlesi çevresinin alt kesimlerine insan eliyle bazı düzenlemeler yapılmıştır: İki ayrı bölüm gibi görünen bu kaya kütlesinin kuzeyinde küçük bir kovuk yapan bölüm ve bunun ortasında, zeminde dikdörtgen biçimli bir senotaf çukuru yer alır. Güney yönündeki düzlem üzerinde çesitli boyda kanallar ve çukurlar ile batı yöne bakan iki sunak (altar) vardır. Daha alçak durumda olan kuzeydeki düzlükteki kayaya oyulmuş kareye yakın biçimli derin bir törensel havuz ile onun kuzeyinde bir sunak ve kapı düzenlemesi bulunur[176] (Şekil 73).

Beksaç (2005), "Dedekaya Sunağıa" ile ilgili şunları söylemektedir:

"Bahadınlı Köyü doğusunda Karınca Çayı kıyısında yer alan görkemli bir kayadan oyma kült anıtı. Değişik bölümlerden meydana gelen bu anıtın 2002 baharında üst kısmının doğu tarafındaki altarlar ve ateş çukurları kısmı dinamitlenmesine rağmen eski durumu hakkında biraz bilgi verecek altar parçaları kaya üzerinde izlenirken, batı tarafındaki yükselti üzerinde kare planlı bir hazne ve altar parçaları görülmektedir. Bu bölümün altında batıya bakar vaziyette bir senotaf veya yakma çukuru yer almaktadır. Bu ana kaya bloku üzerinde merdiven izleri hala görülebilmektedir. Bu kısımdan çay yönüne geçildiğinde geniş ve kayalar üzerinde oluşturulmuş bir alana ulaşılmaktadır. Bu kısmın doğusunda ve ana kaya bloku altında kısmen kayadan oyma kısmen taş örme bir su haznesi ve bu haznenin ardında akarsuya doğru kademeli olarak inen kaya üzerinde çeşitli oymalara rastlanır. Bu kısmın altında ve çayın kıyısına doğru yüzü güneye dönük yekpare kaya üzerinde bir altar düzenlemesiyle bunun da altında kayadan oyma bir başka düzenlemeye rastlanır. Orijinal haliyle alanın kullanımı akarsudan yukarı doğru çıkılarak işlev görecek şekilde hazırlanmış olmalıdır. Günümüzde Karadere'ye giden yol ana işleyişi bozduğu gibi kaya anıtı ardında kalan ve bol miktarda keramik buluntusuyla bir yerleşme alanına işaret eden kesimle de ilişkiyi kopartmıştır. Dedekaya kült kompleksi altıda bir kaynağın varlığı da izlenmekte olup, kült kompleksinin Myster karakterli kültlerle yakın ilişkisi ve özellikle Ana Tanrıça Tapısıyla başlayan ve muhtemelen de İsis, Serapis ve benzeri kültlerin de etkileriyle güçlenen yerel bir kült merkezi olduğu anlaşılmaktadır."

(Şekil 74) (Şekil 75) (Şekil 76)

[176] **Kaynak:** http://erkmensenan.blogspot.com/2010/05/adramytteionburhaniyekoylerdeki-kaya.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 18.45)

Şekil 73: Dedekaya Kült Kompleksi tabelası (Fotoğraf: Taylan Köken)

Şekil 74: Dedekaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken)

Şekil 75: Dedekaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken)

Şekil 76: Dedekaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken)

7.2.4. Hisarköy Kaya Sunağı (Balıkesir)

Burhaniye'ye 6 km uzaklıkta ve kentin güneybatısında, yüksek bir tepenin dibinde kurulmuş bir çağdaş köydür. Kıyı düzlüklerinin gerisinde ve yükseltiler arasında olup Karınca Deresi ile ilintili bir konumdadır[177].

Hisar köyü, antik çağda Bergama'dan körfeze doğru gelen bir yolun üzerinde bir yerde kuruludur. Köyde rastlanan sütun parçaları, düzenli ve düz yolları, buranın Orta çağ yerleşimi olduğunu belli etmektedir. Köyün eski adı "Assar" dı. Köyün yanıbaşında yükselen Hisar Tepe'ye "Assar Tepe"'de denilmektedir. Tepenin üst kesiminde bir kaleye ait çok az kalmış burç ve duvar parçaları günümüze ulaşabilmiştir[178]

Hisar Köy Altarı. Hisar Köy'ün bitişiğinde yükselen tepede, Orta Çağ'a tarihlenen bir kalenin sur kalıntıları vardır. Kalenin orta kesiminde kalan tepenin zirvesinde doğal kayaya oyulmuş basamaklar ve batı yöne bakan iki sunak (altar) yer alır. Zirvedeki kaya kütlesinin kuzey tarafında sarnıç benzeri oluşum ve onun gizlediği bir mağara, tepedeki kültsel oluşumu tamamlamaktadır[179].

Beksaç (2005), "Hisarköy Kaya Sunağı" hakkında şunları söylemektedir:

"Köyün yanındaki Asar Tepe üzerinde Bizans kalesi sur kalıntıları ardında kalan merkezi konumda yer alan kayadan oyma çeşitli bölümlerle en uçta yer alan taht ve altar düzenlemeleri ve basamaklar gösteren tipik bir sunaktır. Dedekaya üzerinde olduğu gibi burada da bazı astronomik oluşumlara uygun düşen düzenlemelerin olduğu fark edilmektedir. Oyularak düzenlenmiş kaya bloğu ardında yer alan sarnıç ve mağara da tam anlamıyla Ana Tanrıça ve bağıntılı tapınımlara bağlanan karakteriyle dikkat çekmektedir. Arazideki çalışmalarda bulunan keramikler ışığında bu sunak alanının önce sunak ve daha sonra kale olarak, Demir Çağı sürecinden başlayarak Bizans süreci sonlarına kadar kullanıldığı ve Hellenistik Dönemde de önem kazandığı anlaşılmaktadır."

[177] **Kaynak:** http://erkmensenan.blogspot.com/2011/07/adramytteionburhaniyekaya-sunaklar-5.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 18.53)
[178] **Kaynak:** http://erkmensenan.blogspot.com/2011/07/adramytteionburhaniyekaya-sunaklar-5.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 18.54)
[179] **Kaynak:** http://erkmensenan.blogspot.com/2011/07/adramytteionburhaniyekaya-sunaklar-5.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 18.55)

7.2.5. Şeytan Sofrası Kaya Sunağı (Balıkesir)

Balıkesir ili Ayvalık ilçesi merkezinden Sarımsaklı Plajlarına giden yol üzerinde, plajlara yaklaşınca sağda sarı tabelası bulunmaktadır. Çamlar arasında yaklaşık 3 km'lik Şeytan Sofrası'na varılır[180] (Şekil 77) (Şekil 78)

Edremit Körfezi, Burhaniye Kaya Sunakları ve diğer Kaya Sunakları ve diğer kaya sunakları ile birlikte bu maddede andığımız Şeytan Sofrası Sunağı da Madra Dağı'nın gölgesindedir ve onun kıyısında bulunan diğer Kuzeybatı Anadolu yükseltilerine konumlanmışlardır. Madra'nın anlamı için Bilge Umar, Luwi dilinden günümüze kadar gelen bu tarihi adın, Ma-(a)dra yani Ana Tanrıça'nın erkeği" anlamında olduğunu söylemektedir. Bu tanımlama Kaya Sunakları'ndaki "İkili Taht", Ana Tanrıça ve Erkeği tanımlamalarına uygun düşecektir[181].

Taylan Köken, "Şeytan Sofrası" hakkındaki yorumlarını şu şekilde ifade etmektedir[182]:

"2013 başında güzel bir havada kimsenin olmadığı bir gün tekrar çıktığım Şeytan Sofrası'nı bir Kaya Sunağı olarak inceledim ve dikkat çekici resimleri çekmiş olduk. Şeytan Sofrası'nda kayalar tıraşlanmış ve sunu amaçlı çukurlar yaratılmıştı. Yine Ana Tanrıça ve onun erkeği bir kayanın taht şeklinde tıraşlandığını gördük. Bu tahtın hemen yanındaki kayada da sunu çukurlarının bulunması dikkat çekiciydi."

(Şekil 79) (Şekil 80)

[180] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2013/01/seytan-sofras-kaya-sunag-balikesir.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 19.54)
[181] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2013/01/seytan-sofras-kaya-sunag-balikesir.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 19.55)
[182] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2013/01/seytan-sofras-kaya-sunag-balikesir.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 19.56)

Şekil 77: Şeytan Sofrası'ndaki "Ayvalık Adaları Tabiat Parkı" tabelası (Fotoğraf: Taylan Köken)

Şekil 78: Şeytan Sofrası'ndan "Kuzey" yönüne doğru bir fotoğraf. Ayvalık ilçe merkezi ve Cunda Adası gözükmektedir (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 31.07.2016).

Şekil 79: Şeytan Sofrası Kaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken)

Şekil 80: Şeytan Sofrası Kaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken)

7.2.6. Deliktaş Kaya Sunağı (İzmir)

İzmir ili Dikili ilçesine bağlı olan Deliktaş Köyünün sırtında bulunan iki alana dağılmış olan kalıntılardır. Bu kutsal alanlar 1993 yılında İzmir I nolu Koruma Kurulu tarafından I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve I. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescil edilmiştir[183].

Deliktaş Köyünde iki grupta değerlendireceğimiz alanların birincisi köye de ismini veren "Deliktaş" mevkiidir. Burasının örneklerini Kuzeybatı Anadolu'da sıklıkla gördüğümüz kaya sunağıdır. Diğer alan ise yerel halkın "Zindancık" olarak adlandırdığı Deliktaş Kutsal Alanıdır[184].

Deliktaş Kaya Sunağı, Deliktaş Köyünde öncül kutsal alan olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Daha erken dönemlerde ise Zindancık olarak anılan Kutsal Alanın kült merkezi olarak kullanıldığını düşünülmektedir. Deliktaş'ın büyük deliğinin köyü, ovayı ve uzaklardan da olsa Çandarlı Körfezi'ni (Elaitikos Kolpos) gören bir manzarası vardır. Yine bulunduğu yerden Kara Dağ'ın doruğu görülmektedir[185].

Deliktaş'ın iki ana oyuğu vardır. Doğal yoldan oluşmuş olan bu dehlizlerin sonradan tıraşlanarak genişletildiğini düşünüyoruz. Bu iki oyuk "İkili Taht" yani "Ana Tanrıça ve Erkeği"niin tahtlarıdır. Dikili Kaya Sunağı'nda da farklı boyutta iki katlı dairesel oyuklar mevcuttu. Fark bu alanda deliğin nerede ise bir mağara boyutunda var olması ve açılmış olmasıdır. Delikler doğu yönüne doğru bakmaktadır[186].

Taylan Köken, "Deliktaş Kutsal Alanı" hakkında şu yorumda bulunmaktadır:

"Deliktaş Kayaları'nda değişik boyutlarda hediyelerin koyulması için delikler ve oyukların çeşitliliği de dikkat çekicidir.

Bu alanın sit statüsünde olmasına rağmen araştırılmış olmaması ise ayrıca dikkatimizi çekmiştir. Tarihsel olarak Cilalı Taş Dönemi'ne kadar giden bu Kutsal Alanlar detaylı araştırmaları hak etmektedirler."

(Şekil 81) (Şekil 82) (Şekil 83) (Şekil 84)

---

[183] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2012/11/deliktas-kutsal-alanlar-i-izmir-aiolis.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 20.41)
[184] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2012/11/deliktas-kutsal-alanlar-i-izmir-aiolis.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 20.42)
[185] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2012/11/deliktas-kutsal-alanlar-i-izmir-aiolis.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 20.43)
[186] Kaynak: Kaynak: http://arkeodenemeler.blogspot.com/2012/11/deliktas-kutsal-alanlar-i-izmir-aiolis.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 20.45)

Şekil 81: Deliktaş Kaya Sunağı (Dikili, İzmir) (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 12.08.2015).

Şekil 82: Deliktaş Kaya Sunağı (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 12.08.2015).

Şekil 83: Deliktaş Kaya Sunağı'ndaki oyuklar (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (12.08.2015).

Şekil 84: Deliktaş Kaya Sunağı'nın üst kısmı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 12.08.2015).

7.2.7. Zindancık Kaya Sunağı (İzmir)

Zindancık tam olarak olmasa da Phokaia (Foça) Yolu üzerinde bulunan bir Pers Mezarı olan Taşkule ile benzerlikler göstermektedir. Taşkule doğal bir kayaya oyulmuş olan mezar grubudur. Zindancık ise kapısı kuzey yönüne bakan bir "Karanlık Oda" ve onun etrafında basamaklardan, kuyulardan, nişlerden, adak çukurlarından ve yine etrafa dağılmış kaya lahitlerinden, yontulmuş ve malzeme alınmış kaya oluşumlarından meydana gelmektedir[187].

Zindancık diğer kalıntıları ile dikkat çekicidir. Karanlık Oda'nın hemen yanında basamaklarla çıkılan farklı iki kot bulunmaktadır. Mezarın üstüne gelen kot alanının hem en yüksek noktası ve tam bir tapınım alanıdır. Burada dikdörtgen, kare ve dairesel sunak çukurları ve hemen hemen odanın üstüne denk gelen sunak kuyusu bulunmaktadır. Merdivenlerden çıkınca daha düşük seviyedeki ikinci kotta ise orijinal kayaya oyulmuş sunak çukurları ve belki de kanlı ritüeller için açılmış kanallar dikkat çekicidir[188].

Taylan Köken, "Zindancık Kaya Sunağı" hakkında şunları söylemektedir[189]:

"Bu alanın arkasında iki grup halinde yine orijinal kayaya oyulmuş odalar bulunmaktadır. Bu odalar kutsal bir alanda bu alanla ilgili tapınakların izleri olmalıdır. Büyük olan odanın kenarında içinden başka bir sarnıca da bağlı olan kuyu ağzı dikkatimizi çekti. İçinde keramik kırıntıları bulunan sarnıç, kayada izleri bulunan bir kapak ile örtülmekteydi. Bu sarnıca bağlı olan diğer sarnıca yapılan bağlantıyı Deliktaş köylüleri Deliktaş Kaya Sunağı'na kadar uzanan bir geçit olduğunu iddia etmektedirler. Bu odadaki duvara açılmış olan büyük bir niş bulunmaktadır. Diğer odalar değişik kotlarda olup, bazı oda duvarlarının yıkılmış olduğunu tespit ettik.

Orijinal kayaya oyulmuş olan mezar odasının Phokai Pers Mezarı'ndan daha erken bir döneme tarihlenebileceğini düşünmekteyiz. Tabi son sözü burada detaylı araştırmalar yapacak olan değerli bilim adamları söyleyecektir."

(Şekil 85) (Şekil 86) (Şekil 87) (Şekil 88)

[187] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2012/11/deliktas-kutsal-alanlar-ii-izmir-aiolis.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 22.11)
[188] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2012/11/deliktas-kutsal-alanlar-ii-izmir-aiolis.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 22.12)
[189] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/2012/11/deliktas-kutsal-alanlar-ii-izmir-aiolis.html (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 22.13)

Şekil 85: Zindancık Kaya Sunağı (Dikili, İzmir) (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 12.08.2015).

Şekil 86: Zindancık Kaya Sunağı merdivenli bölüm (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 12.08.2015).

Şekil 87: Deliktaş Kaya Sunağı'nın adak alanı (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 12.08.2015).

Şekil 88: Zindancık Kaya Sunağı'ndaki mezarlar (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 12.08.2015).

7.2.8. Dikili Kaya Sunağı (İzmir)

Sunak Aterneus ovasında bir yükseltinin üzerinde konumlanmış, hem yeni Dikili ile hem de Atarneus Antik Şehri arasında kalmaktadır. Bulunduğu konum itibari ile Salihler Köyü'nün üzerindeki Asar Kaya, Üçtaş Tepe Karina Yerleşimi'ni ve çevredeki küçük yerleşimleri görür konumdadır[190].

Taylan Köken, "Dikili Kaya Sunağı" hakkında şunları söylemektedir[191]:

"Sunak etrafında az sayıda olsa da geç dönemlere ait keramik kırıntılarına rastladık. Keramik kırıntılarının sunak yakınında çoğalması bu parçaların sunak amaçlı kullanıldığını düşündürmektedir. Sunağın büyük kaya bloğunun içi oyulmuş olması dikkat çekicidir. Kaya parçasında iki yerinde birden fazla daire formunda oyuk vardır. Tıraşlanmış, üzerinde nişler açılmış iki uzun ana kayanın üzerine içine iki kat daire açılmış devasa kaya bir kapak gibi üzerine oturtulmuş imajını vermektedir. Bu sunak ilginç bir görünüm vermektedir. Sunağa uzaklığı 150 m kadar olan kayalık tepe üzerinde, içi taşlarla doldurulmuş iki sarnıç kalıntısı dikkat çekicidir.

Ayrıca sunağın çevresinde kaya oluşumlarının bazı yerlerinin tıraşlanmış olması ve buradaki kayaların yapısında da gördüğümüz kadarıyla bu tepe üzerindeki kayalar mimari eleman temini için taş ocağı olarak kullanılmış olabilir.

Bu sunağın Dikili tarafında yaz kış kurumayan bir gölcük bulunmaktadır. Bu gölcük Aterneus maddesinde andığımız Aterneus'un adı bölümünde incelediğimiz Ata-Arna yani "Pınar Gölcüğü"nde geçen küçük gölcük olabilir. Aterneus Yerleşimi'nin bu gölcüğe uzaklığı kuş uçuşu 1,5 km'dir ve Astyra (ki burada göl yoktur) veya Kane Dağı'ndaki Karagöl olmasından daha yakın bir ihtimaldir."

(Şekil 89) (Şekil 90) (Şekil 91) (Şekil 92)

[190] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/Dikili%20Suna%C4%9F%C4%B1 (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 22.35)
[191] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/Dikili%20Suna%C4%9F%C4%B1 (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 22.36)

Şekil 89: Dikili Kaya Sunağı alanı ve Dikili (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 29.08.2015).

Şekil 90: Dikili Kaya Sunağı alanı ve Dikili (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 29.08.2015).

Şekil 91: Dikili Kaya Sunağı alanı (Fotoğraf: Enver Emir Kürklü) (Tarih: 29.08.2015).

Şekil 92: Dikili Kaya Sunağı (Fotoğraf: Ali Emre Kürklü) (Tarih: 29.08.2015).

7.2.9. Kapıkaya Sunağı (İzmir)

Anadolu Neolitik dönemde tanıstığı Ana Tanrıça Kültü'nün örneklerine Bergama ve çevresinde Krallık döneminden binlerce yıl önceki Prehistorik Kültür evresinden itibaren rastlanmıstır. Ana Tanrıça kavramı Anadolu'da, 8.yüzyılın ortalarında tarih sahnesine Phryg (Frig)'ya Devletinin çıkmasından sonra Kybele (Kibele) adıyla anılmaya baslanmıstır. Bergama'nın Kozak yolu üzerinde; Kozak yaylasının granit kenti Perperene'ye çıkan vadinin kenarında, çam ağaçları arasındaki Kapukaya Köyü yanındaki kayaların tepesinde Kayaların içine oyulmus Kibele tapınağı bugün hala ihtisamı ile ayaktadır. Tapınak, Selinos çayının çıktığı yerde ve çaydan 60 metre yükseklikte bulunan bu kayalarda, yüzlerce yıl önce insanların elleriyle oymus ve yontmus olduğu yerler örülmektedir. Bu kayaların ön yüzü altı köse büyük bir niş biçimindedir. Yanlarındaki altı köseli oyuklar adak eşyasının konması ve kayalardaki deliklerinde bu esyanın asılması için yapılmış olduğunu Osman Bayatlı "Bergama Tarihinde İlkçağ" eserinde ortaya koymaktadır[192].

Büyük kayanın üstüne çıkmak için, kayada bir merdiven oyulmustur. Bu merdiven biçimine getirilen basamaklardan çıkılınca, insan elinden yapılarak çıktığı hemen anlasılan belli bir düzlük görülmektedir[193].

İlk vatanı olan Anadolu'da Kybele olarak adlandırılan Ana Tanrıça'ya, tamamen doğal alanlarda, genellikle de dağ zirvelerinde tapınılırdı. Friglerin merkezi Pessinus'ta yer alan tapınım merkezinde Tanrıçaya bir idol biçiminde tapınılırdı. Bu idol bir "diopetes" yani gökten düştüğü ileri sürülen bir meteorit, bir karataştı[194].

Anadolu'da sayısız Kybele Kutsal alanı bulunduğu bilinmektedir. Kale Tepesi'nden yaklaşık 6 km uzaklıkta, Kapıkaya Mahallesi'ndeki sarp zirvelerden birinde yer alan Kybele Kaya Kutsal Alanı ise Bergama'da yer alan birçok Kybele kutsal alanı içinde konumuyla önplana çıkmaktadır[195].

(Şekil 93) (Şekil 94) (Şekil 95) (Şekil 96)

---

[192] **Kaynak:** http://www.bergama.bel.tr/bergama/Images/files/belletenler/belleten14.pdf (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 23.37)
[193] **Kaynak:** http://www.bergama.bel.tr/bergama/Images/files/belletenler/belleten14.pdf (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 23.38)
[194] **Kaynak:** http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/60103,bergamacokkatmanlikulturelpeyzajialanyonetimplanipdf.pdf?0 (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 23.41)
[195] **Kaynak:** http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/60103,bergamacokkatmanlikulturelpeyzajialanyonetimplanipdf.pdf?0 (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 23.42)

Şekil 93: Kapıkaya Sunak alanı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019).

Şekil 94: Kapıkaya Sunak alanı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019).

Şekil 95: Kapıkaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019).

Şekil 96: Kapıkaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019).

7.2.10. Haylazkaya Sunağı (İzmir)

Bergama'da Ana Tanrıça Kibele için yapılmıs olan diğer bir tapınak ise; Haylazlar Kayası olarak bilinen yerdedir. Bugün Selinos Çayının sağ kenarında bulunan bu kayalıkta oda ve mezar izleri halen mevcuttur. Perperene'deki, Kibele Tapınağında olduğu gibi bu kayalarda da adak olarak sunulan esyayı koymak için oyuk yerler vardır. Burasının "Kibele Kaya Tapınağı" olduğu kabul edilmektedir. Ana Tanrıçaya burada "Merak Tası", "Kısmet Tası" da denildiğini söylenmektedir[196].

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel Güngör, "Haylazkaya" ile ilgili efsaneyi şöyle anlatmaktadır[197]:

"Haylazlar Kayasının bir de efsanesi vardır. Bu efsaneye göre; çok eski zamanlarda bu kayaların büyük bir önemi varmıs. Sırlarını kimseye açamayanlar ve içinde saklamaktan bunalanlar, bu kayalara gelir, istediği gibi derdini dökermis. Hayırlı kısmet bekleyen kızlar, derdine derman arayan hastalar bu büyük kayadan medet umarmıs. Günün birinde, Bergama Kralının biricik kızının yüreğine Eros'un sihirli ask oku saplanır ve bir gence asık olur. Buraya kosar. Kayaya derdini döker ve sonuçta; askına kavusarak, muradına erer. Bunun üzerine kayada bir tapınak yapılır. Ünü dört bir tarafa olmak üzere bölgede her yere, yayılır. Uzun yıllar prensesin gönlünü, varlığını saran bu kayalar, günün birinde onun mezarı olduğuna dair olusan bu efsane de, kulaktan kulağa yayılarak günümüze kadar ulasmıstır.

Uzun yıllar yanındaki derenin sırıltısı ve boğazın serinliği altında; dertlileri avutmus, yanık yüreklere su serpmis "merak tası ve kısmet kayası" olarak adlandırılan bu kayalar bugün haylazların uğrak yeri olmus ve bugün de haylazlar kayası olarak anılmaktadır."

(Şekil 97) (Şekil 98)

[196] **Kaynak:** http://www.bergama.bel.tr/bergama/Images/files/belletenler/belleten14.pdf (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 23.40)
[197] **Kaynak:** http://www.bergama.bel.tr/bergama/Images/files/belletenler/belleten14.pdf (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 23.41)

Şekil 97: Haylazkaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019).

Şekil 98: Haylazkaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken) (Tarih: 02.09.2019).

7.2.11. Kibele Asartaşı Kaya Sunağı (İzmir)

İzmir ili Aliağa ilçesi Aşağı Şakran Köyü sınırlarındadır. Köye uzaklığı kuş uçuşu 1,5 km kadardır. İzmir-Çanakkale karayolundan ayrılan, yerel halkın "Eski Şakran Yolu" olarak isimlendirdiği parça taşlı dar bir yolla Asar Taşı'nın yakına kadar ulaşılabilmektedir. Yaklaşık 500 m'lik bir yol zeytinlikler arasından yürüyerek kat edilmektedir[198].

Elaia Antik Kenti'ne çok yakın konumdaki bu Kybele Tapınak Alanı Sakartepe'nin eteklerinde denizi gören bir vadide harika bir konumdadır. Orijinal kayaya oyulmuş olan bu tapınak yalnız bulunduğu konumla dikkat çekmemektedir. Etrafında bulunan yine orijinal kayalara oyulmuş olan yan tapım alanları ve buranın hemen önünde bulunan zeytinlikler arasındaki keramik kırıntıları dolu alanlar, buranın araştırılması gereken ve derhal sit alanıyla koruma altına alınması gerektiğini düşündürmektedir[199].

Taylan Köken, "Asar Taşı" adına Sefa Taşkın'ın "Mysia ve Işık İnsanları" adlı kitabında rastladığını ifade ediyor. Kitapta şöyle demektedir[200]:

" 'Asar Taşı' diyor ona köylüler. El emeğinin bu koca kayayı yontulmuş taşa çevirdiği bellidir. İnsan elinin dümdüz ettiği kaya yüzeyi, oda bölümlerine benzer çıkıntılar, bir sıra oyuklar, canlı başını andıran taş uzantılar doğal kütleyi gizemli bir yapıya dönüştürür. Belki, Hıristiyanlığın başlangıç zamanından kalma kaya üstüne oyulmuş bir kilise kalıntısıdır bu. Belki de ilkçağlardan kalma bir tapınak.

Mysia'da eskiden kalma adlara rastlanan birçok yerde Ana Tanrıça inancının da izler bıraktığı görülüyor. Ana Tanrıça, Anadolu'nun eski halklarının tinsel dünyasının temelidir. Yüce Ana'nın tapkı yerleri hep dağ başlarında, hep kayalıkların ucundadır. Çok eski bir halkın belki de "Kutsal Doruk" adını verdiği Sakar'ın yanıbaşında, Kadın Ana'nın bir tapınağı neden olmasın ki? Bu güzel ve sarp kaya belki de Kutsal Ana'nın evidir. Ana Tanrıça, tüm yaban yaşamın egemenidir."

(Şekil 99) (Şekil 100) (Şekil 101)

---

[198] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/Asar%20Ta%C5%9F%C4%B1 (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.07)
[199] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/Asar%20Ta%C5%9F%C4%B1 (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.08)
[200] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/Asar%20Ta%C5%9F%C4%B1 (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.09)

Taylan Köken, "Asartaşı" hakkında şunları söylemektedir[201]:

"Doğu kısmında "Ana Tanrıça Tahtı" olarak nitelendirdiğimiz taht ve sunu çukurları dikkatimizi çekmiştir. Bu tahta yakın olan odada "Sunu Çukuru" bulunmaktadır. Orijinal kayaya 4-5 m derinliğinde, dikdörtgen formda, düzgün olarak açılmıştır. Diğer iki odanın içi defineciler tarafından kazılmıştır. Muhtemelen bu odaların önlerinde de sunak çukurları bulunmaktaydı. Yığılan toprak hem bu alanı tehlikeli hale getirmiş, hem de buluntu durumunun görülmesini kısıtlamıştır. Bu alanda bol miktarda geç dönem seramik kırıntıları yüzeye yayılmıştır.

Asar Taşı'nın doğu yönünde yaklaşık 100 m mesafede, yine orijinal kayaya oyulmuş olan ve düzgün kesilmiş duvarlara sahip "Açık Hava Tapınım Alanları" veya "Yerleşim Yerlerinin" varlığını görüntüledik. Bu alanda düzgün duvarların üzerinde açılmış olan nişler dikkat çekicidir. Bu alanın da değişik yerlerinden defineci terörüne uğradığını gözlemledik. Bu alanın hemen güneyinde kalan zeytinlik üzerinde pithos parçalarıysa bu alanın geçmiş dönemde bir nekropolis olduğunu düşündürmektedir. Bazen parçaları Altınova'daki Körtükaya Yerleşimi'nde gözlemlemiştik."

Şekil 99: Asartaşı Kibele Kaya Sunağı (Fotoğraf: Taylan Köken)

[201] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/Asar%20Ta%C5%9F%C4%B1 (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.10)

Şekil 100: Asartaşı'nın kaba planı (Fotoğraf ve Plan: Taylan Köken)

Şekil 101: Asartaşı Kibele tahtı (Fotoğraf: Taylan Köken)

7.2.12. Kibele Kaya Sunakları (İzmir)

Bu alanlar İzmir'de Foça'da bulunmaktadır. Üzerinde en çok çalışılan alan Athena Tapınağı'nın altında deniz kenarında bulunan alandır. Burası Liman Kutsal Alanı olarak adlandırılmış olup MÖ 580 yıllarına tarihlenmektedir. Athena Tapınağı işlevini kaybettikten sonra, tapınağın deniz seviyesine taşındığı düşünülmektedir Bakkheion olarak adlandırılan İncir Adası'nda ve Orak Adası'nda deniz kıyısında Kybele Kutsal Alanları bulunmaktadır[202].

Taylan Köken, Foça'da bulunan "Kibele Kaya Sunakları" için şunları söylemektedir:

"Yine Foça'nın doğusunda kalan Değirmentepe üzerinde kayalara oyulmuş Kybele Kaya Sunakları tespit edilmiştir. Bu sunaklarda kayaya oyulmuş olan 150'ye yakın niş bulunmaktadır. Bu nişlerde mermerden Kybele heykelleri bulunmaktaydı. Bu alana kayaya oyulmuş merdivenlerle kutsal alana çıkılmaktaydı. Denizi gören bu alan manzarasıyla da çok güzeldir. Bu kutsal alanların bazılarını üzerine geç dönemde değirmenler yapılmıştır. Bu değirmenler tamamen elden geçirilerek restorasyonu tamamlanabilirse Foça panoraması için çok güzel bir görüntü verecektir." (Şekil 102)

Şekil 102: Değirmentepe'de bulunan Ana Tanrıça tabelası (İzmir) (Fotoğraf: Taylan Köken)

[202] **Kaynak:** http://arkeodenemeler.blogspot.com/search/label/Kaya%20Suna%C4%9F%C4%B1 (Ziyaret Tarihi: 19.12.2019, 22.31)

7.3. Tapınaklar

7.3.1. Hekate Kutsal Alanı (Lagina) (Muğla)

Arkeolojik Açıklama

Lagina; Muğla ili, Yatağan ilçesi, Turgut Mahallesi sınırlarında Kapıtaş Mevkii'ndedir. Karia'lıların önemli kült merkezi olan Lagina kutsal alanının ünü zamanımıza kadar gelmiş olup bu yöre halen Leyne ismi ile de tanınır[203].

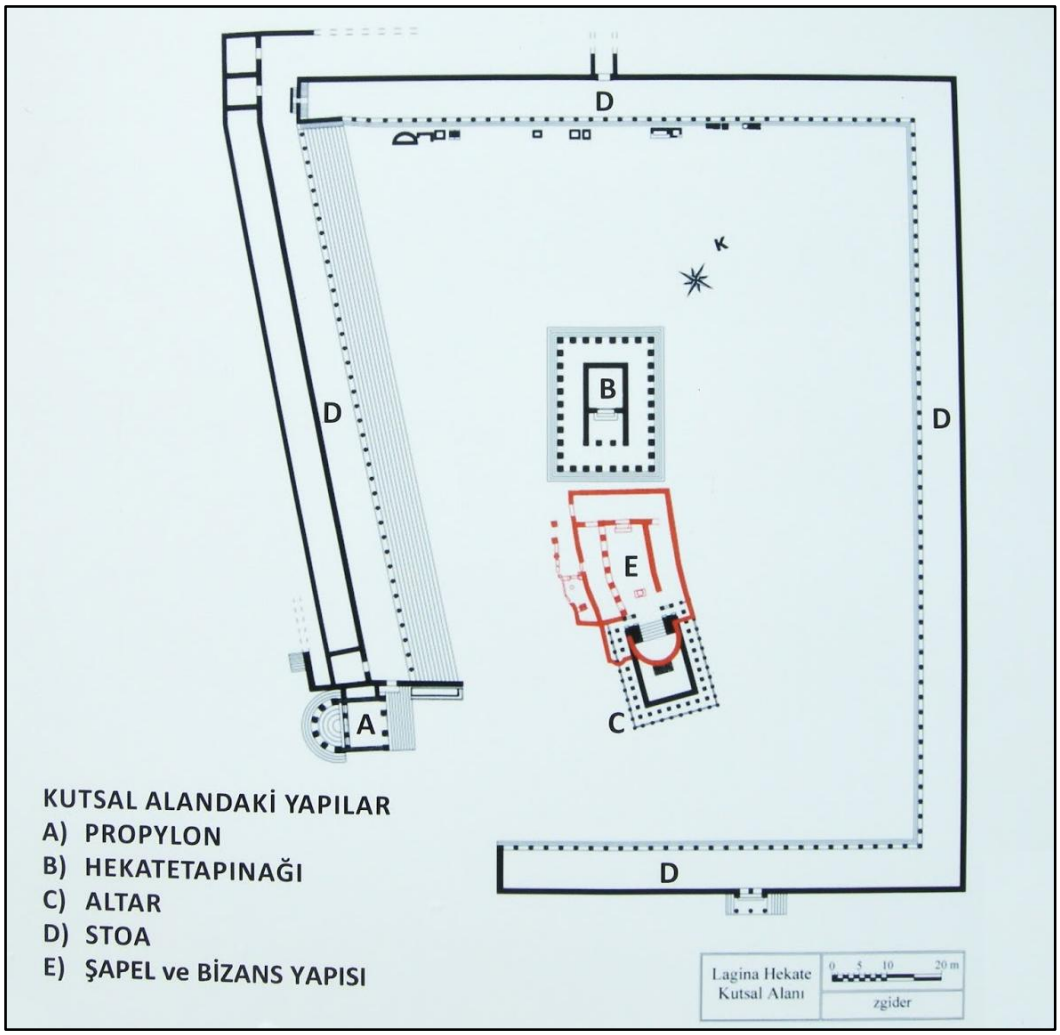
Son yapılan araştırmalar, yörenin eski Tunç Çağından (MÖ 3000) günümüze kadar kesintisiz bir iskâna sahip olduğunu göstermektedir. Seleukos kralları büyük imar çalışmaları ile Lagina kutsal alanını dini merkez ve buraya 11 km. uzaklıktaki Stratonikeia kentini de bölgenin siyasi merkezi yapmıştır[204] (Şekil 103).

Şekil 103: Hekate Tapınağı (Yatağan, Muğla)[205]

[203] **Kaynak:** https://mugla.ktb.gov.tr/TR-177740/lagina.html (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.47)
[204] **Kaynak:** https://mugla.ktb.gov.tr/TR-177740/lagina.html (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.48)
[205] **Kaynak:** https://www.pinterest.com.au/pin/533535887095385308/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 01.07)

Lagina'da ve Stratonikeia bouleuterionu duvarlarında halen mevcut olan yazıtlardan öğrendiğimize göre, bu iki kent birbirlerine kutsal bir yol ile bağlanmıştır. Burada tanrıça Hekate'ye ait bir kutsal alan ile bu kutsal alanın çevresinde yerleşimler bulunmaktadır. Hekate Kutsal Alanı'nda; giriş kapısı *(propylon),* kutsal alanın etrafını çevreleyen duvar *(peribolos),* kutsal alan içerisinde üzeri kapalı dinlenme ve gezinti yerleri (stoa), kurbanların kesilip tanrıçaya sunuların gerçekleştirdiği yapı *(altar)* ve içinde tanrıçanın heykelinin yer aldığı tanrıçanın evi (tapınak), başka tanrı/tanrıça ve imparatorlara ait küçük tapınaklar *(naiskoslar),* anıt sütun ve heykel kaideleri ile burada yaşayan rahiplerin evleri ve en az bir çeşmenin varlığı bilinmektedir[206] (Şekil 104).

Şekil 104: "Hekate Kutsal Alanı" planı[207]

[206] **Kaynak:** https://mugla.ktb.gov.tr/TR-177740/lagina.html (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.49)
[207] **Kaynak:** http://bikeclassical.blogspot.com/2016/11/ (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 01.02)

Yapılan araştırmalar Lagina çevresindeki kalıntıların MÖ 3.bine kadar gittiğini göstermektedir. Lagina'daki küçük buluntular ise MÖ 8.yüzyıla kadar inmektedir. Kutsal alanda önemli imar faaliyetleri MÖ 3.yüzyılda başlamış ve sonraları devam etmiştir. Son çalışmalar Hekate kutsal alanının Doğu Roma Dönemi (Bizans) ve sonrasında da kullanıldığını ve buraya yeni yapılar inşa edildiğini göstermektedir[208].

Lagina Hekate Kutsal Alanı Stratonikeia Antik Kenti'nin kült yeri, bölgenin de dini merkeziydi. Lagina, Stratonikeia antik kentine yaklaşık 8,5 km uzunluğunda, 3-3,5m. genişliğinde kutsal bir yol (sacra via) ile bağlıydı. Hekate için Lagina'da her yıl normal, dört yılda bir de büyük şenlikler düzenlenmekteydi. Bu şenliklerin nasıl olacağı ve neler yapılacağı belli kurallara bağlanmıştı. Yıllık gerçekleştirilen şenliklerde düzenli olarak yapılan ve birkaç gün süren "Anahtar Taşıma" törenleri olmaktaydı. Böylece törenler belirli bir düzen içerisinde yıllık olarak devam ediyordu. Anahtar taşıma töreninde genç kızlardan oluşan bir koro ilahiler söyleyerek Lagina'dan çıkıp, Stratonikeia'ya varıyor, kente bağlılıklarını bildirip tekrar kutsal alana geri geliyorlardı. Bu koronun kutsal alana girmesinden sonra buradaki dini törenler başlıyordu. Anahtar taşıyan görevli kız tarafından tapınağın kapıları açılıyordu. Kutsal alana gelen insanlar, kutsal alanın batı kenarı boyunca düzenlenmiş olan basamaklarda oturup töreni izliyorlardı[209].

Lagina ve çevresinde, gelirleri Hekate kutsal alanına ait pek çok zeytinlik ve tarım arazileri vardı. Bunlar tamamen vakıf arazileriydi. Hekate Kutsal alanı ile ilgili masraflar vakıf mallarından elde edilen gelirler ve tapınağa yapılan bağışlardan karşılanıyordu. Kitabelere göre başka şehirden bir vatandaşın Lagina'da oturması ve toprak sahibi olmasının özel bir izne tabi olduğu ve isteyen her vatandaşın Lagina'da oturamadığı anlaşılmaktadır. Hekate kutsal alandaki kişilerin Stratonikeia şehir devletine milletvekili gönderme hakkına sahip olduğu bilinmektedir[210].

Kutsal alan ve çevresinde Klasik, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde pek çok yapı inşa edilmiştir. Hekate adına MÖ 100 yıllarında yapıldığı bilinen büyük ölçekli tek tapınağın burası olması ve antik dönemin en pahalı mimari düzeni olan Korinth nizamının bu yapıda kullanılması tapınağın önemini göstermektedir. Augustus'un buraya yardım etmesi ve

[208] **Kaynak:** https://mugla.ktb.gov.tr/TR-177740/lagina.html (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.50)
[209] **Kaynak:** https://mugla.ktb.gov.tr/TR-177740/lagina.html (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.51)
[210] **Kaynak:** https://mugla.ktb.gov.tr/TR-177740/lagina.html (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.52)

bunun propylonda kapı lentosuna yazılması, bölgede Lagina Hekate Kutsal Alanı'nın büyük bir öneme ve yaptırım gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır[211].

Erşen (2015), "Hekate Kutsal Alanı" ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Ve Büyük İskender'in ardından Batı Anadolu'yu ele geçiren Makedonyalı krallar, Lagina'ya onun, sadece ona ait olan yeryüzündeki tek tapınağını dikerler. Bu, onun evcilleşmesine giden yoldur. Ve Hekate, bir dönem ıssız nitelikler taşıyan bir tanrıçanın, vahşi kabul edilen halkıyla beraber nasıl uygarlaştığını anlatır. Lagina'da bir süre sonra büyükbaş hayvanlar kurban edilmeye başlayacak, tanrıçanın şenliklerinde halka para dağıtılacaktır." (Şekil 105)

Şekil 105: Hekate Tapınağı (Yatağan, Muğla)[212].

[211] **Kaynak:** https://mugla.ktb.gov.tr/TR-177740/lagina.html (Ziyaret Tarihi: 20.12.2019, 00.53)
[212] **Görsel:** https://vici.org/vici/28562/ (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 23.25).

Arkeoastronomik Açıklama

Aşağıdaki gökyüzü görüntüleri bize bir durumu açıkça göstermektedir. Bu durum güneydoğu yönelimli Hekate Tapınağı'nın en uzun gece olan 21 Aralık'ta "Sirius" yıldızı ile olan ilişkisidir. Sirius yıldızı Büyük Köpek Takımyıldızı'nın en parlak yıldızıdır. Ayrıca gece gökyüzünde Ay ve Venüs'ten sonra en parlak gök cismidir (Şekil 106) (Şekil 107) (Şekil 108) (Şekil 109).

Robert Temple (2007), "The Sirius Mystery" adlı kitabında "Hekate" ve "Sirius" ilişkisinden şu şekilde bahsetmektedir:

"Köpek Yıldızı Sirius, bir dişin hiyeroglifiyle temsil edilir, bu nedenle Mısır'da hem 'diş' hem de 'köpek' anlamına gelen bir kelime olduğunu bilmek de önemlidir. Ben, "shaar", 'diş' ve sha 'bir tür köpek', sha-t 'dişi köpek', shai 'bir köpek tanrısı' ve Isis ile özdeşleştirilen Hathor'un bir biçimi olan "Shaait"ten söz ediyorum. Ayrıca sha-t 'yüz' anlamına gelir ve Yunan Hekate ile eşanlamlıdır.

Güney İtalya'da bulunan bir İsis tapınağı, iç kutsallığında yüz gözlü Argus'un bir resmine sahiptir (ancak, normal bir yüz ve gözlerle tasvir edilmiştir). Isis'in gizemleri bu kutsal alanda kutlandı. Ayrıca Danaos'un elli kızı geleneksel olarak Mısır'dan Yunanistan'a (ve dolayısıyla güney İtalya'ya) Plutarch'a göre Isis gizemleri olan Thesmophoria'nın gizemlerini getirdi. Bu yüzden Isis'in 'elli' ve 'yüz' (Hekate) ile en gizli ve kutsal seviyelerde yakından bağlantılı olduğunu görüyoruz ve İsis, Sirius ile özdeşleştirildi."

Eski zamanlarda da her biri elli aylık iki kutsal saltanatı bir araya getirmek ve yüz aylık bir 'Büyük Yıl' oluşturmak gelenekseldi. Yunan tanrıçası Hekate tam anlamıyla 'yüz' anlamına gelir. Argo masalıyla ilgiliydi ve Robert Graves tarafından Isis'le özel olarak ilişkilendirildi ve diğer şekillerde Sirius ile 'yeraltı dünyası versiyonu' olarak bağlantılıydı.

Actaeon'u takip eden elli cehennem avcısı Cerberus'ta, daha önceki gelenekte elli başı olan cehennem avcısı olan bir muadili var. Bu elli kafa daha sonra Gilgamesh'in orijinal elli arkadaşı gibi gelenekte atıldı ve Cerberus'un üç kafaya sahip olduğu söyleniyordu. Ama aslında Hesiod'un tanımladığı gibi elli tane vardı. Bu yüzden bu da elli (Sirius, Köpek Yıldızı) ile bağlantılı ve Sirius'un yeraltı dünyası versiyonu olarak tanrıça Hekate aracılığıyla çeşitli şekillerde bağlantılı olan başka bir köpek motifi. (Elli Sümer Anunnaki'nin yeraltı dünyasında benzerleri vardı. Yeraltı dünyasında elli 'ölüm muadili' olarak veya cennette elli kadar gölgeler yüz yapıyor - Hekate'in anlamı.)"

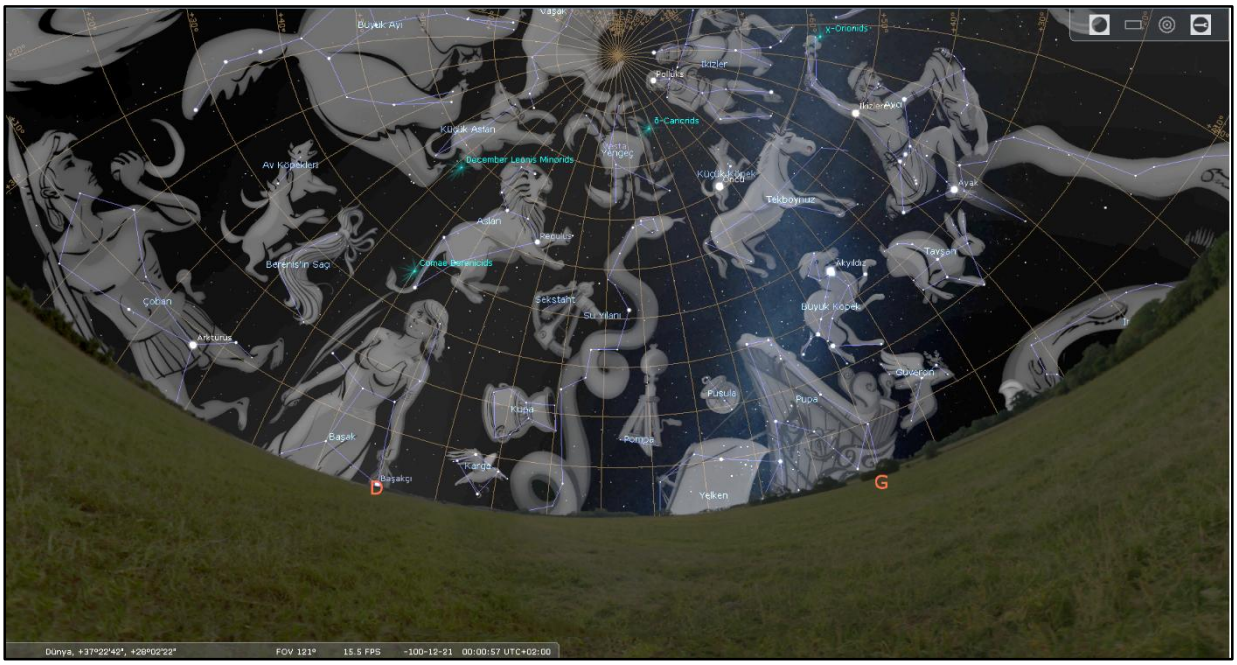
Şekil 106: Hekate Tapınağı (Tarih: 21 Mart, MÖ 100) (Yön: Güneydoğu) (Program: Stellarium)

Şekil 107: Hekate Tapınağı (Tarih: 21 Haziran, MÖ 100) (Yön: Güneydoğu) (Program: Stellarium)

Şekil 108: Hekate Tapınağı (Tarih: 23 Eylül, MÖ 100) (Yön: Güneydoğu) (Program: Stellarium)

Şekil 109: Hekate Tapınağı (Tarih: 21 Aralık, MÖ 100) (Yön: Güneydoğu) (Program: Stellarium)

8. BÖLÜM: GÜNÜMÜZDE PAGANİZM

8.1. Wicca (Vika)

Çağdaş büyücülük dini için alternatif ve bazen tercih edilen bir isimdir. Bazı cadılar kendilerine "Witch" yerine "Wiccans" demeyi ve "Witchca" yerine "Wicca" kullandıklarını söylemeyi tercih ediyorlar çünkü kelimeler "Witch" ve "Witchcraft"a eklenmiş negatif kalıpları taşımaktadır. "Wicca" ve "Wiccan" terimleri, çağdaş büyücülük uygulayıcılarını dini, halk büyüsü uygulayıcılarından ve büyücülük olarak diğer büyücülük biçimlerinden ayırmaktadır. Bir dizi inanç, ilkeler, yasalar, etik, kutsal günler ve ritüellerle örgütlü bir dini ifade ediyorlar (Guiley, 2008) (Şekil 110).

Vika (İng. Wicca), kendi içinde çeşitli kollara ayrılan, doğa tabanlı, dogmatik olmayan çağdaş bir pagan dinidir. Vika inanışına sahip olanlar, kendilerini Vikan olarak adlandırır. Hristiyanlık öncesi Batı ve Kuzey Avrupa geleneklerine dayanan Vika, 1950'lerde İngiltere'de yayılmaya başlamış ve zamanla özellikle Avrupa ve ABD'de taraftar bulmuştur[213].

Vika, organize bir din değildir ve merkezinde bir lider yoktur. Mezhepler Vika'da gelenekler olarak adlandırılır. Vika, duoteistik Tanrı ve Tanrıça inancı olarak tanımlanır. Bu Tanrı ve Tanrıça genellikle daha büyük bir panteist İlahın farklı tezahürleri olarak görülür. Vika'da duoteizm geleneksel inanç olmasıyla birlikte inançlar politeizmden panteizme veya monizme dek değişebilir. Vikanlar sabbatlar olarak bilinen sekiz mevsimsel tabanlı festivali kutlar. Vikan nasihatı Vikan ahlakının temelini oluşturur[214].

Vika sözcüğünün İngilizcesi Wicca, Eski İngilizcede "erkek cadı, büyücü, şifacı, astrolog" gibi anlamlarda kullanılıyordu. Sözcük kadınlar için ise "wicce" şeklinde kullanılıyordu. Bu sözcük, modern İngilizcede "cadı" anlamına gelen "witch" sözcüğünün atasıdır[215].

Wicca sözcüğü 1954 yılında bir devlet memuru olan İngiliz Gerald Gardner tarafından yeniden popüler hale getirildi. Wicca sözcüğü ilk olarak Altın Şafak Hermetik Cemiyeti üyesi olan Gerald Gardner'ın 1954 çıkışlı Günümüzde Cadılık (Witchcraft Today) adlı kitabında geçmiştir. Gardner bu sözcüğü akımın kendisi için değil, takipçileri için kullanmıştı[216].

---

[213] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Vika (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 21.25)
[214] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Vika (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 21.27)
[215] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Vika (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 21.29)
[216] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Vika (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 21.31)

Şekil 110: Bir pentacle ve bir daire içine alınmış pentagram, Wicca'nın birçok üyesi tarafından kullanılır. Bu sembol genellikle elemanları ve yönleri onurlandırmak için bir Wiccan sunağına yerleştirilir[217].

Vika'yı etkileyen daha eski akımlar bulunmakla birlikte, bu hareketin kökeni, Gerald Brousseau Gardner (1884–1964) isimli İngiliz bir devlet memuruna dayanır. Meslek hayatının önemli bir kısmını Asya'da geçiren Gardner, burada çeşitli okült inançlarla ve büyücülükle tanıştı. Bu esnada Batı ezoterizmi konusunda -aralarında İngiliz okültist Aleister Crowley'nin kitaplarının da bulunduğu- pek çok eser okudu. II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce İngiltere'ye döndü ve buradaki okült toplumu ile haşırneşir oldu. Bu dönemde, doğaya saygı ve büyücülük ekseninde, çok tanrılı bir inanç hareketi başlattı. Hareketi Batı medeniyetindeki cadı kültüründen pek çok elementler barındırıyordu. Cadılığı yasaklayan antik İngiliz kanunları 1951'de yürürlükten kaldırılınca, 1954 yılında Witchcraft Today (Günümüzde Cadılık) kitabını yayımladı. Aralarında yazar Doreen Valiente'nin de bulunduğu ilk takipçilerinin yardımıyla günümüzde Vika olarak bilinen modern cadılık hareketini başlattı. Bu hareket;

[217] **Kaynak ve Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Wicca#/media/File:Pentacle_on_wiccan_altar.jpg (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 21.57)

sıradışı yaşam biçimlerinin, doğaya düşkünlüğün ve geleneksel dinlerden bağımsız ruhanî arayışların revaçta olduğu 1960'ların ABD'sinde yayıldı[218] (Şekil 111).

Şekil 111: Bir Wiccan sunağında, bitkilerin ve kristallerin yanında oturan bir "Gölgeler Kitabı"[219].

Leeming (2019), "Vika" inanışı hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Modern dünyada Tanrıça tapınımının bir örneğine, cadılığın yeniden dirilmiş biçimi olan Vika'da rastlanır. Vika ya da Wicca, bir zamanlar büyücülükle ve "kara" büyüyle ilişkiliydi ama olumlu büyüler yapan "ak" cadılar da her zaman olagelmiştir. Cadılar, dişi ilahi varlıkların yanısıra erkek ilahi varlıklara da tapınmalarına ve aslında kendileri dişi ya da erkek olabilmelerine karşın, feminist hareketin unsurlarıyla yakın bağları bulunan çağdaş Vika, dişinin önemini erkekten üstün tutmaya eğilimlidir. Vika, ataerkil tanrılara ve ikincil deredeki dişi bilgelerine tapınma karşısında ya da kadınlara ataerkil dinlerin geleneksel erkek rahiplik kurumunda görev vermeye dönük aşağılayıcı bir arzu saydığı tutum karşısında

[218] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Vika (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 21.33)
[219] **Kaynak ve Görsel:** https://en.wikipedia.org/wiki/Wicca#/media/File:Wiccan_'Book_of_Shadows'.jpg (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 21.58)

bir alternatif sağlamaktadır. Tanrı, öncelikle eski Tanrıça dininin dölleyici ve kurban edilen mağduru boynuzlu olarak Tanrı inancı Vika'da vardır. Tanrıça'nın, kendisi Üçlü Tanrıça - erdem,anne,kocakarı- olarak birçok biçimde geri döner ve Vika ibadetinin merkezindedir. Bu tapınımın temel dürtüsü tinsel ve ruhsal yeniden doğmuştur. En önemli efsanesi, İnanna'nın Yeraltı Dünyası'nı inişini anımsatır niteliktedir."

Altunay (2019) ise, "Vika" inanışı hakkında şu şekilde bahsetmektedir:

"Günümüzde tamamen İrlanda inançları üzerine kurula Wicca akımı Witta adı altında birçok kişiyi çekmektedir. Witta, anlaşılacağı gibi, İrlanda dilinde Wicca'ya karşı gelen sözcüktür. Ancak daha çok "bilge" anlamını taşımaktadır. Witta akımı günümüzde İrlanda mitolojisini ve eski gelenekleri canlandırarak bunlara uygun bir pratikler sistemi oluşturmuştur. Bu yolu izleyenlere de Wittan denmektedir.

McCoy (1998) İrlanda mitolojilerinin önemi üstünde durmakta ve Wittan olanların Doğa ve insanlara karşı duruşlarını büyük ölçüde eski mitlerden aldıklarını söylemektedir. Buna göre kahramanların da yaşamı günümüze bir örnek teşkil etmektedir. Ancak kaynaklar bununla sınırlı değildir. Keltler, Kuzey halkları, sonradan yerleşen halklar, İspanyol engizisyonundan kaçanlar, hepsi bu kültüre bir katkıda bulunmuşlardır.

Witta'da Druid pratikleri de yer almaktadır. Eskiden büyük önem taşıyan bu pratikler, eldeki kaynaklarla yeniden yaşatılmaktadır."

Birçok gelenekte beş elementin maddenin durumlarının sembolik anlatımı olduğuna inanılır ve beş element kavramı Vikanlarca benimsemiştir. Beş element içerisinde ateş, hava, su, toprak ve bunları birleştiren ana güç ether/aether (ya da ruh) vardır. 5 köşeli Pentagram ile sembolize edilir. Pentegramın en uç kısmı ruhu sembolize eder ve ruhun ilahiyat ile olan bağını anlatır. Geri kalanları doğanın devinimini sağlayan dört temel enerjidir. Kavramı açıklamak için çeşitli benzetmeler de geliştirilmiştir[220].

Vikanlar doğaya değer verir ve yılın döngüsünde diğer günlerden ayrı özellikler gösteren sekiz Sabbat günü kutlanır. Sabbatların dördü ana diğer dördü ise aradır. Yani hepsi aynı özellikleri taşımaz. Amaç mevsim geçişlerini kısacası doğanın hareketliliğini kutlamaktır.

Vikanlar bazı semboller kullanmaktadır. En yaygını pentagramdır. Beş köşesi vardır ve her noktası beş klasik ögeyi temsil etmektedir. Diğer ortak semboller Triskele, Triad ve

[220] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Vika (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 21.35)

Üçlü Ay'dır[221]. Günümüzde çoğu zaman "Wicca" terimi ile "Cadılık" kavramı karıştırılmaktadır. Aslında "Wicca" ile "Cadılık" arasında bazı farklar vardır.

Crow (2003) "Cadılık" kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

"Pagan tanrıça Artemis'in cadı kültünün tanımlanması, 1749'da İtalyan G. Tartarotti tarafından Ortaçağ edebiyatındaki bazı cadılık imalarına, özellikle de Regino'ya (10. Yüzyıl) dayanarak ileri sürülmüştür. Bazı İngiliz yazarları da bu savı desteklemiştir.

Daha çok dinin çarpıtılmış biçimi, kara majinin bir türü olan cadılık, her zaman olmasa da, genellikle yaşam süresince zorda kalındığında ve bugün aşağılık kompleksine sahip diyebileceğimiz kişiler tarafından uygulanırdı. Amaç, yaygın olan dine karşın farklı bir inancı desteklemek değildi, ancak bu dini kasıtlı olarak çarpıtmak, alaşağı etmek gibiydi. Çoğu durumda, şeytanla bir tür anlaşma yaparlar ya da yaptıklarını düşünürlerdi ve kasıtlı olarak zararlı işlerle uğraşırlardı." (Şekil 112)

Şekil 112: "Cadı" illustrasyonu[222]

[221] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Vika (Ziyaret Tarihi: 08.12.2019, 21.41)

Hall (2008) ise "Cadılık" kavramına şu şekilde değinmektedir:

"En tehlikeli kara büyü, kişisel arzuları tatmin etmek için okült güçleri sapkın bir biçimde kullanmaktır. Bu insan bencilliğinin daha az karmaşık ve daha yaygın şekilde rastlanan biçiminden başka bir şey değildir; çünkü dünyevi kötülüğün temel sebebi bencilliktir. İnsan dünyevi güç için ölümsüz ruhunu takas eder, asırlar içinde bu mübadeleyi mümkün kılan gizemli bir süreç geliştirilmiştir. Kara sanatın çeşitli dalları hemen bütün seremonik maji biçimlerini kullanır: nekromansi, cadılık, büyücülük ve vampirizm. Mesmerizm ve hipnotizma da bu genel başlığın altına girer; sadece tıbbi amaçlar için kullanıldıkları vakitler hariçtir, böyle durumlarda bile işin içindeki herkes için bir risk unsuru söz konusudur." (Şekil 113)

Şekil 113: "Cadı" illustrasyonu[223]

[222] **Görsel:** https://always-and-forever.fandom.com/wiki/Witch (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 02.13)
[223] **Görsel:** https://tr.pinterest.com/pin/418412621635643761/ (Ziyaret Tarihi: 13.12.2019, 02.31)

8.2. Semboller

8.2.1. Üçlü Ay Tanrıçası

Üçlü ay sembolü, şişkin, dolgun ve zayıf olarak bilinen, ayın üç evresini temsil eder. Bazı inançlar ve gelenekler içinde, bu sembol "Üçlü Tanrıça" olarak da bilinir ve kadınlığın üç aşamasını göstermek için kullanılır: kızlık, anne ve kocakarı[224] (Şekil 114).

Şekil 114: "Üçlü Ay" sembolü[225].

Bu sembol birçok Neo-Pagan ve Vika (Wicca) geleneklerde Tanrıça'nın bir sembolü olarak bulunur. İlk hilal, yeni başlangıçlar, yeni yaşam ve gençleşme anlamına gelen ayın şişkin fazını temsil eder. Merkez daire dolunayın simgesidir, sihrin en güçlü ve en yoğun olduğu zamandır. Son olarak, son hilal sihir yapmak ve bir şeyleri göndermek için bir zaman anlamına gelen, azalan ayı temsil eder[226].

(Şekil 115) (Şekil 116)

[224] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/Pagan-Symbols-and-Their-Meanings (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 17.04)
[225] **Görsel:** https://exemplore.com/paganism/Pagan-Symbols-and-Their-Meanings (Ziyaret Tarihi: 11.11.2019, 00.03)
[226] **Kaynak:** https://www.ancient-symbols.com/pagan_symbols.html (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 17.03)

Şekil 115: Ay'ın üç evresini gösteren görüntü[227].

Şekil 116: Ay'ın üç evresini gösteren "Ana Tanrıça" illüstrasyonu. Bereket ve avcılık (solda), doğurganlık ve toprak (ortada), yeraltı ve büyü (sağda)[228].

[227] **Görsel:** http://elhoimleafar.blogspot.com/2015_08_23_archive.html (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 22.41)
[228] **Görsel:** https://img.wallpapersafari.com/desktop/1366/768/54/47/JCsEMI.png (Ziyaret Tarihi: 08.10.2019, 22.47)

8.2.2. Hekate Çemberi

Hekate'nin çember sembolü tanrıçanın üç yönünü temsil etmek için kullanılır: "kızlık, anne ve kocakarı". Hekate, Antik Yunan Mitolojisi'nde, sığınaklar, girişler, Ay, büyü, sihir, şifalı bitkiler, karanlık ve büyücülük ile ilişkili bir tanrıçadır[229].

Çember, bilgi ve yaşamın gücünü sembolize etmek için kullanılır ve feminist geleneklerde popüler bir semboldür[230] (Şekil 117).

Şekil 117: "Hekate Çemberi" sembolü[231].

Bu labirent benzeri sembol, Hekate'nin sihir ve büyücülük tanrıçasına dönüşmeden önce kavşağın koruyucusu olarak bilinen Yunan efsanesinde ortaya çıkmıştır. Hekate'nin çemberi, bazı Wicca gelenekleri tarafından kullanılan bir semboldür. Feminist gelenekler arasında en popüler olmuş gibi görünmektedir ve bilindiği üzere Hekate "kızlık, anne ve kocakarı"nın üç yönünü temsil etmektedir[232].

---

[229] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/Pagan-Symbols-and-Their-Meanings (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 17.41)
[230] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/Pagan-Symbols-and-Their-Meanings (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 17.42)
[231] **Görsel:** https://exemplore.com/paganism/Pagan-Symbols-and-Their-Meanings (Ziyaret Tarihi: 11.11.2019, 00.05)
[232] **Kaynak:** https://www.ancient-symbols.com/pagan_symbols.html (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 17.40)

Strophalos veya Hekate'nin çemberi eski bir Yunan sembolüdür ve bu ayın baş tanrıçası Hekate'nin (Diana Lucifera) ve üçlü yönünün amblemidir. Sadece bir eski kaynak, amblemin anlamına ışık tutacak şekilde kalır.

Bu eski kaynağa göre; MÖ 2.yüzyılda, Keldani kahramanı olarak bilinen İskenderiye metni, amblemi, Lynges'in "girdapları" ya da ilahi düşüncenin yayılmasının simgesi olan bir spiral, çevreleyen bir labirent yılanı (yeniden doğuşun simgesi) olarak tanımlar. Günümüzde genellikle Hellenic Recon uygulayıcıları veya Wicca'nın "Dianic Gelenekleri[233]" dindarlarının bir amblemi olarak kullanılmaktadır. Hekate'nin diğer amblemleri arasında meşaleler, köpekler (genellikle dişi), anahtarlar, yılanlar ve elbette kavşak yer alır (Şekil 118).

Şekil 118: Hekate'nin Antik Yunanca'da "Çemberi" veya "Strophalosu" eski bir Yunan sembolüdür ve bu sembolün öncüsü Ay Tanrıçası Hekate (Diana Lucifera)'dir[234].

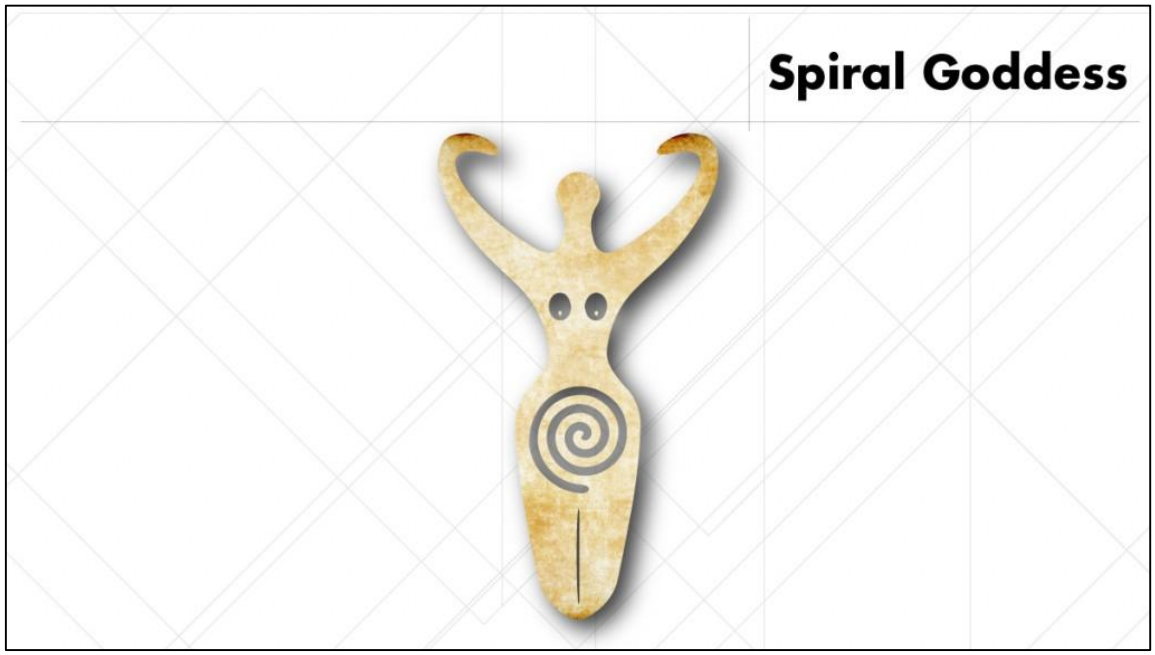
[233] **Dianic Wicca:** Aynı zamanda Dianic Witchcraft olarak da bilinen Dianic Wicca, kadın merkezli bir tanrıça ritüel ve geleneği olan bir neopagan dinidir. Bazı taraftarlar Wiccan olarak tanımlanırken, sadece tanrıçaların onurlandırıldığı Wicca geleneklerinin çoğundan farklıdır (https://en.wikipedia.org/wiki/Dianic_Wicca) (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 18.47).

[234] **Kaynak ve Görsel:** https://tr.pinterest.com/pin/831899362395848801/ (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 18.17)

8.2.3. Spiral Tanrıça

Vikanlar (Wiccans) tarafından sıklıkla kullanılan bu sembol, bir yaşam belirtisi olarak kullanılır. Spiral, sürekli devam eden yaşam, ölüm ve yeniden doğuş döngüsünü temsil eder[235] (Şekil 119).

Sarmal çizgisi, yaşamın değişmez yolu olarak görülebilir ve tarih boyunca mezarlara kazınmış oldukları Paleolitik Çağ zamanlarına kadar bulunmuştur. Spiraller ayrıca doğadaki birçok örnekte de bulunabilir, örneğin galaksiler ve deniz kabukları[236].

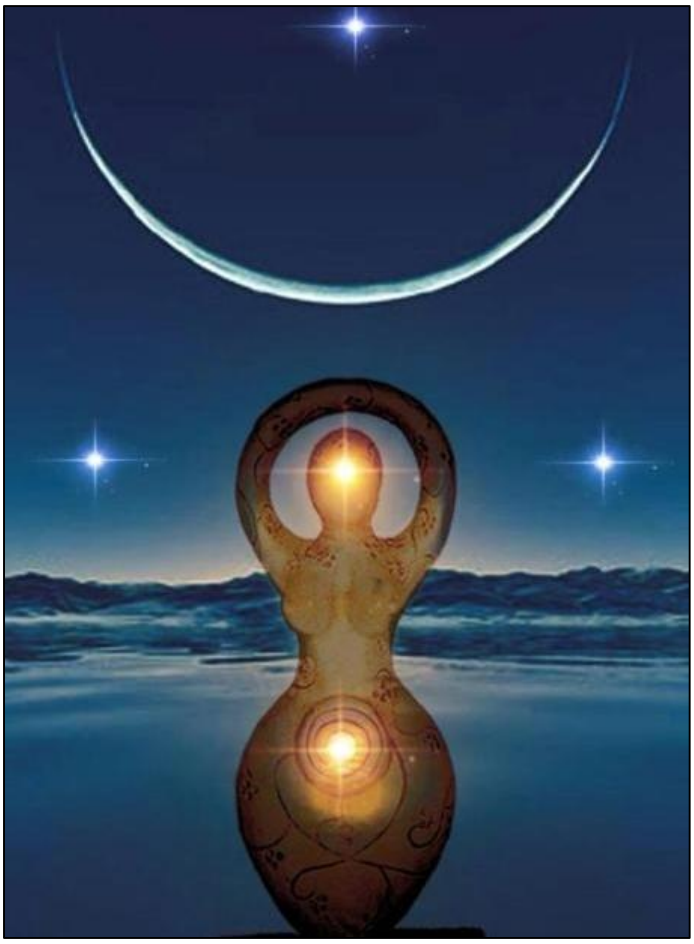

Şekil 119: "Spiral Tanrıça" sembolü[237].

Spiral, tanrıçanın bir sembolüdür, ancak tam olarak deşifre edilme şekli belirsizdir. Şeklin gece gökyüzünde gezegenlerin ve yıldızların hareketini temsil ettiğini söyleyen teoriler var. Bildiğimiz en eski sembollerden biri günümüzden 17.000 yıl öncesine dayanan Neolitik Çağ'ın bölgelerinde spiraller bulundu. Kelt sembolleri ayrıca düzenli olarak spirali de içerir. Daireye bağlıyken, spiral daha karmaşık ve daha güzeldir[238] (Şekil 120) (Şekil 121).

---

[235] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/Pagan-Symbols-and-Their-Meanings (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 17.45)
[236] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/Pagan-Symbols-and-Their-Meanings (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 17.46)
[237] **Görsel:** https://exemplore.com/paganism/Pagan-Symbols-and-Their-Meanings (Ziyaret Tarihi: 11.11.2019, 00.07)
[238] **Kaynak:** https://mythologian.net/pagan-symbols-meanings/#The_Spiral (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 18.57)

Şekil 120: "Spiral Tanrıça" sembolü illüstrasyonu[239].

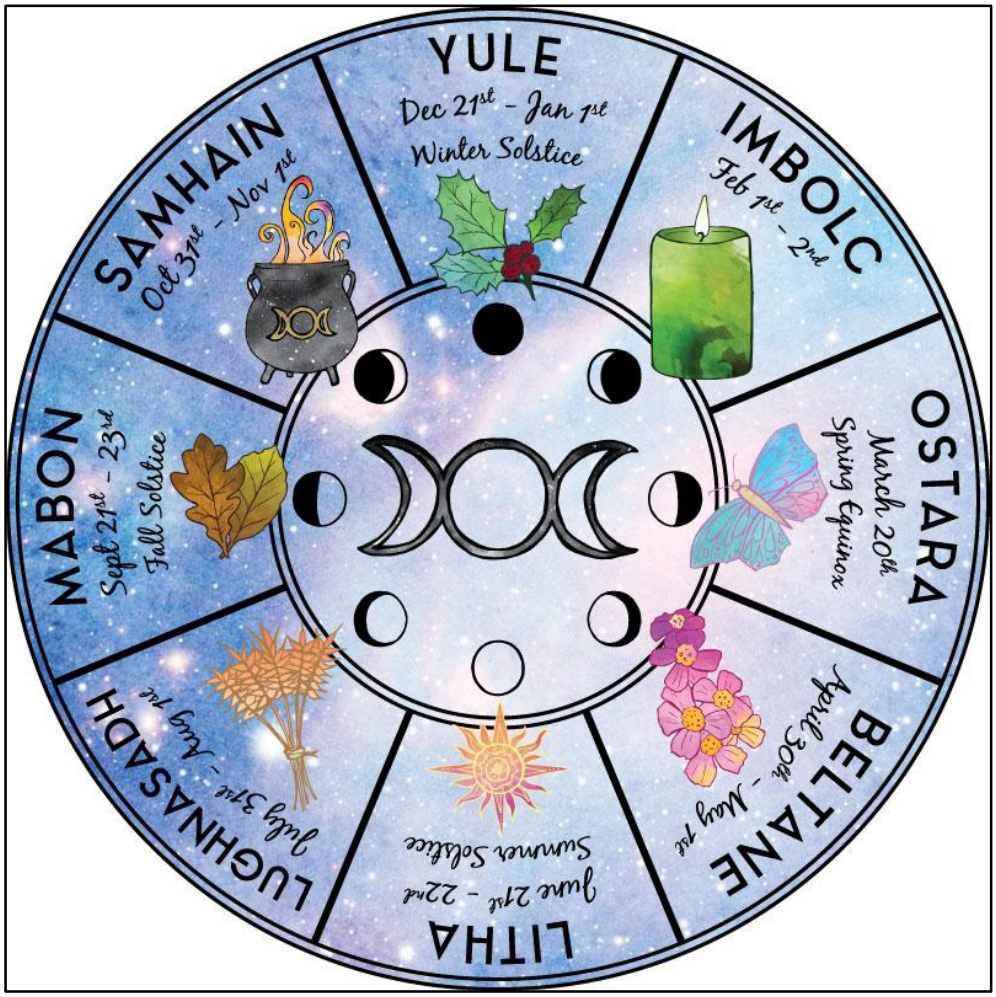

Şekil 121: "Spiral" sembolü[240].

[239] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/460141286920258112/ (Ziyaret Tarihi: 10.11.2019, 23.00)
[240] **Görsel:** https://mythologian.net/pagan-symbols-meanings/#The_Spiral (Ziyaret Tarihi: 12.2019, 18.58)

8.3. Zaman Döngüleri

"Yılın Çarkı", yılın baş Güneş olaylarından (gündönümleri ve ekinokslar) ve aralarındaki orta noktalardan oluşan birçok modern Pagan tarafından gözlemlenen yıllık bir mevsimsel festival döngüsüdür. Her festivalin isimleri çeşitli pagan gelenekleri arasında değişmekle birlikte, "syncretic" tedaviler genellikle dört Güneş olayını "çeyrek gün" ve dört orta nokta olayını "çeyrek gün" olarak, özellikle Wicca'da gösterir. Modern Paganizm'in farklı mezhepleri, ay evresi ve coğrafi yarım küre gibi ayrımlara dayanarak, her kutlamanın kesin zamanlamasına göre de değişiklik gösterir[241] (Şekil 122).

Şekil 122: Paganizm'de zaman döngülerini gösteren "Yılın Çarkı" görseli[242].

[241] **Kaynak:** https://en.wikipedia.org/wiki/Wheel_of_the_Year#/media/File:Wheel_of_the_Year.svg (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 20.23)
[242] **Görsel:** https://www.pinterest.ru/pin/553450241708281304/ (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 22.57)

“Yılın Çarkı”, Neo-Paganizm'in sekiz Şabatının (dini bayram) ve dört güneş festivalini (Kış Gündönümü, İlkbahar Ekinosu, Yaz Gündönümü, Güz Ekinoks) ve dört mevsim festivalini içeren Wicca hareketinin bir sembolüdür. Günümüz Wiccan'ın iddialarının tersine, bugünkü antik bir “Yılın Çarkı” olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamakla birlikte, binlerce yıl önceki Keltlerin, bu kutlamalar başka bir kişi tarafından biliniyor olsa bile, tekerleğin vurguladığı festivalleri kutladığı açıktır (Mark, 2019).

Eski Kelt kültüründe, geçmişin çoğunda olduğu gibi, zaman döngüsel olarak görülüyordu. Mevsimler değişti, insanlar öldü, ama hiçbir şey nihayet kaybolmadı çünkü her şey tekrarlanan bir doğal döngüde geri döndü. Her ne kadar modern dünyada zaman genellikle doğrusal olarak kabul edilse de, yaşamın döngüsel doğası tanınmaya devam ediyor (Mark, 2019).

Pagan kozmolojisi döngüseldir. Doğu dinleri gibi, her şey sürekli bir doğum, ölüm ve yeniden doğuş döngüsündedir. Paganizm, bu döngüyü mevsimin yıllık ilerleyişinin yanı sıra Güneş’in parlama ve sönme gücüne bağlar. Pagan tatilleri, yıllık dönemdeki kilit noktaları işaret eden günlerle, özellikle de dört mevsimin başlangıcı ve sonu ile uyumludur (Sullivan, 2019).

Pagan gelenekleri boyunca yaygın olarak kutlanan sekiz tatil vardır. Her biri genellikle bir topluluk festivali ve mevsime uygun ayinlerle kutlanır. Bu festivaller “Yılın Çarkı” sembolü ile görsel olarak gösterilebilir (Sullivan, 2019).

Yılın Tekerleğinin her bir bölümü yaklaşık altı veya yedi haftayı temsil eder. Dört nokta “Güneş Takvimi”ne dayanmaktadır: “Kış ve Yaz Gündönümü” ile “İlkbahar ve Sonbahar Ekinoksu”. Diğer dört nokta Kelt şenliklerine dayanmakta ve sık sık Kelt isimleri ile adlandırılmaktadır: “Imbolc, Beltane, Lughnasadh ve Samhain”. Sekiz tatilin tamamının, bulunduğunuz yere ve hangi geleneği düşündüğünüze bağlı olarak çok çeşitli isimlerle geçtiğini unutmamak gerekir (Sullivan, 2019).

(Tablo 1)

Bayramlar	**Günler**	**Anlamlar**
Yule (Kış Gündönümü)	20-23 Aralık	Kış gündönümü; yaklaşan soğuk aylar için hazırlıklar.
Imbolc (Candlemas)	2 Şubat	Baharın geri dönüşünün habercisinin kutlanması
Ostara (İlkbahar Ekinoksu)	19-22 Mart	Baharın ve doğurganlığın kutlanması
Beltane (Mayday)	1 Mayıs	Bahar ekinoksu ve yaz gündönümü arasında yarı nokta; doğurganlığın kutlanması
Litha (Yaz Gündönümü)	19-23 Haziran	Yaz gündönümü; hasat kutlaması
Lughnasadh (Lammas)	1 Ağustos	Yaz ve sonbahar arasındaki orta nokta; ilk hasat
Mabon (Sonbahar Ekinoksu)	21-24 Eylül	Sonbahar ekinoksu; sonbaharın gelişinin kutlanması
Samhain (Halloween)	1 Kasım	Ruhları onurlandırmak için bir zaman; yaşayanlar ve ölüler arasındaki ince çizginin hatırlanması

Tablo 1: Paganizm'de yılın önemli zaman döngüleri[243].

[243] **Kaynak:** https://exemplore.com/paganism/Wheel-of-the-Year-The-Eight-Pagan-Holidays (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 19.25)

8.3.1. Yule (Kış Gündönümü)

Yule, Jul veya Yul; Germen halkları tarafından kutlanan antik bir pagan kış festivali. En uzun gecenin yaşandığı ve günlerin uzamaya başladığı gün olan kış gündönümünün kutlandığı bir bayramdır. Hıristiyanlığın yayılması ile birlikte Yule adı MS 11. yüzyıldan sonra İngilizce'de "Noel" anlamında da kullanılmaya başlanmıştır. Yule, günümüzde bazı neo-pagan gruplar tarafından kutlanmaya devam edilir[244] (Şekil 123).

Diğer birçok eski halk gibi, İskandinav da bu günü şenlik, hikâye anlatımı ve şölen ile kutladı. Romalılar için, evlerin yeşilliklerle süslendiği, mumların yakıldığı ve hediye alışverişinin yapıldığı hafta boyu süren "Saturnalia" festivallerinin zirvesiydi (Sullivan, 2019).

Uluslararası Pagan Federasyonu "Yule" bayramını şöyle açıklamaktadır[245]:

"Yule, kış gündönümü zamanı, güneş çocuğu yeniden doğduğunda, Tanrıların sevgisinden doğan tüm yeni yaşamın geri dönüşünün bir görüntüsü. İskandinav bir Tanrı Ullr'a sahipti ve Kuzey Geleneği'nde Yule Yeni Yıl olarak kabul edildi."

Şekil 123: "Yule" bayramını simgeleyen bir fotoğraf[246].

[244] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Yule (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.35)
[245] **Kaynak:** https://paganfed.org/index.php/paganism/pf-wheel-of-the-year (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.45)
[246] **Görsel:** https://wallpaperstock.net/amazing-christmas-tree-wallpapers_w45446.html (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.40)

8.3.2. Imbolc

Imbolc (Eski İrlandalılardan gelen "karnında" anlamına gelir ve hamile koyunları referans alır) Kış Gündönümü ile Bahar Ekinoksu arasındaki orta noktadır, yeniden doğuş ve arınma kutlanır. Festivalin hamilelikle ilişkisi aynı zamanda doğurganlık, umut ve geleceğin vaadiyle de bağlantılıdır; ve bu kavramlar Kelt tanrıçası Brigid figürü olarak şekillenmiştir (Mark, 2019) (Şekil 124).

Imbolc baharın ilk işaretlerinde geliyor. Bu zamanda, önceki hasattan elde edilen yiyecek arzı azalıyor. Bu tatil, sadece başarılı bir yeni tarım mevsimi için değil, aynı zamanda dünyanın bir sonraki hasada kadar yapması için yeterli gıda sağlaması için de önemlidir (Sullivan, 2019).

Uluslararası Pagan Federasyonu "Imbolc" bayramını şöyle açıklamaktadır[247]:

"Ayrıca Oimelc ve Candlemas olarak da adlandırılan Imbolc, toprağın uyanışını ve Güneş'in artan gücünü kutluyor. Çoğunlukla, Tanrıça, Işık Bakire olarak kendi cephesinde saygı görür ve sunağı baharın habercisi olan kardelenlerle kaplıdır."

Şekil 124: "Imbolc" bayramını simgeleyen bir fotoğraf[248]

[247] **Kaynak:** https://paganfed.org/index.php/paganism/pf-wheel-of-the-year (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.45)
[248] **Görsel:** https://huuc.net/huuc-pagans-celebrate-imbolc/imbolc_2/ (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.37)

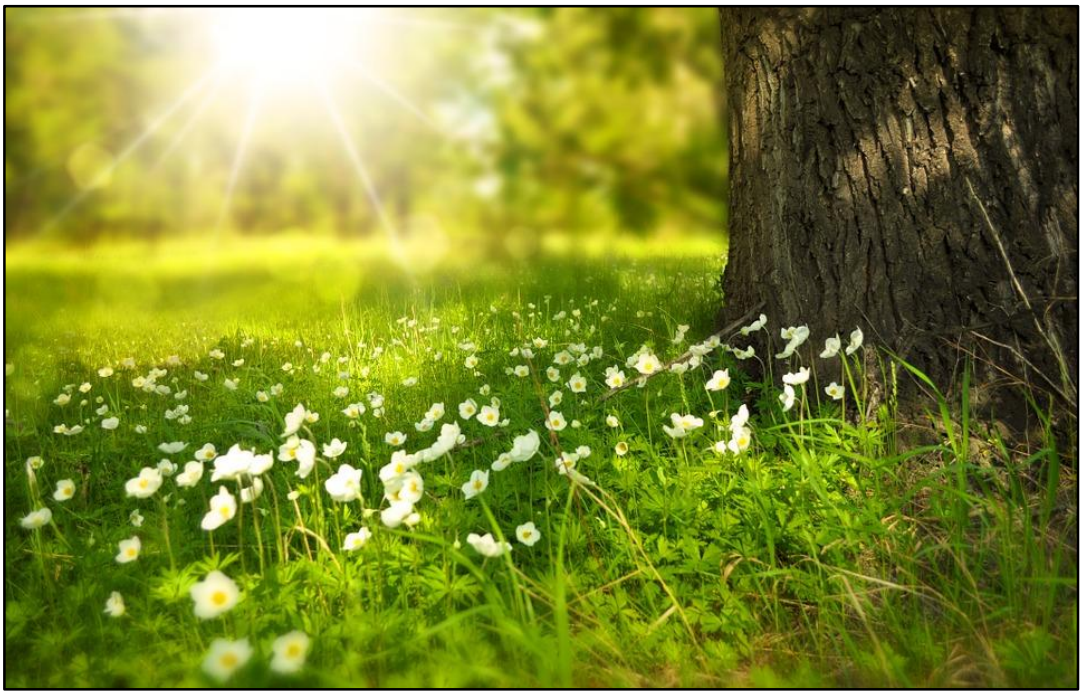
8.3.3. Ostara (İlkbahar Ekinoksu)

Festivalin adı şafak anası olan Germen ilkbahar / doğurganlık tanrıçası Eostre'den geliyor. Farklı geleneklere göre, Ostara'da tanrıça aylarca uyuduğu yerin altından ortaya çıkıyor ya da bir sonraki Yule'de doğacak olan güneş tanrısı ile hamile kaldığı ya da bu kavramların her ikisinin de birleşip doğduğu zamandır (Mark, 2019) (Şekil 125).

İlkbahar Ekinoksu, dünyadaki yaşamın yenilenmesini baharın gelmesiyle kutluyor. Dünya'nın ihtişamında gençleşme ve çocuksu bir merak zamanıdır. Bu gün; Antik Çağ'da Afrodit, Hathor, Eostre festivalleri ile çakışmaktayken sonraki dönemlerde Paskalya için yapılan festivaller ile çakışmaktadır (Sullivan, 2019).

Uluslararası Pagan Federasyonu "Ostara" bayramını şöyle açıklamaktadır[249]:

"Şimdi gece ve gündüz eşit olmuştur. Güneş güçlenerek büyür ve toprak çiçeklenmeye başlar. İlkbahar Ekinoksu'na göre, toplanma yılının güçleri kışın karanlığına ve ölümüne eşittir. Birçok Pagan için, av çağrısı olan genç Tanrı, dans ve kutlamaya öncülük eder. Diğerleri bu zamanı Anglo-Sakson'un bereket tanrıçası Eostre'ye adamıştır."

Şekil 125: "Ostara" bayramını simgeleyen bir fotoğraf[250].

[249] **Kaynak:** https://paganfed.org/index.php/paganism/pf-wheel-of-the-year (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.45)
[250] **Görsel:** https://www.defendevropa.com/2018/culture/ostara-easters-pagan-origins-in-europe/ (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.41)

8.3.4. Baltane

Beltane ışığı, doğurganlığı ve yazın gelişini kutlar. Adı, Kelt güneş tanrısı olan Bel'e gönderme yapan, kelimenin tam anlamıyla "parlak ateş" anlamına gelen "Bel'in Ateşi" ifadesinden geldiği sanılmaktadır. Diğer festivallerde olduğu gibi, şenlik ateşleri de Beltane gözlemlerinde önemli bir rol oynadı, ancak bu durumda ateş, birinin arzularına düşmek için bir kişinin engellemelerini kenara bırakma tutkusu ve bir kenara bırakılması ile ilişkilendirildi (Mark, 2019) (Şekil 126).

"Celtic" sözcüğü "Beltane", "Bel'in ateşi" anlamına gelir ve eski Kelt tanrısı anlamına gelir. Bu bahar ateşi festivali, gelecek yılın bitkilerinin ve hayvanlarının verimliliğinin yanı sıra yaz geleceğini kutlamak içindir. Diğer pagan bayramlarından daha fazla, yangın, Beltane'de temizlediğine ve canlandığına inanıldığı için kilit bir rol oynar (Sullivan, 2019).

Uluslararası Pagan Federasyonu "Baltane" bayramını şöyle açıklamaktadır[251]:

"Işığın ve yeni yaşamın güçleri şimdi tüm yaratım boyunca dans ediyor ve ilerliyor. Tekerlek dönmeye devam ediyor. Bahar, Yaz'ın ilk çiçek açmasına yol açar ve Paganlar, Beltane'yi Tanrıça ve Tanrı'nın Kutsal Evliliğinin gizemini simgeleyen günü danslarla kutlar."

Şekil 126: "Baltane" bayramnı simgeleyen bir fotoğraf[252]

[251] **Kaynak:** https://paganfed.org/index.php/paganism/pf-wheel-of-the-year (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.45)

8.3.5. Litha (Yaz Gündönümü)

Litha festivalinde şenlikler, danslar, taze meyveler ve ballı kekler ve şölenler yer aldı. Karanlığın üzerindeki ışığın zaferini ve ileriye doğru karanlığın ışığı geçeceği bilgisini kutladı. Ancak daha kısa günler ve daha uzun geceler geçici olur, ancak hafif ve uzun günler tekrar gelirdi (Mark, 2019) (Şekil 127).

Kış Gündönümü'ne benzer şekilde, bu tatil Güneş'in müthiş gücünü kutlamakla ilgilidir. Fakat Yule, Güneş'i özlemek ve geri gelmesini dilemekle ilgili olmakla birlikte, Litha, görkeminin zirvesindeyken Güneşi onurlandırmakla ilgilidir (Sullivan, 2019).

Uluslararası Pagan Federasyonu "Litha" bayramını şöyle açıklamaktadır[253]:

"Yaz gündönümü, bazen Litha denilen Yaz Ortası festivalidir. Işık yönündeki Tanrı, gücünün doruğundadır ve Işık Efendisi olarak taçlandırılmıştır. Bolluk ve kutlama zamanıdır."

Şekil 127: "Litha" bayramını simgeleyen bir fotoğraf (Stonehenge, İngiltere)[254].

[252] **Görsel:** https://hiveminer.com/Tags/beltane%2Ctor (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.43)
[253] **Kaynak:** https://paganfed.org/index.php/paganism/pf-wheel-of-the-year (Ziyaret Tarihi 12.12.2019, 23.45)
[254] **Görsel:** https://www.timeanddate.com/calendar/summer-solstice.html (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.45)

8.3.6. Lughnasadh (Lammas)

Lughnasadh (Kelt kahraman-tanrı Lugh'ın adı, düzen ve hakikatle ilişkilendirilmiş) yaz mevsiminin sonbaharda geçmesini kabul eden bir hasat festivalidir. Hasadın ilk meyveleri tanrılara ve tanrıçalara sunuldu. Hasat, sonbaharın gelmesi ve ölüm arasındaki bağlantı, Lugh ve üvey annesi Tailtiu'nun öyküsünde sembolize edilir (Mark, 2019) (Şekil 128).

Bu festival geleneksel olarak hasatın ilk gününü işaret ediyor. Güneş'in oğlu, Kelt ışık tanrısı olan Lugh'un ölümünü anmaktadır. Gülmek, güneşin gücünün taneye girip onu olgunlaştırabildiği ortamdır (Sullivan, 2019).

Uluslararası Pagan Federasyonu "Lughnasadh" bayramını şöyle açıklamaktadır[255]:

"Lammas olarak adlandırılan Lughnasadh, Paganlar ektikleri şeyleri topladıklarında mısır hasadı zamanıdır; Doğanın gizeminin meyvelerini kutladıklarında. Lughnasadh'ta Paganlar, Tanrıça'nın toprağın Kraliçesi olarak aldıkları ödül için teşekkür ederler."

Şekil 128: "Lughnasadh" bayramını simgeleyen bir fotoğraf[256]

[255] **Kaynak:** https://paganfed.org/index.php/paganism/pf-wheel-of-the-year (Ziyaret Tarihi 12.12.2019, 23.45)
[256] **Görsel:** https://www.huffpost.com/entry/8-facts-to-know-about-lughnasadh-pagan-harvest-festival_n_579a832ee4b08a8e8b5d6134 (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.47)

8.3.7. Mabon (Sonbahar Ekinoksu)

Sonbahar Ekinoksu'nun gözlem uygulaması oldukça eskidir. İrlanda'daki Newgrange, İngiltere'deki Stonehenge, İskoçya'daki Maeshowe ve Clava Cairns ve daha başka yerlerin astronomik hizalanmalara göre inşa edildiği bilinmektedir. İrlanda'nın Boyne Vadisi'ndeki 5000 yıllık bir megalitik anıtlar olan Loughcrew'ta, Sonbahar Ekinoksu, iç bölmenin sırt taşını esrarengiz bir hassasiyetle aydınlatıyor. Sözü edilen diğer megalitik anıtlar gibi Mabon'u da içeren antik ritüel kutlamaların bir parçası olarak yapıldığı düşünülmektedir (Mark, 2019) (Şekil 129).

Bu hasat mevsimi festivali, geçtiğimiz yazın yansıması ve önümüzdeki kışa hazırlık zamanıdır. Güneşin azalan gücünün açık olduğu bir zamandır, ancak, hasatta elde edilen yiyeceklere teşekkür etmek önemlidir, yoksa gelecek yıl çok fazla olmayabilir (Sullivan, 2019)

Uluslararası Pagan Federasyonu "Mabon" bayramını şöyle açıklamaktadır[257]:

"Gündüz ve gece, eşit olarak el ele dururlar. Gölgeler uzadıkça, Paganlar Tanrı'nın ve Tanrıça'nın karanlık yüzlerini görür. Birçok Pagan için bu ayin yaşlılığı ve Kış'ın yaklaşımını onurlandırıyor."

Şekil 129: "Mabon" bayramını simgeleyen bir fotoğraf[258].

[257] **Kaynak:** https://paganfed.org/index.php/paganism/pf-wheel-of-the-year (Ziyaret Tarihi 12.12.2019, 23.45)

8.3.8. Samhain (Halloween)

Samhain geleneksel olarak her yıl 31 Ekim'den 1 Kasım'a kadar kutlanılan, Kış mevsiminin gelmesini işaretleyen ve Azizler Günü ile birlikte Cadılar Bayramı'nın kökenini oluşturan bir Kelt dini festivalidir. Festivalin ismi Eski İrlandaca Samain sözcüğüne dayanır[259] (Şekil 130).

Her bir Sabbat, dünyanın doğal mevsimine tekabül eden bir zamanda düştü ve Samhain bu gözlemlerin en önemlileri arasında sayıldı. Samhain, bir tür Yeni Yıl Günü olan yılın döngüsünün başlangıcını işaretler (Mark, 2019).

Bu gün ölümlüler dünyasını ve ruhlar dünyasını birbirinden ayıran perdenin en ince olduğu ve ölülerin ruhlarını, cadılarını ve her türden zenginliklerini yaşayan insanlarla karışmalarını sağlayan bir zaman noktası olduğu düşünülüyor (Sullivan, 2019).

Uluslararası Pagan Federasyonu "Samhain" bayramını şöyle açıklamaktadır[260]:

"Yılın Tekerleği, Hallowe'en veya All Hallows Eve olarak da bilinen Samhain'de başlıyor. Bu, ölüm dünyaları ile yaşam dünyaları arasındaki perdenin açık olduğu Kelt Yeni Yılı. Samhain, Paganlar daha önce gitmiş olanları hatırladığında ve ölümün gizemini kabul ettiğinde ölülerin festivalidir. Paganlar olarak ölümü yaşamın bir parçası olarak kutluyoruz."

Şekil 130: "Samhain" bayramını simgeleyen bir fotoğraf[261]

---

[258] **Görsel:** https://www.kissner.com/2015-us-fall-forecast/ (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.51)
[259] **Kaynak:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Samhain (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.55)
[260] **Kaynak:** https://paganfed.org/index.php/paganism/pf-wheel-of-the-year (Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 23.45)

9. SONUÇ

9.1. Tezde Varılan Sonuçlar

Bu çalışma sonunda "Paganizm" ve "Ana Tanrıça" kavramlarının birbiriyle değişmez bir etkileşimi olduğu görülmüştür. Antik Çağ'daki Pagan topluluklar Ana Tanrıça'ya büyük bir önem arz etmişlerdir. Onu kimi zaman Dünya'nın kendisi, kimi zaman Ay, kimi zaman ise karanlık bir güç olarak görmüşler, mağaralar ve kayalıklar ile ilşkilendirmişlerdir. Tarihöncesi insanların Ay'ın evrelerine verdikeleri anlamlar daha sonra "Ana Tanrıça" inancını daha güçlenmesine neden olmuş mağara ve kayalıklarda Ana Tanrıça'ya tapılmıştır.

9.2. Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu çalışma doktora seviyesinde ve bir proje kapsamında Batı Anadolu'daki "Ana Tanrıça" ile ilişkili "Kült Mağaraları" ve "Kaya Sunakları"nın daha detaylı bir şekilde araştırılması ile daha da ileriye taşınacağını öngörmekteyiz. Umarız ki ileride bu tip çalışmalar artarak büyür. Özellikle "Arkeoloji" ve "Arkeoastronomi" bilimlerinden yararlanarak bu kutsal alanların coğrafi konumlarının etkisiyle kardinal noktalara yönelimi araştırılmalı ve Güneş, Ay, gezegenler ve takımyıldızlarla ilişkisinin olup olmadığı irdelenmelidir.

Bu çalışmamızın ileride yapılacak olan çalışmalara kaynak olmasını temenni ederiz.

---

[261] **Görsel:** http://www.mexiconewsnetwork.com/wp-content/uploads/2018/10/Halloween.jpeg (Ziyaret Tarihi: 23.57)

KAYNAKÇA

Kitaplar

Altunay, E., 2019a, *Paganizm*, Destek Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-311-264-8.

Altunay, E., 2019b, *Kelt ve Germen Paganizmi*, Destek Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-311-562-5.

Bahar, H., 2011, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-6527-62-7.

Beksaç, E., 2005, *Tarihin Işığında Burhaniye*, Balıkesir Valiliği, Balıkesir.

Beksaç, E., 2012, *Madraların Edremit Körfezi ile İlişkili Kesimlerinin Arkeolojisi*, Madra Dağı Ulusal Çalıştayı, Kaz Dağı ve Madra Dağı Belediyeler Birliği, s. 213-222.

Beksaç, E., 2014, *Bana Trakları Anlat*, CCI No: 2007CB161PO008.

Beksaç, E., 2016, *Kutsal Kayaların Gölgesinde: Trak Dünya Görüşünde Kaya Anıtları, Yaşam, Ölüm ve Sağlık,* Uluslararası Söz, Sanat Sağlık Sempozyumu, s. 533-545.

Bingham, J., Chandler, F., Chisholm, J., ve diğ., 2014, *Antik Dünya Ansiklopedisi*, TUBİTAK Yayınları, Ankara, ISBN: 978-975-403-544-5.

Bonnard, A., 2004, *Antik Yunan Uygarlığı – II*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, ISBN: 975-87-8.

Brandau, B., Schickert, H., Jablonka, P., 2015, *Resimlerle Troya*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, ISBN: 978-975-509-385-7.

Brewer, D. J., Teeter, E., *Mısır ve Mısırlılar*, çev: Nihal Uzan, 2.Baskı, Ankara 2017, ISBN: 978-975-509-686-5.

Budge, E. A. Wallis, *Antik Mısır Büyüleri*, çev: Faruk Gültekin, 1.Baskı, İstanbul 2015, ISBN: 978-9944-180-27-6.

Bunson, M. R., 2012, *Encyclopedia of Ancient Egypt*, Facts On File Inc., New York, ISBN: 978-0-8160-8216-2.

Collins, A., 2016, *Göbekli Tepe: Tanrıların Doğuşu*, Alfa Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-171-393-9.

Coppens, P., 2013, *Kayıp Uygarlıklar Muamması*, Omega Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-02-0362-2.

Crow, W. B., 2002, *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi*, Dharma Yayınevi, ISBN: 975-7800-82-1.

Ebeling, Florian, *Hermes Trismegistos'un Gizemi*, çev: Mehmet Ali Erbak, 1.Baskı, İstanbul 2017, ISBN: 978-605-02-0587-9.

Eliade, M., 2003, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / Cilt II*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, ISBN: 975-8240-82-X.

Erşen, D., 2015, *Türkiye'nin Antik Kentleri: Ege*, Ekin Grubu Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-4196-28-9.

Estin, C., ve Laporte, H., 2002, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, TUBİTAK Yayınları, Ankara, ISBN: 975-403-260-2.

Gates, C., 2015, *Antik Kentler: Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-5250-52-2.

Graves, R., 2010, *Yunan Mitleri*, Say Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-468-454-4.

Hall, M. P., 2008, *Tüm Çağların Gizli Öğretileri*, Mitra Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-9944-0857-1-7.

Hesiodos, 2018, *Theogonia-İşler ve Günler*, Türkiye İş Bankası-Kültür Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-332-777-6.

Homeros, 2013a, *İlyada*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-510-377-8.

Homeros, 2013b, *Odysseia*, Can Sanat yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-510-378-5.

Hornung, Erik, *Mısır Tarihi,* çev: Zehra Aksu Yılmazer, 1.Baskı, İstanbul 2004, ISBN: 975-8240-88-9.

Kanas, N., 2014, *Solar System Maps: From Antiquity to the Space Age*, ISBN: 978-1-4614-0895-6.

Leeming, D. A., 2017, *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*, Say Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-02-0572-5.

Leeming, D., ve Page, J., 2019, *Tanrıça Mitleri*, Say Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-02-0714-9.

Lomas, R., 2010, *Hanok'un Gizemi: Melek Uriel'in Kadim Makineleri*, Yurt Kitap Yayın, Ankara, ISBN: 978-975-9025-64-9.

Magli, G., 2016, *Archaeoastronomy: Introduction to the Science of Stars and Stones*, Springer International Publishing, Switzerland, ISBN: 978-3-319-22881-5.

Martin, T. R., 2014, *Eski Yunan: Tarihöncesinden Helenistik Çağ'a*, Say Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-02-0127-7.

Matson, G., Roberts, J., 2010, *Celtic Mythology-A to Z,* Chelsea House Publishers, New York, ISBN: 978-1-60413-413-1.

McNeill, W. H., 2002, *Dünya Tarihi*, İmge Kitabevi, İstanbul, ISBN: 975-533-068-2.

Menzies, G., 2013, *Kayıp İmparatorluk Atlantis*, Khora Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-85954-0-8.

Price, B., 2011, *Kelt Mitolojisi*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, ISBN: 978-605-5679-94-1.

Renouf, P., *Mısır'ın Ölüler Kitabı*, çev: Erhan Altunay, 4.Baskı, İstanbul 2018, ISBN: 978-9944-180-23-8.

Roller, L. E., 2013, *Ana Tanrıça'nın İzinde*, Alfa Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-106-681-3.

Rosenberg, D., 2003, *Dünya Mitolojisi*, İmge Kitabevi, İstanbul, ISBN: 975-533-096-8.

Sacks, D., 2005, *Encyclopedia of the Ancient Greek World*, Facts On File Inc., New York, ISBN: 0-8160-5722-2.

Tekin, O., 2010, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, ISBN-13: 978-975-05-0592-8.

Temple, R., 2007, *The Sirius Mystery*.

Vitruvius, 2017, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Alfa Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-171-443-1.

Wilkonson, P., 2010, *Efsaneler ve Mitler*, Alfa Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-106-157-3.

Wilkinson, P., ve Neil, P., 2010, *Görsel Rehberler: Mitoloji*, İnkilâp Kitabevi, Leo, ISBN: 978-975-10-2997-3.

Wilkonson, Toby, *Eski Mısır*, çev: Ümit Hüsrev Yolsal, 2.Baskı, İstanbul 2016, ISBN: 978-605-02-0211-3.

Makaleler

Belmonte, J., 2010, *The Pyramids of Giza and Related Buildings, Egypt*, Heritage Sites of Astronomy and Archaeoastronomy in the context of the UNESCO World Heritage Convention, In: Ruggles, C. ve Cotte, M. (ed.), ICOMOS Press, Paris, France, Chapter 8.4., 133-135.

İnternet Kaynakları

Gillan, J., 2018, *Nabta Playa and the Ancient Astronomers of the Nubian Desert*, https://www.ancient-origins.net/ancient-places-africa/nabta-playa-and-ancient-astronomers-nubian-desert-002954, [Ziyaret Tarihi: 04.04.2019, 21:26].

Holloway, A., 2014, *The Venus Figurines of the European Paleolithic Era*, https://www.ancient-origins.net/ancient-places-europe/venus-figurines-european-paleolithic-era-001548, [Ziyaret Tarihi: 03.12.2019, 18.15].

Mark, J., 2019, Wheel of the Year, https://www.ancient.eu/Wheel_of_the_Year/, [Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 22.35].

Sullivan, K., 2016, *The Mythology of Nut, Mother of Gods*, https://www.ancient-origins.net/myths-legends/mythology-nut-mother-gods-007084, [Ziyaret Tarihi: 03.12.2019, 19.07].

Sullivan, K., 2019, *The Pagan Wheel of the Year: What Elaborate Rituals and Events Mark this Sacred Cycle?*, https://www.ancient-origins.net/human-origins-religions/pagan-wheel-year-what-elaborate-rituals-and-events-mark-sacred-cycle-007888, [Ziyaret Tarihi: 12.12.2019, 22.31].

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Enver Emir KÜRKLÜ
Uyruğu	Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Yeri	Kadıköy / İstanbul
Doğum Tarihi	08.08.1990
E-mail	enver.emir@gmail.com

Eğitim

Derece	Kurum / Enstitü / Anabilim Dalı / Program	Yılı
Yüksek Lisans	Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Görsel Kültür Anabilim Dalı / Görsel Kültür	2020
Yüksek Lisans	İstanbul Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Astronomi ve Uzay Bilimleri Anabilim Dalı / Astronomi ve Uzay Bilimleri	2019
Lisans	Kocaeli Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Arkeoloji Anabilim Dalı / Arkeoloji	2012

Makaleler / Bildiriler

Kürklü, E. E., 2013, Ayvalık Tarihi, *Bosphorus Sanat Dergisi*, Sayı:75 / ISSN: 2146-7919

Kürklü, E. E., 2013, Ayvalık Tarihi, *Bosphorus Sanat Dergisi*, Sayı:76 / ISSN: 2146-7919